CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN SÖZLÜK ÇALIŞMALARI VE TÜRKÇE SÖZLÜKLER ÜZERİNE BİR KAYNAKÇA DENEMESİ

Halit DURSUNOĞLU
Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı

ÖZET: Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuyla birlikte, Atatürk sayesinde "Türk" kimliğiyle beraber "Türkçe" de âdeta makus talihini yenmiş; lâyık olduğu değeri görmeye başlamıştır. 1928 yılında yapılan Harf İnkılâbı ve 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu), Türkçenin gelişiminde ve kullanımında milât oluşturmuştur. Atatürk'ün Türk dilini koruma ve kullanmada bütün kurumların ve şahsiyetlerin hassas olması gerektiği konusundaki tavsiyesi Türkçenin gelişimine ve kullanımına çok önemli katkıda bulunmuş ve bu doğrultuda çok önemli çalışmalar daha o hayatta iken başlamış ve bu durum zaman zaman sekteye uğrasa da günümüze kadar devam etmiştir. Türkçeyi kendine dert edinen, Türkçeye hizmeti ibadet bilen Türkçe sevdalısı şahıs ve kurumların yaptığı en önemli hizmetlerden biri de sözlük çalışmalarıdır. Büyük bir emek, özveri ve gayretin ürünü olan bu çalışmalar, Türkçeye yapılan en büyük hizmetlerden biridir. Bu yazıda bu hizmete katkıda bulunan şahıs ve kurumlar ile ortaya koydukları eserler esas alınmıştır.

Anahtar kelimeler:Türkçe, sözlük, dil, Türkçe sözlük

DICTIONARY STUDIES DURING REPUBLIC PERIOD AND A RESEARCH ATTEMPT ON TURKISH DICTIONARIES

ABSTRACT: Turkish Language began to be worthwhile of it deserved and "Turkish" overcame its adverse fortune with "Turkish" idendity by courtesy of Atatürk by Turkish Republic foundation. Alphabet revolution in 1928 and foundation of Turkish Language Institution in 1932 were starting points in development and usage of Turkish. Atatürk's advices for all individuals and institutions about being conscientious to preserving and usage of Turkish have significant contributions to the development and usage of Turkish and studies for this duty started when he was alive and this situation has continued up to now although there has been some occasional interruptions. One of the most important contributions made by individuals and institutions who love Turkish, is dictionary studies. This studies which are the result of a great effort, self-devotion and ardor are one of the most significant contiribution to Turkish. Individuals and institutions who have contributed to this duty and their works are the essence of this essay.

Key Words: Turkish, dictionary, language, Turkish Dictionary

1. Giriş

"Kamus bir milletin hafızasıdır, yani kendisidir." der Cemil Meriç. Sözlük geçmişle bugün, bugünle gelecek arasında bağ kuran en önemli kültürel kaynakların başında gelmektedir. Sözlük, atalarımızın ağzında, yaşamında var olanları bize bildiren; bizim ağzımızda, yaşamımızda var olanları da gelecek nesillere ileten en önemli aktarım aracıdır.

Kültürümüzün ve dilimizin zenginliğinin en önemli tanığı olan sözlükler sayesinde, bir taraftan bu zenginlik korunurken bir taraftan da bu zenginliğin artması için yeni çalışmalar yapılmakta; bunun neticesinde de, yeni sözlükler ortaya konmaktadır. Dilimizin gelişimi için de bu tür çalışmaların sürdürülmesi zaten mecburî bir gereksinimdir.
Türkçeyi kendine dert edinen, Türkçe sevdalısı kurum ve kişiler sayesinde Türkçenin hiç de küçümsenmeyecek kadar sözlüğü bulunmaktadır. Bu çalışmaların çokluğu, dilimizin gelişiminin lehine bir durumdur. Dilimizi yabancı dillerin tehdidinden korumak ve yozlaştırmanın pençesinden kurtarmak için yapılabilecek en önemli çalışmalardan olan sözlük çalışmaları, çok emek gerektirdiği ve külfetli olduğu için bu çalışmaları yapan kurum ve kişileri de minnet ve şükranla anmak gerekir.

2. Sözlük

Sözlük, bir dildeki kelimeleri, alfabetik olarak sıralayıp onların anlamlarını gösteren bir kelimeler kitabıdır, denebilir.
Kelimeler, dildeki harflerin alfabetik dizimine göre sıralanır. Dillerdeki bazı özel işaretler de bu sıralamada esas alınır.
Kelimelerin anlamları verilirken özellikle hacimli ya da büyük sözlüklerde kelimelerin tarihî süreçte kazandığı gerçek anlamların yanı sıra yan alamlara, mecazî anlamlara ve terim anlamlarına da yer verilir.
Sözlüklerin bazılarında kelimenin kökenin (etimolojik kökeninin) hangi dile ait olduğunu, kelime türü olarak hangi türe girdiğini, yapı itibariyle nasıl bir yapıya sahip olduğunu gösteren bilgilere de yer verilir.
Bazı sözlüklerde kelimenin anlamı ya da anlamları, cümledeki kullanımıyla verilerek kavratılmaya çalışılır. Seçilen örneklerle öncelikle kelimenin anlamı kavratılmaya çalışılırken diğer yandan da kullanıcının bilgi birikimine, edebî zevkine katkıda bulunulmaya çalışılır.
Alıntı kelimelerin telaffuzuna yer veren sözlükler de vardır. Bu da dilin doğru kullanımında sözlüklerin önemli bir yere sahip olduğunu gösteren önemli bir delildir.
Sözlüklerin kullanım kolaylığı da çok önemlidir. Bunun için de değişik dizin işlemleri kullanılmaktadır. Bu çalışmalar günümüzde de artarak devam etmektedir.
Sözlükler birer baş ucu eseridir, temel eserdir. Bu anlamda çok önemli kaynaklardır. Hangi alanda çalışılırsa çalışılsın bir şekilde sözlüğe muhakkak başvurulmaktadır.
Eğitim-öğretim hayatında, bilimsel hayatta sözlük kullanmak âdeta zorunlu bir ihtiyaçtır. Özelikle dil ve anlatım çalışmalarında çalışanın eli, ayağı gibidir sözlükler. Bunun yanı sıra günlük hayatta da sıklıkla sözlüklere başvurulmaktadır ya da başvurma ihtiyacı hissedilmektedir. Bu ihtiyaca bağlı olarak da sözlükler her zaman talep edilen kaynak eserler durumundadır.
Sözlük bir kültür taşıyıcısı da olduğu için özellikle bunun farkında olan milletler tarafından çok etkili kullanılmıştır. Bu beyanda sözlükler bir kültürel emperyalizm aracı olarak da kullanılmıştır. Bu nedenle özellikle bazı sözlüklerin hazırlanmasında özel kurullar oluşturulmuş ya da o dili çok etkili kullananlara bu yönde imkânlar sunulmuş; bu, aynı zamanda, bir devlet politikası hâline de getirilmiştir.
Milletler, medeniyetler veya kültürler birçok kişinin kafasında sözlüklerle hatırlanır, anılır olmuştur. Bu anlamda Hıristiyan toplumlar için, *Latince* ve *Yunanca*; Yahudi toplumlar için, *İbranice*; Müslüman toplumlar için de *Arapça* ve *Farsça* bazı sözlükler haklı bir şöhretin sahibi olmuşlardır.

Başka milletleri, kültürleri ve eserleri anlama çabasının bir ürünü olarak da sözlükler büyük bir gelişim alanı bulmuştur. Başka medeniyetleri, kültürleri tanıma ve anlama çeviri eserlerle başladığı için bu anlamda sözlüklere büyük bir gereksinim duyulmuştur.
Dillerin zenginliği ya da fakirliği, gelişmişliği ya da gelişmemişliği gibi değerlendirmelerde ölçütlerden biri olarak sözlüklerin esas alındığı da olmuştur.
Sözlükler, dil tarihi açısından çok önemli eserlerdir. Dilin tarihî seyri ile ilgili en somut verilere sözlüklerden ulaşılır. Kelimelerin tarih içindeki değişim ve gelişimleri, kullanım durumları hep sözlükler vasıtasıyla öğrenilir.
Sözlüklerin milletlerin tarihinde de çok önemli bir yeri vardır. Sözlükler, bir milletin dilinin, kültürünün canlı, yaşayan hafızasıdır. Dil ve kültür en canlı hâliyle sözlüklerde yaşamakta ve yaşatılmaktadır. Geçmişle bugün arasında kurulan kültürel bağların birçoğu da sözlükler vasıtasıyla kurulur.

3. Sözlük çalışmalarının amacı

Sözlük çalışmalarının şu amaçlar doğrultusunda yapıldığı söylenebilir:

1. Dilin söz varlığını tespit etmek
2. Dilin mevcut söz varlığına sahip çıkarak zenginliğini korumak
3. Dilin aslındaki zenginliğine sahip çıkmak
4. Dilin mevcut zenginliğini gelecek nesillere aktarmak
5. Dili yabancı dillerin etkisinden korumak
6. Dilin doğru ve etkili kullanımına yardımcı olmak
7. Dilin kullanımında yapılan yanlışların önüne geçmek
8. Söyleyiş hatalarını önlemek
9. Başka dillerin öğrenilmesinde yardımcı olmak
10. Diller arasındaki ilişkiyi ortaya koymak
11. Yöresel ağızlarda var olan sözleri derlemek, toplamak
12. Eğitim-öğretim hayatında dilin anlaşılması hususunda yaşanan sorunları çözüme kavuşturmak

4. Cumhuriyet Döneminde Sözlük Çalışmaları

Cumhuriyet Dönemi, Türkçe için bir milat olmuştur. Atatürk'ün Türkçeye verdiği önem ve gösterdiği hassasiyet, Türkçe için önemli atılımların yapıldığı bir dönem olmuştur. Atatürk döneminde, bir başka ifadeyle Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, dil alanında yapılan en önemli atılımlar şunlar olmuştur: (Yetiş, 2005)

1. Dil Encümenliği kurulması
2. Türk yazı sisteminde Lâtin harflerinin kabulü
3. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması
4. Dil Kurultayları
5. Güneş-Dil Teorisi
6. Türk dilini sadeleştirme çabaları
7. Gramer çalışmaları
8. Sözlük çalışmaları

Bunlar arasında özellikle Türk yazı sisteminde Lâtin harflerinin kabulü ile Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasının çok daha ayrı bir yeri ve önemi vardır. Özellikle bu atılımlardan sonra, Atatürk'ün teşviki ve önderliği ile, Türk dili ile ilgili çalışmalar büyük önem ve hız kazanmıştır. En yoğun dönemlerinde

bile Türkçe ile ilgili çalışmalara öncülük eden ve hayatının son dönemlerinde de yine en fazla hassasiyeti dil çalışmalarına gösteren Atatürk'ün bu çabaları Türkçe ile ilgili çalışmaların da öncüsü olmuştur.

Atatürk, Türk dili ile ilgili yerli ve yabancı araştırmaları bizzat kendisi incelemiş; dönemindeki bilginleri de Türk dili üzerinde araştırmalar yapmaya yönlendirmiştir. Özellikle Arapça ve Farsça kelimelere karşılıklar bulunması konusuyla başlayan ve sözlük çalışmalarının Cumhuriyet dönemindeki başlangıcını oluşturan dil çalışmaları da yine onun başkanlığında yapılmıştır. Atatürk döneminde yapılan önemli çalışmalardan biri de 13. yüzyılda başlayan Batı Türkçesinin eski eserlerinin taranmasıyla oluşan *"Tarama Sözlüğü"* ve Anadolu ağızlarında kullanılan kelimelerin derlenmesiyle oluşturulan *"Derleme Sözlüğü"* çalışmalarıdır.

Bu dönemde, Türkçenin bütün kelimelerini açıklamak gayesiyle ilk büyük sözlük kitabı olarak MEB tarafından Hüseyin Kâzım Kadri'nin hazırladığı "Büyük Türk Lugatı" çıkarılmıştır. İlk iki cildi 1927 yılında eski harflerle, son iki cildi de 1942 yılında yeni harflerle yayımlanmıştır. Yeni Türk alfabesindeki sıraya göre dizilmeyişi ve iki cildinin eski harflerle yayınlanmış bulunması, yeni nesillerin bu büyük eserden faydalanmasını hayli güçleştirdiği için bu sözlük, kullanıma pek de elverişli olmamıştır. (Akkuşak, 2007)

Atatürk dönemi sonrasında ise, dil çalışmalarının önemli bir kolunu oluşturan sözlük çalışmaları ilk ürününü vermiş ve Cumhuriyet döneminin ilk Türkçe sözlüğü 1945 yılında TDK tarafından basılmıştır. O tarihten günümüze birçok kurum, kuruluş ve şahıs çeşitli sözlükler yayımlamışlardır. Bu çalışmaların hepsini Türkçeye yapılabilecek en büyük hizmetlerden biri olarak kabul etmek gerekir.

Sözlük çalışmaları denince, Türk dili ve edebiyatı ile ilgili her konuda çok önemli hizmetleri yerine getiren TDK'ye de ayrı bir yer ayırmak gerekir. Yasal görevleri arasında sözlük çalışmaları ve yazım kılavuzları hazırlama bulunan TDK'nin özellikle 1990'lı yıllardan sonra yaptığı çalışmalar her bakımdan takdire şayandır. *"Türkçe Sözlük"*ü her baskısında daha da zenginleştirerek yayımlayan Kurum, bunun yanı sıra Türkiye Türkçesinin tarihî sözlükleri ve diğer Türk lehçelerinin sözlükleri ile ilgili olarak da hummalı bir çalışma ve çabanın içerisindedir. Türk Dil Kurumunun sözlüklerle ilgili çok önemli bir çalışma alanını da sanal ortamdaki hizmetleri oluşturmaktadır. Türk Dil Kurumunun katılım ve katkılarla, imece usulüyle, geliştirmeye devam ettiği *"Güncel Türkçe Sözlük"*, *"Büyük Türkçe Sözlük"* alanda çok büyük bir hizmet sunmaktadır. TDK'nin son yıllarda yaptığı çalışma ve atılımlarla Türkçe sözlük çalışmaları âdeta altın çağını yaşamaya başlamıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

1. Güncel Türkçe Sözlük

Türkçenin en güvenilir, en gelişmiş ve en güncel sözlüğü durumundadır. Türk Dil Kurumu tarafından 1945'ten beri yayımlanan "*Türkçe Sözlük*"ün Genel Ağ'daki sürümü olan *Türkçe Sözlük,* dilimizde yaşanan gelişmelere bağlı olarak sürekli güncellenmektedir. 2011 yılı itibariyle sözlükte 121.509 anlam bulunmaktadır.

2. Büyük Türkçe Sözlük

Türkçenin bütün söz varlığını bir araya getiren ve ortak bir veri tabanında kullanıma sunulan *Büyük Türkçe Sözlük*, yazı dilimizin söz varlığının yanı sıra bütün bilim, sanat ve spor terimlerini, yer adlarımızı, kişi adlarımızı, bölge ağızlarımızdaki ve kaynaklarımızdaki sözcükleri, deyimleri içermektedir. 2011 yılı itibariyle *Büyük Türkçe Sözlük*'te söz, deyim, terim ve ad olmak üzere toplam 616.767 söz varlığı bulunmaktadır.

3. Sesli Türkçe Sözlük

İlk baskısı 1945 yılında yayımlanan ve her baskısında geliştirilen, zenginleştirilen Türkçe Sözlük'e dayalı olarak 2002 yılında sanal ortamda hizmete sunulan sözlüktür.

4. Tarama sözlüğü

Türk Dil Kurumunun 1965 yılından 1977 yılına sekiz cilt olarak yayımladığı XIII. yüzyıldan beri tarihî Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardaki kelimeleri içerir. Eser, yine 8 cilt olarak 2009 yılında yeniden yayımlanmıştır.

5. Derleme Sözlüğü

Türkiye Türkçesi ağızlarından derlenmiş kelimeleri içeren "*Derleme Sözlüğü* daha önce 12 cilt hâlinde, 2009 yılında ise 6 cilt hâlinde birleştirilmiş ve tıpkıbasımı yapılmıştır.

Türkçenin söz varlığını veri tabanına aktarma çalışmasının bir parçası olarak Derleme Sözlüğü de Genel Ağ ortamına aktarılmıştır.

6. Kişi Adları Sözlüğü

Erkek ve kız adlarının çeşitli kaynaklardan taranmasıyla hazırlanmış bir sözlüktür.

2011 yılı itibariyle sözlükte 3612 kız, 7230 erkek olmak üzere toplam 10842 ad bulunmaktadır.

7. Terim sözlükleri

Türkçenin bilim dili olarak daha da geliştirilmesi amacıyla Türk Dil Kurumu, kuruluşundan bu yana bilim terimleri üzerinde çalışmalar yürütmektedir.

Türkçenin bütün söz varlığını bir veri tabanına aktarma çalışmasının bir parçası olan *Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü*, Türk Dil Kurumunun kuruluşundan bu yana yayımladığı terim sözlükleri ile yakın dönemde kurulan çeşitli terim çalışma gruplarında hazırlanan terim sözlüklerinden oluşmaktadır.

TDK'nin terim çalışmalarında öncü, Atatürk'tür. Askerlik terimlerini türeten Atatürk, matematik ve geometri terimlerinin türetilmesi çalışmalarına bizzat katılmış ve türettiği terimlerle yeni bir geometri kitabı yazmıştır. Türkçe terim çalışmalarına öncülük etmesi dolayısıyla Geometri kitabındaki terimler içinde geçtiği cümle ile birlikte sözlük veri tabanına aktarılarak araştırıcıların kullanımına sunulmuştur. Şu anda veri tabanında, geometri başta olmak üzere Türk Dil Kurumunun yayımladığı ve hazırlamakta olduğu terim sözlüklerinde yer alan 185.332 terim bulunmaktadır.

8. Türk Lehçeleri Sözlüğü

Türk Dil Kurumunun Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ahmet Yesevi Üniversitesinin iş birliği ile gerçekleştirdiği Türk Lehçeleri Sözlüğü yazılımı Türk lehçeleri arasında karşılıklar kılavuzu olarak hazırlanmıştır. 1991 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* adlı eserin veri tabanına aktarılmasından oluşan bu çalışmada Türkiye Türkçesi ile birlikte Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen ve Uygur lehçelerinin söz varlığından seçilmiş sözler bulunmaktadır. Şu anda 75.000 söz varlığının bulunduğu bu karşılıklar kılavuzu, Kurumumuzun yürüttüğü *Türk Lehçeleri ve Şiveleri Sözlüğü ve Grameri Saha Araştırma Projesi* kapsamında hazırlanan sözlüğün de katılımıyla Türk lehçelerinin en kapsamlı sözlüğü ortaya konulmuş olacaktır.

9. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü

Türk Dil Kurumu, Türkçedeki Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü'nü 12 Temmuz 2007 tarihinden itibaren Genel Ağ ortamında kullanıma sunmuştur.

10. Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü

Türk Dil Kurumunun yayımlamış olduğu Derleme Sözlüğü'nün katkılarla geliştirilerek yaklaşık 232.000 söz varlığından oluşan biçimi Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, 25 Mart 2008 tarihinden itibaren Genel Ağ ortamında kullanıma sunulmuştur.

Bunun yanı sıra *"Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"*, *"Türkçede Eş ve Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü"*, *"Resimli Okul Sözlüğü"*, *"İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük"* ve *"Osmanlı Türkçesi Sözlüğü"* gibi sözlük çalışmaları; *"Türkiye Türkçesinin Tarihî Sözlükleri"* gibi projeler de Türk Dil Kurumunun devam eden çalışmaları arasındadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne birçok kurum, kuruluş ve şahıs çeşitli sözlükler yayımlamışlardır. Bu çalışmaların hepsini Türkçeye yapılan çok büyük hizmetler olarak değerlendirmek gerekir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Cumhuriyet döneminde yapılan ilk sözlük çalışması 1945 yılında yapılmıştır. Bu tarihten sonra yayımlanan sözlük çalışmaları ile bu çalışmaları yapan kurum ve kişiler şöyledir:

5. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Sözlük Çalışmaları

5.1. 1945-1949 yılları Arasında Yayımlananlar

TDK (1945), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 669 sayfa.

Perek, Faruk Zeki (1946), *Latince-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 112 sayfa.

Okçugil, K.M. Vasıf (1948), *Telaffuzlu İngilizce-Türkçe Okul Lugati*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 942 sayfa.

5.2. 1950-1959 Yılları Arasında Yayımlananlar

Amerikan Bord Neşriyat Dairesi (1950), *Yeni Redhouse Lugati İngilizce-Türkçe*, İstanbul: Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, 1196 sayfa.

Perek, Faruk Zeki (1952), *İzahlı Latince-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 376 sayfa.

Sinanoğlu, Suat (1953), *Yunanca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, AÜDTCF Yayınları, 374 sayfa.

Ağakay, M. Ali (1955), *Türkçe Sözlük*, 2.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 828 sayfa.

Ağakay, M. Ali (1959), *Türkçe Sözlük*, 3.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 856 sayfa.

Özön, Mustafa Nihat (1959), *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 3.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 780 sayfa.

5.3. 1960-1969 Yılları Arasında Yayımlananlar

Nabi, Yaşar (1961), *Kılavuz Sözlük: Osmanlıca-Türkçe / Türkçe-Osmanlıca Sözlük*, İstanbul: Varlık Yayınevi, 166 sayfa.

Ağakay, M. Ali (1962), *Fransızca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 632 sayfa.

Devellioğlu, Ferit (1962), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Doğuş Matbaası, 1440 sayfa.

Ediskun, Haydar ve Dürder, Baha (1963), *Türkçe Konuşan Sözlük: Ortaokullar İçin*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 672 sayfa.
Demiray, Kemal ve Alaylıoğlu, Ruşen (1964), *Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 590 sayfa.
Ağakay, M. Ali (1966), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 808 sayfa.
TDK (1966), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 808 sayfa.
Alkım, Bahadır ve diğerleri (1968), *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*, 1.bs., İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1292 sayfa.
Kocabay, Yalçın (1968), *Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük*, Ankara: Başnur Matbaası, 828 sayfa.
Tuğlacı, Pars (1968), *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pars Tuğlacı Yayınları, 825 sayfa.
Amerikan Bord Neşriyat Dairesi (1969), *Yeni Redhouse Lugati İngilizce-Türkçe*, 7.bs., İstanbul: Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, 1214 sayfa.
TDK (1969), *Türkçe Sözlük*, Gözden Geçirilmiş 5.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 832 sayfa.

5.4. 1970-1979 Yılları Arasında Yayımlananlar

Devellioğlu, Ferit (1970), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat: Eski ve Yeni Harflerle*, 2.bs., Ankara: Doğuş Matbaası, 1440 sayfa.
İz, Fahir (1971), *İngilizce-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 416 sayfa.
Moran, A.Vahid (1971), *Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1368 sayfa.
Olgun, İbrahim ve Drahşan, Cemşit (1970), *Türkçe-Farsça Sözlük*, İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım, 536 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1971), *Öz Türkçe Sözlük*, 2.bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 381 sayfa.
Arıkan, Necmettin (1972), *Telaffuzlu ve Bol Örnekli 50.000 Kelimeli Yeni İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul: R. Zaimler Kitabevi, 1248 sayfa.
Özön, Mustafa Nihat (1972), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 1.bs., Ankara:Bilgi Yayınevi, 863 sayfa.
Özön, Nijat (1972), *Telaffuzlu Fransızca-Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş Yeni Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 541 sayfa.
Özön, Mustafa Nihat (1973), *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 5.bs., İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri , 808 sayfa.
Pınar, Reha (1973), *Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 448 sayfa.
Aydın, Mükerrem (1974), *Fransızca-Türkçe Telaffuzlu Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları.
Püsküllüoğlu, Ali (1975), *Öz Türkçe Sözlük*, 2.baskıdan tıpkı basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 381 sayfa.
Saraç, Tahsin (1976), *Büyük Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1379 sayfa.
Kemal Demiray ve diğerleri (1977), *Resimli Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 685 sayfa.
TDK (1977), *Resimli Türkçe Sözlük*, 5.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 685 sayfa.
Özön, Mustafa Nihat (1979), *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 6.bs., İstanbul:İnkılap ve Aka Kitapevleri, 928 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1979), *Öz Türkçe Sözlük*, 6. bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 433 sayfa.
TDK (1979), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 893 sayfa.
Yalt, A.Rıza (1979), *Çağdaş Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1039 sayfa.

5.5. 1980-1989 Yılları Arasında Yayımlananlar

Aguşi, Kurtiş (1980), *Türkçe-Sırpça / Sırpça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 381 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1980), *Çağdaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Maya Matbaacılık Yayıncılık, 886 sayfa.

Alkım, Bahadır ve diğerleri(1981), *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*, 5.bs., İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1292 sayfa.
Demiray, Kemal (1981), *Türkçe Sözlük*, ilaveli 3.bs., İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 758 sayfa.
Doğan, Mehmet (1981), *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Vadi Yayınları,1424 sayfa.
Ağakay, M. Ali (1981), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 893 sayfa.
Doğan, Mehmet D.(1981), *Büyük Türkçe Sözlük: Türkçe, Osmanlıca Yabancı Dillerden Türkçeye Geçen ve En Çok Kullanılan Kelimeler*, Ankara: Birlik Yayınları, 1088 sayfa.

Ağakay, M. Ali (1982), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 893 sayfa.
Demiray, Kemal (1982), *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1133 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1982), *Öz Türkçe Sözlük*, 7. bs., Ankara: Turhan Kitabevi, 575 sayfa.

TDK (1983), *Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 7.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1353 sayfa.
TDK (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 476 sayfa.

Olgun, İbrahim (1984), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Elhan Kitabevi, 536 sayfa.
Sak, Ziya (1984), *Resimli İngilizce-Türkçe Sözlük* , [yayım yeri belli değil] :İngilizce Öğretim Yayınları, 526 sayfa.

Bilgi Yayınevi (1985), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 529 sayfa.
Moran, A.Vahid (1985), *Büyük Türkçe-İngilizce Sözlük*, Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 1.bs, İstanbul: Adam Yayınları, 1073 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1985), *Çağdaş Türkçe Sözlük*, 2. bs., İstanbul: Milliyet, 886 sayfa.

Metin Akar ve diğerleri (1986), *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul: Tercüman, 1532 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali(1986), *Öz Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 8. bs., İstanbul: Çağdaş Yayınları, 590 sayfa.
Redhouse (1986), *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*, 8.bs., İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1292 sayfa.
Tanış, Asım (1986), *İtalyanca-Türkçe Büyük Öğretici Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1824 sayfa.

Demiray, Kemal (1987), *Temel Türkçe Sözlük*, 2.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi , 1133 sayfa.
Dergâh Yayınları (1987), *Telaffuzlu Türkçe-Arapça Sözlük*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 248 sayfa.
Milliyet (1987), *Telaffuzlu Fransızca-Türkçe Yeni Sözlük*, İstanbul: Milliyet, 316 sayfa.

Demiray, Kemal (1988), *Temel Türkçe Sözlük*, 5.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi , 760 sayfa.
Kut, İnci(1988), *İspanyolca-Türkçe / Türkçe- İspanyolca Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 235 sayfa.
Steuerwald, Karl (1988), *Almanca-Türkçe Sözlük*, 1.bs., İstanbul: ABC Kitabevi, 669 sayfa.
TDK (1988), *Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş Yeni Basım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1679 sayfa.

ABC Kitabevi (1989), *Yunanca-Türkçe / Türkçe-Yunanca Sözlük*, Ankara: ABC Kitabevi, 431 sayfa.
Demirci, Muharrem (1989), *Japonca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: ABC Kitabevi, 493 sayfa.
Kavas, Yakup (1989), *Okullar İçin Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 566 sayfa.
Moran, A.Vahid (1989), *Büyük Türkçe-İngilizce Sözlük*, Genişletilmiş 3.bs, İstanbul: Adam Yayınları, 1073 sayfa.
Özön, Mustafa Nihat (1989), *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 8.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 928 sayfa.
Türpon, Grup (1989), *Süper Pratik Japonca Dil Reçetesi ve Türkçe-Japonca Sözlük (2 cilt)*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 337 sayfa.
Ünlü, Mahir (1989), *Yabancı Karşılıklı Eş ve Yakın Anlamlı Öz Türkçe Sözlük*, 2. bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 337 sayfa.

5.6. 1990-1999 Yılları Arasında Yayımlananlar

Arıkan, Necmettin (1990*), Altın Sözlük İngilizce-Türkçe Sözlük*, 3. bs., İstanbul: Altın Kitaplar, 887 sayfa.
Arıkan, Necmettin (1990), *Altın Sözlük Türkçe-İngilizce Sözlük*, Genişletilmiş Yeni Basım, İstanbul: Altın Kitaplar, 491 sayfa.
Bilgi Yayınevi (1990), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 530 sayfa.
Demiray, Kemal (1990), *Temel Türkçe Sözlük*, 2.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1007 sayfa.
Mazlum, Mustafa (1990), *Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: Milliyet, 448 sayfa.
Milliyet (1990), *Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük*, Milliyet, 527 sayfa.
Milliyet (1990), *Türkçe-Almanca Sözlük*, Milliyet, 391 sayfa.
Taşçıoğlu, Yılmaz(1990), *İlkokullar İçin Türkçe Sözlük*, İstanbul: Risale Yayınları, 388 sayfa.

Dil Derneği (1991), *Öğrenciler İçin Türkçe Sözlük*, 1.bs., Ankara: Dil Derneği Yayınları, 664 sayfa.
Ercilasun, Ahmet Bican (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1183 sayfa.
Ercilasun, Ahmet Bican (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 502 sayfa.
Hürriyet (1991), *Hürriyet Türkçe Sözlük*, İstanbul: Hürriyet, 365 sayfa.
Tuğlacı, Pars (1991), *Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük*, 4.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 825 sayfa.

Çelikkıran, M. Yasin (1992), *Çerkesçe-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 196 sayfa.
Dergâh Yayınları (1992), *Lise ve Dengi Okullar İçin Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 572 sayfa.
Gürün, O. A. (1992), *Türkçe-Fransızca Sözlük*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 596 sayfa.
İlmî Neşriyat (1992), *Türkçe-Kazakça Sözlük*, İstanbul: İlmi Neşriyat, 286 sayfa.
TDK (1992), *Türkçe Sözlük*, Yeni Basım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1679 sayfa.
Yeğin, Abdullah ve diğerleri (1992), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, İstanbul: TÜRDAV, 1081 sayfa.
Yılmaz, İlter (1992), *İtalyanca-Türkçe Sözlük ve İtalyanca Fiiller*, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 520 sayfa.

Çankaya, Birsel ve Bayram, Ali (1993), *Fince-Türkçe / Türkçe-Fince Cep Sözlüğü*, İstanbul: Fono Açıköğretim Kurumu Yayınları, 415 sayfa.
Devellioğlu, Ferit(1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugati (Eski ve Yeni Harflerle)*, 11.bs., Ankara: Aydın Kitabevi, 1195 sayfa.
Kanar, Mehmet (1993), *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, İstanbul: Birim Yayıncılık, 528 sayfa.
Metro-Longman Yayınları (1993), *Longman-Metro Büyük İngilizce-Türkçe /Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: Metro-Longman, 1762 sayfa.
Özen, Yaşar (1993), *Almanca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Polsko Turecki, Slownik ve Süer, Aydın (1993), *Lehçe-Türkçe Sözlük*, Ankara: Başkent Yayınları, 530 sayfa.

Alova, Erdal ve Kabaağaç, Sina (1994), *Lâtince-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 649 sayfa.
Baskakov, N.A. ve diğerleri (1994), *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 950 sayfa.
Berdak,Yusuf (1994), *Sözlük: Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi / Türkiye Türkçesi*-Özbekistan *Türkçesi*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 417 sayfa.
Demiray, Kemal (1994), *Temel Türkçe Sözlük*, 3.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1008 sayfa..
Korkmaz, Aladdin ve Korkmaz, Müjgân (1994), *İlkokullar İçin Örnekli Türkçe Sözlük*, Ankara: TDV Yayınları, 493 sayfa.
Parlatır, İsmail ve diğerleri (1994), *Türk Dil Kurumu Okul Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi, 864 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1994), *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1215 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1994), *Öz Türkçe Kılavuzu Yabancı Sözcüklere Türkçe, Türkçe Sözcüklere Yabancı Karşılıklar*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 209 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1994), *Öz Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 11.bs., Ankara: Arkadaş Yayınevi, 600 sayfa.
Saraç, Tahsin (1994), *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, 5.bs., İstanbul: Adam Yayınları, 1492 sayfa.

Demiray, Kemal ve Alaylıoğlu, Ruşen (1995), *Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 760 sayfa.
Doğan, Ahmet (1995), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları, 608 sayfa.
MEB (1995), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, 4 Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Özön, Mustafa Nihat (1995), *Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 853 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1995), *Ortaokullar İçin Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınları, 630 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1995), *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1696 sayfa.
Tekin, Talat ve diğerleri (1995), *Türkmence-Türkçe Sözlük*, Ankara: Simurg Yayınları, 725 sayfa.
Tuğlacı, Pars (1995), *Okyanus: Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, 8.bs., İstanbul: ABC Kitabevi.
Vasilie, V.Yuriy (1995), *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 312 sayfa

Bağcı, Rıza (1996), *Okullar İçin Türkçe Sözlük*, İzmir:Nil Yayınları, 464 sayfa.
Ceylan, Emine (1996), *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri – Çuvaşca-Türkçe / Türkçe-Çuvaşca Sözlük*, Ankara: Simurg Yayıncılık
Demiray, Kemal (1996), *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1133 sayfa.
Doğan, D.Mehmet (1996), *Büyük Türkçe Sözlük*, 11.bs., İstanbul:Yeni Şafak Yayınları, 1169 sayfa.

Ordulu, M. Akif (1996), *İlk Türkçe Sözlük İlköğretim Birinci Kademe İçin*, İstanbul: Erdem Yayınları, 557 sayfa.
Özdemir, Hikmet ve Cebeci, Suat (1996), *Arapça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları, 496 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1996), *Çağdaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 627 sayfa.
Steuerwald, Karl (1996), *Almanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: ABC Kitabevi, 669 sayfa.

Demiryan, Raffi (1997), *İtalyanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 630 sayfa.
Devellioğlu, Ferit (1997), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat: Eski ve Yeni Harflerle*, (Yay. Haz: A.S. Güneyçal), 14. bs., Ankara: Aydın Kitabevi, 1195 sayfa.
Ganiyev, Fuat ve diğerleri (1997), *Tatarca-Türkçe Sözlük*, Kazan: İnsan, 496 sayfa.
Kuşçu, Hüseyin (1997), *Altın Türkçe Sözlük(Lise),* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 528 sayfa.
Özön, Mustafa Nihat (1997), *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 8.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 928 sayfa.
Par, Arif Hikmet (1997), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, İstanbul: Serhat Kitap Yayın, 536 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali(1997), *Çağdaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1215 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1997), *İlköğretim Türkçe Sözlük (6, 7, 8. sınıflar için)*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 551 sayfa.

Çalışan, Ömer (1998), *Resimli İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları, 621 sayfa.
İsmail Parlatır ve diğerleri(1998), *Türkçe Sözlük*, 9.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2522 sayfa.
Parlatır, İsmail(1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
TDK (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Uç, Tayyibe ve diğerleri (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Dil Derneği Yayınları.
Yaman, Eruğrul (1998), *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi/ Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 287 sayfa.

Ağakay, M.Ali (1999), *Türkçe Sözlük*, 2.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 828 sayfa.
Atalay, Hamit (1999), *İngilizce-Türkçe Sözlük,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Baskakov N.A. ve Tosçakova T.M. (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 266 sayfa.
Bayram, Ali ve Stolotneya, Galina (1999), *Fono Modern Rusça-Türkçe, Türkçe-Rusça Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları, 768 sayfa.
Doğan, Ahmet (1999*), Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 2.bs., Ankara: Akçağ Yayınları, 736 sayfa.
Güneş, Eve ve Schoonen, G.T.H. (1999), *Hollandaca-Türkçe / Türkçe Hollandaca Sözlük*, İstanbul: Alfa Basım Yayın, 499 sayfa.
Gürsoy Naskali, Emine ve Duranlı, Muvaffak (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 266 sayfa.
Kartal, Numan (1999), *Açıklamalı Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 572 sayfa.
Köktürk, Kemal (1999), *Yeni Türkçe Sözlük-İlköğretim*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 488 sayfa.
Özön, Mustafa Nihat (1999), *İlköğretim Okulları İçin Çağdaş Sözlük*, İstanbul:İnkılap Kitabevi, 572 sayfa.

Püsküllüoğlu, Ali (1999), *Çağdaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1452 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (1999), *Öz Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 776 sayfa.
Redhouse(1999), *Redhouse Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Sözlük* , 17.bs., İstanbul: Sev Matbaacılık , 1370 sayfa.
Saraç, Tahsin (1999), *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Adam Yayınları, 1076 sayfa.
Yurt, Zafer (1999), *Resimli Örnekli Türkçe Sözlük*, İstanbul: Nurdan Yayınları, 424 sayfa.

5.7. 2000-2007 Yılları Arasında Yayımlananlar

Akdağ, Aytaç ve Seçkin, Hidayet (2000), *Yeni Türkçe Sözlük*, İstanbul: İlköğretim Bahar Kitapları, 511 sayfa.
Altın Kitaplar (2000), *İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 384 sayfa.
Altın Kitaplar (2000), *Türkçe Altın Sözlük*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 304 sayfa.
Kuşçu, Hüseyin (2000), *Altın Türkçe Sözlük ve İmla Kılavuzu*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 304 sayfa.
MEB (2000), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, 4 cilt, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 3337 sayfa.
Parlatır, İsmail ve diğerleri (2000), *Okul Sözlüğü*, 2.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1124 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (2000), *İlköğretim Türkçe Sözlük (6, 7, 8. sınıflar için)*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 626 sayfa.
Sözer, Vural (2000), *Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul: Epsilon Yayınları, 271 sayfa.
Ulusoy, Zafer (2000), *Almanca Modern Sözlük Almanca-Türkçe /Türkçe-Almanca Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları, 912 sayfa.

Akdoğan, Asuman ve Nakip, Mahir (2001), *Açıklamalı İşletme Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Literatür Yayınları, 326 sayfa.
Alfa Basım Yayın (2001), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 504 sayfa.
Claidze, Lia (2001), *Türkçe-Gürcüce / Gürcüce-Türkçe Sözlük*, 2 cilt, İstanbul: Gürcistan Bilimler Akademisi, 1543 sayfa.
Çankaya, Birsen ve Gonzalez, Jose R. (2001), *İspanyolca-Türkçe / Türkçe-İspanyolca Sözlük*, İstanbul: Fono Açıköğretim Kurumu Yayınları, 558 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (2001), *Öğrenciler İçin Türkçe Sözlük*, İstanbul: 1352 sayfa.
Tanış, Asım (2001), *Türkçe-İtalyanca Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1366 sayfa.
Turgut, Harun (2001), *Zazaca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Peri Yayınları, 336 sayfa.

Baykara, Oğuz (2002), *Temel Japonca-Türkçe Sözlük*, Ankara:Ayraç Yayınevi, 1960 sayfa.
Baykara, Oğuz (2002), *Temel Japonca-Türkçe Sözlük*, 1.bs., Ankara: Ayraç Yayınevi, 951 sayfa.
Bayrak, M. Faruk (2002), *Alfa Sözlük Almanca-Türkçe/ Türkçe-Almanca Sözlük*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 788 sayfa.
Cihan Yayınları (2002), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Cihan Yayınları, 491 sayfa.
Doğan, Ahmet (2002), *Türkçe Sözlük: İlköğretim için*, Ankara: Akçağ Yayınları, 608 sayfa.
Gültekin, Mevlüt ve Yoldaş, M. Asıf (2002), *Afganistan Özbekçesi-Türkçe Sözlük*, Ankara: Nobel Yayınları, 247 sayfa.

Kumkale, Rüknettin (2002), *Açıklamalı Muhasebe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Literatür Yayınları, 320 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (2002), *Türkçe Sözlük*, Güncellenmiş 4.bs., Ankara: Doğan Kitap, 1696 sayfa.

Aksoy, Azmi (2003), *Yunanca-Türkçe / Türkçe-Yunanca Sözlük*, 1.bs., Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1370 sayfa.
Alfa Yayın Grubu (2003), *Büyük İngilizce-Türkçe /Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1079 sayfa.
Alova, Erdal ve Kabaağaç, Sina (2003), *Latince-Türkçe/ Türkçe-Latince Sözlük*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 650 sayfa.
Çankaya, Birsen ve Barlas, Nevin (2003), *İtalyanca-Türkçe / Türkçe-İtalyanca Modern Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları, 866 sayfa.
Doğan, Mehmet D. (2003), *Doğan Büyük Türkçe Sözlük: Türkçe, Osmanlıca Yabancı Dillerden Türkçeye Geçen ve En Çok Kullanılan Kelimeler*, Ankara: Vadi Yayınları, 1452 sayfa.
Hürmüzlü, Habib (2003), *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Kerkük Vakfı, 383 sayfa.
Kartal, Numan (2003), *Açıklamalı Türkçe Sözlük*, Ankara: İnkılap Kitabevi, 671 sayfa.
Köklügiller, Ahmet ve diğerleri (2003), *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Milliyet, 638 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (2003), *Arkadaş Türkçe Sözlük*, 4.bs., Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1121 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (2003), *Resimli Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınları, 1352 sayfa.
TDK (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1769 sayfa.
Vardar, Berke (2003), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 227 sayfa.

Akyazı, Aydın (2004), *Öğrenciler İçin Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 594 sayfa.
Aslan, Mehmet (2004), *Rusça Standart Sözlük Rusça-Türkçe Sözlük / Türkçe-Rusça*, İstanbul: Fono Yayınları, 649 sayfa.
Cengiz, Metin ve Cengiz, Münevver (2004), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kare Yayınları, 640 sayfa.
Dil Derneği (2004), *Öğrenciler İçin Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 2.bs., İstanbul: Tudem Kültür Yayınları, 776 sayfa.
Engin Yayınları (2004), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Engin Yayınevi, 716 sayfa.
Evdokimovna, Tamara (2004), *Rusça Temel Sözlük Rusça-Türkçe / Türkçe-Rusça*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 725 sayfa.
Fono Yayınları (2004), *Fransızca-Türkçe Üniversal Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları, 732 sayfa..
Fono Yayınları (2004), *Fransızca-Türkçe Üniversal Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları, 836 sayfa.
Fono Yayınları (2004), *İngilizce Büyük Sözlük (İngilizce-Türkçe / Türkçe-İngilizce),* 1.bs., İstanbul: Fono Yayınları, 1740 sayfa.
Gültek, Vedat (2004), *Rusça-Türkçe Sözlük: 61.000 sözcük*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1960 sayfa.
Güney, Salih (2004), *Açıklamalı Yönetim-Organizasyon ve Örgütsel Davranış Terimler Sözlüğü*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 348 sayfa.
Örs, Derya ve diğerleri (2004), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük,* Ankara: Gün Yayıncılık, 529 sayfa.
Papatya Yayınları (2004), *Yeni Türkçe Sözlük*, İstanbul: Papatya Yayınları, 460 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (2004), *Türkçe Sözlük*, 7.bs., Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1533 sayfa.

Püsküllüoğlu, Ali (2004), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Doğan Kitap, 1696 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (2004), *Resimli Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 148 sayfa.
Toven, Mehmet Bahaettin (2004), *Türkçe Lugat*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1210 sayfa.
Tudem Yayınları (2004), *Öğrenciler İçin Türkçe Sözlük*, İstanbul: Tudem Eğitim Hizmetleri, 776 sayfa.
Tülek, Ahmet (2004), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 364 sayfa.
Ünlü, Mahir (2004), *Yabancı Karşılıklı Türkçe Sözlük*, 1.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi , 460 sayfa.

Akış Bilsev ve Türkan Memet (2005), *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları, 895 sayfa.
Ardanancı, Ertan (2005), *İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Farklı Yayıncılık, 268 sayfa.
Arıkoğlu, Ekrem (2005), *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları, 558 sayfa.
Ayverdi, İlhan (2005), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük (3 cilt)*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 7046 sayfa.
Bu Yayınları (2005), *İlköğretim yeni Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bu Yayınevi, 512 sayfa.
Cumakunova, Gülzira (2005), *Türkçe-Kırgızca Sözlük: 50.000 kelime*, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 999 sayfa.
Devellioğlu, Ferit(2005), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat (Eski ve Yeni Harflerle)*, 22.bs., Ankara: Aydın Kitabevi.
Doğan, Ahmet (2005), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 3.bs., Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama, 736 sayfa.
Doğan, Mehmet (2005), *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Pınar Yayıncılık, 685 sayfa.
Güldiken, Kadir (2005), *Moheg (Türkçe-Farsça / Farsça-Türkçe) Sözlük*, İstanbul: Alfa Basım Yayın, 736 sayfa.
Gültek, Vedat (2005), *Rusça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 650 sayfa.
Kanar, Mehmet (2005), *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Derin yayınları, 1024 sayfa.
Kara, Selahattin (2005), *Resimli Türkçe Sözlük*, İstanbul: Berk Yayınları, 442 sayfa.
Kavcar, Cahit ve Hengirmen, Mehmet (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Engin yayınevi, 800 sayfa.
Koçak, Emine (2005), *Kelebek Türkçe Sözlük* İstanbul: Kelebek Yayınevi, 501 sayfa.
Köksal, Nilüfer (2005), *Rusça Standart Sözlük Rusça-Türkçe Sözlük / Türkçe-Rusça Sözlük*, 1.bs., İstanbul: Engin Yayınevi, 536 sayfa.
Olgun, İbrahim ve Drahşan, Cemşit (2005), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Murat Kitap ve Yayınevi, 284 sayfa.
Olgun, İbrahim ve Drahşan, Cemşit (2005), *Türkçe-Farsça Sözlük*, Ankara: Murat Kitap ve Yayınevi, 536 sayfa.
Redhouse (2005), *Redhouse Yeni İngilizce Sözlüğü İngilizce-Türkçe /Türkçe-İngilizce*, 16.bs., İstanbul: Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, 702 sayfa.
Tanış, Asım (2005), *Büyük İtalyanca-Türkçe Öğretici Sözlük*, 2.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1365 sayfa.
TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, 10.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2244 sayfa.
TDK (2005), *Türkçe Sözlük:İlköğretim Okulları İçin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 228 sayfa.
Uygur, Mualla (2005), *İlköğretim Resimli İngilizce-Türkçe Sözlük*, Ankara: Engin Yayınevi, 383 sayfa.

Abdullah Yeğin ve diğerleri (2006), *Büyük Lugat: Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Sebat Yayınları, 1070 sayfa.
Ali Dündar ve diğerleri [yayım tarihi belirtilmemiş], *Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 2. bs., Tudem Kültür Yayınları, 776 sayfa.

Baltaş, Şöhret ve Gökalp, Evrim (2006), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 580 sayfa.
Baltaş, Şöhret ve Gökalp, Evrim (2006), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, 2.bs., İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 800 sayfa.
Baltaş, Şöhret ve Gökalp, Evrim (2006), *Ortaöğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları, 1000 sayfa.
Baltaş, Şöhret ve Gökalp, Evrim (2006), *Ortaöğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 3644 sayfa.
Bayar, Nevnihal (2006), *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 395 sayfa.
Çelikkanat, Didar (2006), *Pratik Türkçe Sözlük*, Ankara: Gün Yayıncılık, 656 sayfa
Doğan, Kenan (2006), *Büyük Almanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 760 sayfa.
Hansoy, Ferit Namık [yayım tarihi belirtilmemiş], *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul : İnkılap Kitabevi, 896 sayfa.
Kaya, Korhan (2006), *Sanskrit-Türkçe Sözlük*, Ankara: İmge Kitabevi, 307 sayfa.
Maksudoğlu, Mehmet [yayım tarihi belirtilmemiş], *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İFAV Yayınları, 544 sayfa.
Morpa Yayınları (2006), *Türkçe Sözlük: İlköğretim Okulları İçin*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 687 sayfa.
Multilingual (2006), *Rusça Yeni Sözlük Türkçe-Rusça Sözlük*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 692 sayfa.
Nazime Antel ve diğerleri [yayım tarihi belirtilmemiş], *Türkçe-Osmanlıca-İngilizce Sözlük Redhouse Sözlük*, İstanbul: Redhouse Yayınları, 1370 sayfa.
Özkan, Yıldız (2006), *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kare Yayınları, 664 sayfa.
Özön, Mustafa Nihat (2006), *Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 7.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 853 sayfa.
Püsküllüoğlu, Ali (2006), *Yeni Bin Yıl Sözlük Seti (6 cilt)*, İstanbul: Angora Kitaplığı, 4434 sayfa.
TDK (2006), *İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 778 sayfa.
Tuğlacı, Pars (2006), *Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük*, 8.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 825 sayfa.

Bayram, Bülent (2007), *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*, Konya: Tablet yayınları.
Benekçi, Şerif (2007), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Damla Yayınevi, 512 sayfa.
Çakıcıoğlu, Erdal (2007), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yakamoz Yayınevi, 608 sayfa.
Çakıcıoğlu, Erdal (2007), *Ortaöğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yakamoz Yayınevi, 712 sayfa.
Hengirmen, Mehmet (2007), *Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Engin Yayınevi, 608 sayfa.
Karol, Sevinç ve Suludere Zekiye (2007), *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1067 sayfa.
Sinanoğlu, Oktay (2007), *Açıklamalı Fizik, Kimya, Matematik Ana Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 294 sayfa.
Uslu, Mustafa (2007), *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 382 sayfa.

6. Sonuç

Dil çalışmalarının en önemlilerinden olan sözlük çalışmaları, çeşitli türde hazırlanmıştır. *Dildeki mevcut söz varlığını ortaya koyan sözlükler, kelimeleri kökenleriyle ortaya koyan sözlükler (etimolojik*

sözlükler), Geçmişteki kelimeleri günümüz nesillerine aktaran sözlükler, ihtiyaca yönelik değişik alanlarda söz varlığını ortaya koyan sözlükler, üretim sonucu ortaya çıkan kelimelere karşılık olan kelimeleri ortaya koyan sözlükler, öğretim kademelerine hitap eden sözlükler, dil eğitim ve öğretimine yönelik sözlükler, çeviri ya da tercüme faaliyetlerine yönelik olarak hazırlanan sözlükler, dil ve lehçeleri karşılaştırmaya yönelik sözlükler, değişik dil ve lehçeleri anlamaya yönelik sözlükler, bunlardan bazılarıdır.

Çoğunlukla Türkçeye yönelik hazırlanan sözlükler değişik dillere yönelik olarak da hazırlanmıştır. Özellikle çeviriye ve dil öğrenimine yönelik sözlüklerin varlığı önemli bir yekûn oluşturmaktadır. *İngilizce-Türkçe, Fransızca-Türkçe, Almanca-Türkçe, Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe* sözlükler çokça yayımlanmış sözlüklerdendir. Bunun yanı sıra, son yıllarda Türkçeden diğer dillere yönelik sözlüklerin de yayımlanmasında artış görülmektedir: *Türkçe-İngilizce, Türkçe-Fransızca, Türkçe-Almanca*. Bazen de bunlar tek bir sözlük içerinde toplanmıştır. *Türkçe-İngilizce, İngilizce-Türkçe Sözlük* gibi.
Değişik bilimlere ait terim sözlükleri de önemli çalışmalardandır: *Biyoloji terimleri, İşletme terimleri* sözlükleri gibi…

Bütün bu çalışmalar sayesinde dil hem korunmakta hem zenginleştirilmekte ve geliştirilmektedir. Diğer taraftan söz varlığı ile toplumun kültürünü yansıtan bu eserler, unutulmuş, unutulmaya yüz tutmuş değerleri de günümüze kadar taşıması itibariyle çok önemli kaynaklardır.

Sözlük çalışmalarının zor bir iş olduğu gerçektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında dil alanında önemli çalışmalar yapılsa da sözlük çalışması anlamında büyük atılımlar yapılamamıştır. Türk Dil Kurumunun yoğun çabaları sonucunda ilk sözlük çalışmasının 1945'te yapılmasıyla beraber sözlük çalışmaları da hız kazanmıştır. Özellikle 1970'li yıllardan sonra sözlük çalışmalarında belirgin bir artış görülmüş ve bu, yıldan yıla artmıştır. 1980'li yıllardan sonra sözlük çalışmaları daha da yoğunluk kazanmış; öyle ki aynı yılda çok sayıda sözlük yayımlanmış; bazı sözlükler aynı yıl içerisinde birden fazla baskı yapmıştır.

Kurumlar tarafından hazırlanan sözlüklerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur.

Yabancı dil öğreniminin yaygınlaşması ile karşılaştırmalı sözlük çalışmalarında büyük bir artış görülmüş; bu sözlükler de kısa zamanda baskı sayılarını artırmıştır.

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla sözlük çalışmalarında yeni bir alan açılmış ve Türk lehçeleriyle ilgili çok sayıda sözlük art arda yayımlanmaya başlamıştır.

Ali Püsküllüoğlu, Mustafa Nihat Özön, Mehmet D. Doğan, Ahmet Doğan, Kemal Demiray, M. Ali Ağakay, Mehmet Kanar gibi isimler sözlükçülük tarihimize adlarını sayısızca yazdırmışlar ve bu yönleriyle öne çıkmışlardır.
"Redhouse", "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat", "Türkçe Sözlük (TDK)" gibi sözlükler defalarca baskı yapmıştır.

Yapılan çalışmaları yeni çalışmaların bir başlangıcı görüp, yapılanlarla yetinmemek dilin zenginliğine zenginlik katacaktır. Bunun için de, Türk dilinin korunması ve zenginleştirilmesi konusunda Atatürk'ün dediği gibi bütün kurumların ve kişilerin hassas olması ve özveriyle çalışması gerekir.

KAYNAKÇA

Akkuşak, Osman (2007), "Türkçe'nin en büyük sözlüğü: 246000 kelime", Yeni Şafak Gazetesi, 1 Temmuz 2007,

http://yenisafak.com.tr/yazarlar

Boz, E. (2006), "Sözlük ve Sözlükçülük Sorunları, Tartışmalar ve Öneriler", Türkçenin Çağdaş Sorunları, İstanbul:

Divan Yayınevi, 9-46.

Böler, Tuncay (2006), Türkçe Sözlük (TDK) ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük'ü (MEB) Karşılaştırma Denemesi,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1, (2006): 101-118

http://kitap.antoloji.com/kategori

http://www.idefix.com/kitap

http://www.kitapyurdu.com/kitap

http://www.tdk.org.tr/TR/Genel

İlaydın, H. (1953), Sözlüklerimize Dair, Türk Dili, Aralık, 27: 127-132.

Kocaman, A. (1998), "Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük", Kebikeç 6: 111-113.

MEB (1995-1196), Örnekleriyle Türkçe Sözlük (1 ve 2. ciltler 1995, 3 ve 4. ciltler 1996) Ankara: MEB Yayınları.

TDK (2005), Türkçe Sözlük (2005), Ankara: TDK Yayınları.

Uzun, L. (1999), "1945'ten Bu Yana Türkçe Sözlükler", Kebikeç 7-8: 53-57.

Uzun, N. E. (2003), "Modern Dilbilim Bulguları Işığında Türkçe Sözlüğe Bir Bakış", Dil ve Edebiyatı

Araştırmaları Sempozyumu 2003, Mustafa Canpolat Armağanı (Yayımlayanlar: Aysu Ata, Mehmet Ölmez),

Ankara: 281-293.

Yetiş, K. (2005), Atatürk ve Türk Dili , 3 cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zülfikâr H. (2008), "Sözlüklerin Teknik Özellikleri ve Dil Bilgisi Çalışmalarında Sözlüklerden Yararlanmak

üzerine…", Türk Dili, Sayı: 681.

IRAK TÜRKMENLERİ

Mehmet KAYIRAN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Selami SAYGIN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET: Batı Türklerinin yerleştiği yerlerden birisi de Kuzey Irak'taki Musul Vilayeti diğer adı ile Türkmeneli'dir. Türkler buraya Emeviler ve Abbasiler döneminde gruplar halinde getirilip yerleştirilmiştir. Büyük Selçuklu ve Osmanlı Devleti zamanında ise daha büyük gruplar halinde ve fatihler olarak bu bölgeye gelmeye yerleşmeye devam etmişlerdir. Mondros Mütarekesi'nden sonra ise Türkmeneli, İngiliz işgaline uğramıştır. Türkiye bu işgali kabul etmemiştir. İki ülke arasında bir Musul Sorunu çıkmıştır. Lozan Antlaşması'nda ise Musul kapsam dışı tutulmuştur. Ankara Antlaşması ile Musul, Türkmeneli bölgesi Irak sınırları içinde kalmıştır. Antlaşma da Türkmenler, kurucu asli unsur sayılmadıkları gibi azınlık ta sayılmamıştır. Böylece Türkmenler, ulusal yasa ve uluslararası antlaşmalara göre korunma hakkından yoksun kalmıştır. Türkmeneli 1950'lere kadar daha çok Araplar tarafından bu tarihten sonra ise hem Arapların hem de Kürtlerin yoğun iskanına ve saldırısına açılmıştır. Irak'ın ABD tarafından 2003'te işgal edilmesinden sonra ise bu işgal ve saldırılar artmıştır. Türkmenler bir beka sorunu ile karşı karşıyadır.

ABSTRACT: One of the places where Western Turks have settled is Mosul province or Türmeneli in other word. Turks have brought in groups and located here in Ummayad and Abbasid period. They have also gone on coming and settling on this area in bigger groups as conquerors in the Great Seljuk and Otoman periods. After Mondros Armistice Türkmeneli has been invaded by English. Turkey has not accept this and Mosul problem has occured between two countries.In the treaty of Lausanne Mosul has been excluded.Türkmeneli region has been remained within the boarders of Iraq. In the treaty Türkmen have been considered neither as a founding principal element nor minority.So that Turkmen have been deprived of the right to protect in according to national law and international treatiesTürkmeneli has been subjected to intensive occupation and attacks by Arabs up to 1950 and after this date ,by both Arabs and Kurds .After the invasion of Iraq by USA in 2003,these occupations and attacks have increased.Türkmen face with a survival issue.

Anahtar Kelimeler: Türkmen, Türkmeneli, Misak-ı Millî, Cemiyet-i Akvam, Ankara Antlaşması.

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi ile birlikte Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında bir "Musul Sorunu" ortaya çıkmıştır. Her iki ülkede Musul vilayetini kendi hâkimiyeti altında tutmak için uzun süre uğraşmıştır. Kendi tezlerini meşru ve makul göstermek için bir takım tezler ileri sürmüştür. Mütareke'nin yol açtığı "Musul Sorunu'nu" kendi lehine halletmek isteyen TBMM Hükümeti Lozan'da, en çok Musul'un nüfus yapısını gerekçe göstermiştir. Musul'un etnik yapısı itibarı ile ve sayı çoğunluğuna göre Kürtler, Türkmenler ve Araplardan oluşmaktaydı. İsmet İnönü'de

Lozan Görüşmeleri'nde verdiği nüfus rakamlarına dayanarak bu görüşü ısrarla savunmuştur (Meray, 2009: 343).

İsmet Paşa'ya göre: "Kürtler Turani'dir. Kürtlerin Turan kökenli olduğunu kabul eden Encylopedia Britannica İngiliz iddialarını yalanlamaktadır. Zaten Anadolu'yu tanıyanlar bilirler ki, gerek töre, gerek gelenek ve görenek bakımından Kürtler, hiçbir yönden Türklerden farklı değillerdir. Ayrı diller konuşmakla birlikte, bu iki halk soy, inanç ve görenek bakımından tek bir bütün meydana getirmektedirler"(Meray, 2009: 344). İsmet Paşa'nın değerlendirmesine göre Kürtler de Türk'tür. Musul'da Kürtler ve Türkmenler sayı bakımından mutlak çoğunluğu teşkil ettikleri için, Musul'un Türkiye'ye katılması da kaçınılmazdır. Musul'da Kürtlerle Türklerin çoğunlukta olduğunu İngiltere temsilcileri de kabul etmektedir. Ancak İngiltere, İsmet Paşa'nın Musul bölgesinde plebisit yapılması yönündeki kabul etmemiştir. Lord Curzon'un gerekçesi de oldukça düşündürücüdür. Curzon'a göre, bölge halkı oy verme alışkanlığına sahip olmadıkları için kendi kaderini tayin edebilme bilincinden de yoksundurlar. Bu İngiliz iddiası güya haklarını savundukları bölge halkını "cahiller topluluğu" olarak gördüklerinin bir kanıtıdır (Yalçın, 1998: 163).

Lozan Görüşmeleri'nde Musul Sorunu'nun çözümü hususunda uzlaşma sağlanamadı. Musul Sorunu kapsam dışı tutularak Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır. Lozan Antlaşması'nın üçüncü maddesinin ikinci fıkrasına göre ise: "Türkiye/Irak sınır konusu, Türkiye ile İngiltere arasında ikili görüşmeler yoluyla çözülecekti. İkili görüşmeler yoluyla da sorun çözülemez ise, konu Milletler Cemiyeti'ne götürülecektir."(Lozan Sulh Muahedenamesi, 1923: 4).

Antlaşma metninde yer alan bu hüküm sebebiyle Türkiye ve İngiltere temsilcileri arasında 19 Mayıs 1924'te Haliç Konferansı başlamıştır (Mısıroğlu, 1972: 112). Türkiye bu konferans'ta TBMM başkanı Fethi (Okyar) Bey, İngiltere ise Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Perey Cox tarafından temsil edilmiştir. Türk Hükümeti, 26 Nisan 1924'te Fethi Bey'e verdiği talimatta: "Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancaklarının Türkiye'ye bırakacak şekilde bir sınır düzenlemesi yapılmasını, Türkiye'nin bu talebinin yerine getirilmesi halinde ise bölge petrollerinden işletilmesinde İngiltere'ye ortaklık tanınmasını" öngörmüştür (Kürkçüoğlu, Mondros'tan Musul'a Türk İngiliz İlişkileri, 2006: 290). Fethi Bey, Konferans esnasında esas itibarı ile bu görüşü savunmuşken İngiltere temsilcisi Sir Percy Cox ise: Fethi Bey'in görüşlerini reddetmiş, "Musul'un Irak'ta kalmasını savunduğu gibi, Hakkari'de yaşayan Nesturilerin hayat şartlarının iyileştirilmesi için bu vilayetin'de İngiltere mandası altındaki Irak'a bağlanmasını" ileri sürmüştür (PRO, FO. 371/10077 E 4305/7/65, 16. v. 1924; Öke, 1995: 239). Tarafların kendi görüşlerinde ısrar etmelerinden dolayı Haliç Konferansı 5 Haziran 1924'te hiçbir sonuç elde edilemeden dağılmıştır.

Böylece iki ülke arasında Musul Sorunu için doğrudan görüşmelerin kesildiği bir sırada 7 Ağustos 1924'te Hangediği'nde Hakkâri Valisi Nesturiler tarafından esir alınıp yanındaki jandarmalar ise öldürülmüştür. Bu şekilde yeni bir Nesturi isyanı başlamıştır. Cafer Tayyar Paşa Komutasındaki Vlll. Kolordu'ya bağlı Türk kuvvetleri Nesturi isyanını bastırır. Yenilen Nesturilerin büyük çoğunluğu İran tarafına kaçmıştır (Şadillili, 1980: 60-67).

Nesturiler yalnızca Türkiye sınırları içinde isyan çıkarmakla yetinmemişlerdir. 5 Ağustos 1923'te Musul'da yol açtıkları olaylar ve 4 Mayıs 1924'te Kerkük'te elli Türkmen'in ölümüne yol açan

isyan mahiyetinde başka bir olaya da sebep olmuşlardır. Nesturilerin, Türkiye içindeki isyanlarına destek olan İngiltere, Iraktaki Manda idaresi ve Kraliyet idaresi döneminde ise, isyanlarının şiddetle bastırılmasını temin etmiştir. Nesturilerin Irak'ta yol açtığı olaylar sebebiyle Irak sınırları içinde otonom bir Nesturi bölgesinin tesis edilmesine İngiliz desteği giderek azalmıştır (Öke, 1995: 249; Saatçi, 1996: 192).

MUSUL SORUNU VE MİLLETLER CEMİYETİ

6 Ağustos 1924'te İngiltere hükümeti adına Sir Lancelot Oliphant Milletler Cemiyeti Konseyine müracaat ederek, ilk birleşimin gündemine Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. fıkrasına göre, İngiltere ile Türkiye arasındaki Musul Sorunu'nun ele alınmasını istemiştir (PRO, 30/52/68, C396, 1924; Öke, 1995: 251).
İngiltere'nin isteğini kabul eden Milletler Cemiyeti Konseyi, Musul Sorunu'nu Konseyin gündemine almıştır. Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün, görüşmelerin, Türk Delegesinin Cenevre'ye ulaşmasından sonra başlaması ve bunun için Türkiye'ye yirmi günlük süre verilmesi isteğini kabul etmiştir. 5 Eylül 1924 tarihli bir mektupla Türk Hükümeti'nin Musul Sorunu hakkındaki görüşü Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulmuştur. Buna göre (Ayın Tarihi, ClV,1341(1924): 134): "Etnik, siyasi, iktisadi, coğrafi, tarihi ve askeri sebepler çerçevesinde Musul'un Türkiye'den kopartılmasının doğru olmayacağı" vurgulandıktan sonra: "Lozan Muahedesinin 3/2. maddesinde münderiç hakkın istimali suretiyle İngiltere Hükümeti tarafından icra olunan müracaat, İngiltere Hükümeti'nin doğrudan doğruya müzakerat tarikinden istifade etmek istemediğini ve Musul Vilayeti üzerindeki hukukunun Cemiyet-i Akvam tarafından tayin edilen adilane vasıta ile mevki-i meriyete vaz edilemeyeceğine kâni bulunduğunu göstermektedir…"

TBMM Başkanı Fethi (Okyar) Bey başkanlığındaki Türk Heyeti 10 Eylül 1924'te Cenevre'ye hareket etmiştir. 24 Eylül 1924'te Türk Heyeti Milletler Cemiyeti Meclisi Genel Kuruluna katılmıştır (Kandemir, 1965: 121). Türkiye Başdelegesi Fethi Bey yaptığı konuşmasında: "Eğer ortada Musul Vilayeti'nin mukadderatı mevzubahis değilse bizi Cemiyet-i Akvam Meclisi'ne sevk eden Lozan Konferansından beri devam eden ihtilaf nedir? Mesele öteden beri Musul Vilayeti'nin mukadderatını tayin suretinde ele alınmıştır. Bu ihtilafı hal için Musul'a gönderilecek bir komisyon, ahalinin hissiyatını hakkiyle tespit imkânı bulamayacağından en iyi çare plebisit yapılmasıdır. Musul meselesi hudut meselesidir, hudut meselesi de Musul meselesidir. Mesele şudur: Hudut Musul'un şimalinden mi, cenubundan mı çekilecektir?"(Ayın Tarihi, C.lV, 1341/1924: 140).

İngiliz Temsilcisi Lord Parmor (İngiliz Adalet Bakanı):"Halledilecek anlaşmazlığın Musul'un mukadderatı değil, Türkiye – Irak sınırını tespit meselesi olduğunu" açıklayarak: "Musul çoktan beri Irak'ın parçasıdır. Bu mukadderat burada mevzubahis olamaz. Bu halledilmiştir. Şimdi bunun hududunu çizmek lazımdır. İşte anlaşılıyor ki, Türkiye ile aramızda bir ihtilaf vardır. Hem de hüsnüniyet üzerine müstenit bir ihtilaf. Ben Türk arkadaşlarıma suniyet isnat etmiyorum. Evvela bu ihtilaf halledilmelidir" (Ayın Tarihi, C.IV, 1341/1924: 138).

29/30 Eylül 1924'te toplanan Milletler Cemiyet-i Meclisi Genel Sekreterliğinin hazırladığı rapor çerçevesinde, Musul Meselesini tetkik edecek bir komisyonun kurulması kararlaştırılarak, komisyon üyeleri tarafsız devletlerin vatandaşlarından üç kişi olarak Milletler Cemiyet-i Meclisi

tarafından seçilecekti. İngiltere ve Türkiye, komisyona yardımcı olarak müşavir tayin edebilecekti. Komisyonun masrafları Türkiye ve İngiltere tarafından karşılanacaktı(Ayın Tarihi C.V, No. 17, 1341/1924: 137). Komisyon ise "1-Kont Teleki (Macaristan Eski Başbakanı), 2-Af Wirsen (Belçikalı, Büyükelçi), 3-A. Poulis (İsveçli, Albay)" isimlerden oluşmuştur. Komisyon, Londra, Ankara, Bağdat'ı ziyaret ettikten sonra ulaştığı Musul Vilayeti'nde yaptığı incelemeleri 16 Temmuz 1925'te 91 sayfa halindeki raporunu Milletler Cemiyet-i Meclisine (Konseyine) sunmuştur. Raporda Türkiye ve İngiltere'nin iddiaları özetlendikten sonra beş başlık halinde bu iddialar incelenmiştir. Rapor, a)Coğrafi ve etnik, b)Tarihi, c)İktisadi, d)Stratejik, e)Siyasi iddiaları ele almıştır (Ayın Tarihi, C.V, No. 17, 1341/1925: 315).

Milletler Cemiyeti'ne sunulan bu rapor içerik itibarı ile Türkiye lehine görüşlere büyük ölçüde yer vermiştir. Ancak özellikle raporda görülen bazı tespitler ve teklifler çelişkilidir. Bir taraftan: "Hukuki nokta-i nazardan Türkiye kendi hukukundan feragat etmedikçe komisyon münaziünfih arazinin Türk ülkesinden ma'dud telakki edilmesi icap ettiği fikrindedir" görüşüne yer verilmişken, aynı raporda Irak'ın "25 yıllığına ve mandater olarak Milletler Cemiyeti'nin dolayısı ile İngiltere'nin idaresine bırakılması" teklif edilmiştir (Düstur, III. Tertip, C.7: 1512/1519).

Milletler Cemiyeti kendisine sunulan raporu inceleyerek bir karar almak zorunda idi. Ancak Cemiyetin yetkileri hakkında daha işin başında görüş ayrılığı çıkmıştır. Bu yüzden cemiyetin raportörü M. Unden, İngiltere Delegesi Lord Parmor'a, "Cemiyetin alacağı karar ne olursa olsun, İngiltere Hükümetinin kesin olarak bu kararı kabul edip etmeyeceğini" sorduğunda, "kesin olarak kabul edileceği" cevabı almıştır. Aynı soruyu Türkiye Delegesi Fethi Bey'e sorduğunda; Fethi Bey, önce "Milletler Cemiyeti sözleşmesinin on beşinci maddesi çerçevesinde kabul edileceğini" bildirmesine karşılık, Cemiyet raportörü Unden'in ısrarı üzerine: "Mutlaka kabul edilecektir" diye cevap vermiştir. Fethi Bey'in bu açıklaması dönemin Türk Hükümeti tarafından uygun görülmemiştir. Çünkü bu ihtilaf Milletler Cemiyeti'ne arz edilirken, orada verilecek kararın kesin olacağı kabul edilmiş değildi. Bu yüzden Türk Hükümeti'nce Fethi Bey yerine Cenevre'ye delege olarak Tevfik Rüştü Bey (Aras) gönderilmiştir.

Türk tarafının itirazlarına rağmen Milletler Cemiyeti Meclisi, 20 Eylül 1925'te Lahey Uluslararası Adalet Divanı'ndan üç hususta görüş ve müteala istemiştir: 1-Milletler Cemiyeti Meclisinin Lozan Antlaşması'nın 3/2. maddesi gereğince vereceği kararın hukuki mahiyeti nedir? Yani bir hakem kararı mı, yoksa tavsiye mi, veyahut sadece bir tavassut mudur? 2-Böyle bir karar için tam oybirliği yani ittifak şart mıdır? Yoksa oy çokluğu yeterli midir? 3-İlgili tarafların temsilcileri, oy kullanma hakkına sahip midirler? (Mısıroğlu, 1972: 155).

Milletler Cemiyeti'nin taraflı tutumuna karşı "Türkiye'nin direnmesi uzun sürmedi. Bunda iç ve dış faktörlerin etkisi önemli rol oynamıştır. Türkiye, bir kere Milletler Cemiyeti'ne üye değildi ve bu cemiyet İngilizlerin hâkimiyetinde bulunuyordu. Kürt ayaklanmasının kuvvet kullanılarak bastırılması, Nesturilerin geri alınmaması, Estonyalı General Laindoner'in Türk bölgesine sokulmaması Lahey Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na Türkiye'nin çıkmaması, Musul Meselesi'nin çözümü için hep, Avrupalı Hıristiyan Devlet temsilcileri tarafından incelenmesi, Türkiye'yi yalnızlığa itti. Türkiye'nin tek Müslüman devlet olarak, Avrupa örgütlerinde hak araması, durumu biraz aleyhine geliştirdi."(Melek, 1983: 49). Milletler Cemiyeti Meclisi'nin Türkiye aleyhine almış olduğu karar; Atatürk'e göre: "Avrupa Devletleri'nin şark milletlerini ezmek arzusundan vazgeçmediklerinin açıkça ve kesinlikle belli olmasıdır." (Türkmen, 2003: 98).

Lahey Uluslararası Adalet Divanı, kendisine sorulan soruları müzakere ederek 21 Kasım 1925'te kararını özetle şöyle açıklamıştır: a)Milletler Cemiyeti Misakı'nın (sözleşmesinin) 15. maddesine göre, Cemiyet meclisi esas itibarı ile bağlayıcı kar alamaz. Bununla beraber Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. fıkrasının son cümlesindeki "mukadderat-ı kat'iyesi bu kararla muallâk olan" tabiri ile taraflar Cemiyet'e bu konuda bağlayıcı kararlar almak yetisi tanımışlardır. Bu yüzden meclis bu konuda bağlayıcı karar almak yetkisine sahiptir. b)Cemiyet Meclisi'nde bu konuda kararın oy birliği ile alınması gerekmektedir. Cemiyet Misakı'nın 5. maddesinin birinci fıkrası bu konuda amirdir. c)Misak'ın 15. Maddesinin 6 ve 7. fıkraları uyuşmazlık durumlarında oy birliği hesaplanırken ilgili devletlerin temsilcilerinin oylarının hesap edilemeyeceğini belirtmektedir.

Bu mutealayı Milletler Cemiyet-i Meclisi de onaylamıştır. Türkiye ise sözleşme hükümlerinin çiğnendiğini ileri sürerek Cenevre'deki temsilcilerini geri çekmiştir (Öke, 1995: 294).

MUSUL SORUNU İÇİN TÜRKİYE'NİN LEHİNE OLAN DURUMLAR

Ankara Antlaşması'na gelinceye kadar, Musul Sorunu etrafında, Türkiye, İngiltere ve Milletler Cemiyeti'nde yapılan bütün bu görüşmelerin Türkiye aleyhine sonuçlanmasına karşılık, Türkiye ve İngiltere'nin arasındaki en önemli sorunlardan olan Musul için tarafların sahip oldukları imkânlar ve zayıf taraflar ise şöyle özetlenebilir:

1-Coğrafi Açıdan: Birinci Dünya Savaşı esnasında 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya Dış İşleri Bakanları (Sykes, Picot-Sazanov) arasında Osmanlı topraklarının paylaşılmasını öngören anlaşma yapılmıştır(Hovard, 1966: 185; Adamof, 1972: 130; Öke, 1995: 44). Bu antlaşmaya göre Mezopotamya adı ile Bağdat ve Basra vilayetleri İngiltere'ye bırakılırken, Musul Mezopotamya'dan ayrı tutulmuş ve Fransa'ya bırakılmıştır. Bu antlaşma ile İngiltere niçin Musul'u Fransa'ya bırakmıştır? İngiltere, Musul vilayetinden yalnızca Kerkük ve Süleymaniye'yi Mezopotamya'ya katarak Fransa'ya bırakmamıştır. Fransa himayesine bırakılan Suriye demiryollarına büyük yatırımlar yapan "Levanten Bankerler", Suriye demiryollarının İran demiryolları ile birleştirilmesini bu yüzden Suriye ile Musul'un aynı devletin (Fransa'nın) himayesinde olmasını istemişlerdir. Nitekim Hindistan Sömürgeler Bakanlığı da "Musul'un kaybının İngiltere için büyük fedakarlık anlamına geldiğini" savunmuştur (Kent, 1976: Giriş; Öke, 1995: 45).

Savaş sonunda Musul için İngiltere'nin önünde ciddi engeller çıkmıştır. Bir defa savaş esnasında Musul'u işgal edememiştir. Mütarekeden sonra Musul'u işgal etmesi diplomasi alanında İngiltere için önemli bir sorun oluşturmuştur. Gizli bir antlaşma ile Musul'u alan ve muhtemelen bunu kendisinin doğal hakkı olarak gören Fransa, Musul için İngiltere'ye karşı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda İtilaf Devletleri'nin yanında taraf olan ABD yönetimi de, uluslar arası anlaşmazlık konularının çözümü için ortaya attığı tekliflerle İngiltere için yeni zorluklara yol açmıştır. Çünkü ABD eski Osmanlı vilayetlerinin "self determinasyon" yöntemi ile geleceklerinin tayin edilmesini bu dönemde savunmuştur (Öke, 1996: 169).

İngiltere için değinilen antlaşma ile resmen Fransa'ya devredilen Musul ayrı ve önemli bir yere sahip olmuştur. Sömürgelerinde veya nüfuz bölgelerinde "İslamcılık ve Türkçülüğün yol açtığı iğtişaşlar" İngiltere için bu antlaşmayı değiştirmeyi ve Musul'u yeniden İngiltere'ye bırakacak siyaseti tercih ettirmiştir: "Bu yüzden Kafkaslarda oluşturacağı bir Ermenistan Seddi ile Doğu ve Batı Türkleri arasında bir duvar çekerken, Araplarla Türkler arasında dostluğunu kazanacağı

Kürtlerden bir tampon bölge oluşturmak bu iki Müslüman kavmin 'İttihad-ı İslâm' şemsiyesi altındaki irtibatını da kesemez miydi?" (Öke, 1995: 46). Musul'un Irak'a dahil edilmesi hususundaki İngiliz direnişinin belirleyici nedenleri ise bölgenin petrol kaynakları açısından zengin oluşu, stratejik önemi ve İngiltere'nin imparatorluk yolları üzerinde oluşundan kaynaklanmıştır (Türkmen, 2003: 94). Ayrıca İngiliz siyaseti bölgede sömürgeciliğini sürdürmek amacıyla Türk – Kürt ve Arap ayrışmasına zemin hazırlamıştır. "Böl ve yönet" stratejisini uygulamıştır.

İngiltere kendisi açısından çok gerekli gördüğü Musul'u Türkiye'ye bırakmamak için büyük bir gayret göstermiştir. Önceden değinildiği gibi "Musul'un Irak'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu, Musulsuz bir Irak'ın yaşayamayacağını" iddia etmiştir. Oysa hem Sykes-Picot-Sazanov hem de Sevr Antlaşmalarında Musul vilayeti Irak sınırları dışında yer almıştır. Bu iki antlaşma ile Irak'ın Musulsuz yaşayabileceği kabul edilmişken, Musul'un Türkiye'ye bırakılması ihtimali ortaya çıktığında ise aynı İngiltere, "Irak'ın Musulsuz yaşayamayacağını, coğrafi açıdan Irak'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu" savunmuştur.

Musul Tahkikat Komisyonu raporuna göre: "Tarafların en sık ileri sürdükleri diğer bir delil de arazinin ismi meselesidir. Musul vilayetinin 'Irak-ı Arabiye' olmadığı fakat Cezirenin eczasından olduğunu söyleyerek ve bilahare bir muhtırada, henüz geçenlerde dahi İngiltere hükümetinin, Musul'u Irak'ın eczasından olarak telakki etmediğini ilave eyleyerek bu delili münakaşaya ithal eden İsmet Paşa olmuştur. Sykes-Picot namıyla maruf olup 1916 senesinde akt edilen İngiliz – Fransız itilafnamesinde Musul Irak'tan tefrik edilmiş olup Fransız mıntıkasına ithal edilmiştir. Bu suretle mutelifeyenin teşviki üzerine Şerif Paşa 1916 senesinde 'Kürdistan hakkındaki' talebini dermeyan ederken Musul yine Irak'tan tefrik edilmişti. Musul ahalisi kendilerini hiçbir zaman Irak'ta yaşıyor telakki etmemişlerdir"(Ayın Tarihi, C.V, 1925: 345).

Yine Sykes-Picot Antlaşması hakkında Musul Tahkikat Komisyon raporunda: "Burada kaydetmek isteriz ki, Sykes-Picot İtilafnamesi mucibince Musul'un Irak'tan hariç bırakılması icap edeceğini beyan sadedinde Türk hükümeti tarafından dermeyan edilen müddeiyat ancak kısmen muhikdir. Zira filhakika bu itilafnamede derpiş edilen haliyle hudut, Kerkük ve Süleymaniye havalisini Irak'a ve Musul ile Erbil havalisini Suriye'ye terk etmek suretiyle elyevm münaziünfih olan araziyi iki kısma tefrik ediyordu. Bu hudut alelumum Küçük Zap hattını takip eylemekte idi"(Ayın Tarihi, No. 17, 1925: 352).

2-Musul'un Nüfus Yapısı Açısından: İngilizler Musul vilayetinin nüfus verilerini önemli ölçüde değiştirerek kendi siyasetleri için bir araç olarak kullanmayı tercih etmiştir. İngilizlere göre: "Kürtler, Musul vilayeti nüfusunun yarısını teşkil etmektedir. Diğer yarısının yüzde ellisini Araplar oluşturur ve Irak hükümetine bağlı kalmayı tercih etmektedirler. Gayri Müslimler ve Ekalliyetler ise (Hıristiyanlar, Museviler ve Yezidiler) vilayet nüfusunun yüzde onunu teşkil ederken aynı zamanda İngiliz Mandası altındaki bir Irak hükümetine bağlı kalmak kararındadırlar. Bir daha Türk idaresinde kalmak istemediklerini de izhar etmişlerdir. Son olarak Türkmenler ise vilayet nüfusunun yüzde beşini teşkil eder. Bunlar ise hali hazır idarenin altında refah içinde ve mesut bir hayat içindedir"(Ayın Tarihi, C.V, No.17, 1925: 334).

Görüldüğü gibi İngiliz hükümeti hiç bir ciddi belgeye dayanmadan Musul vilayeti nüfus verilerini değiştirmiştir. İşgal döneminde İngilizler Musul'da bir nüfus sayımı yaptırmamıştır. İngiliz

istihbarat subaylarının topladıkları bilgilere göre bir "nüfus envanteri" oluşmuştur. İngilizler vilayetin olan nüfus bilgilerini değil, olmasını uygun gördükleri nüfus bilgilerini gerekçe göstermiştir. Buna dayanarak da Musul ahalisinin Türk olmadığını bu yüzden Türkiye'nin idaresine bırakılmayacağını savunmuşlardır. Türkiye'nin Miletler Cemiyeti'ne sunduğu nüfus verilerinin ise, "savaş öncesinde askeri amaçlar için, asker toplamak amacıyla yapıldığını bu yüzden güvenilir olmadığını" iddia etmişlerdir.

Komisyon raporunda ise Musul'un nüfusu hakkında: "Türk hükümeti bize 1906 ve 1916 senelerinde Musul vilayetinde iki defa tahriri nüfus yapıldığını bildirdi. Osmanlı İmparatorluğunda yapılan nüfus tahrirleri maatteessüf beynelmilel istatistik konferansının bu mesele için kabul ettiği kaidelere mutabık değildir. Binaenaleyh bu imparatorluğun kuyudatında ailevi ve şahsi bültenler mefkuddur. Musul vilayetinin mevcut istatistikleri ya asker toplamak yahut bazı vergileri tahsil eylemek maksadıyla yapılmış tahkikat ve tahminatın hülasalarıdır…İngiltere atideki malumatı bize tevdi etti. 1919 senesinde tahriri nüfus ve daha doğrusu tahmin, sene nihayetine doğru yahut soğuk mevsimde yani seyyar aşiretler kışlaklarına yerleştikleri zamanda yapılmış idi. Bazı seyyar Arap aşiretleri memleket hududu haricinde kalmış idi. Fakat bunlarda senin sabıka zarfında yapılan tahminata göre tahakkuk eden yekûna dahildirler. Şunu kayıt lazım gelir ki 1919 senesinde takip edilen usul, bir tahriri nüfus usulü değil, bir tahmini usul idi. Görülüyor ki 1919 senesinin defterlerinde Sünniler, Şiiler ve diğer edyan gösterilen yuvarlak adetler, 1921'de Araplar, Kürtler ve Türkler için gösterilen adetlere son adede kadar tevafuk ediyor. Binaenaleyh 1921 ihsaiyatı münazünfih havalide ırkların ne suretle taksim olunduğu hakkında verilecek hükme esas ittihaz edilemez"(Ayın Tarihi, C.V, No. 17, 1925: 358).

3-Türkmeneli adı açısından: Telafer'den başlayarak, Erbil, Kerkük üzerinden Bağdat'a uzanan ve Türklerin meskûn olduğu sahanın adı bile İngilizlerin aleyhine olmuştur. Çünkü İngilizler geçmişte yapmış oldukları uluslar arası antlaşmalarla bu bölgenin Irak'tan ayrı bir bölge olduğunu kabul etmiştir. Gerçi bölgenin tamamı için değil ama Erbil, Kerkük üzerinden Bağdat'a ulaşan ve "Tarik-i Kebir" adıyla bilinen saha "Türkmeneli" diye adlandırılmıştır. Ancak Türk resmi belgelerinde bile bu ad üzerinde fazla durulmamıştır. Komisyon raporuna göre: "Buna ilaveten yalnız bir mülahaza dermeyan edeceğiz. Bu da zikrettiğimiz ve etmediğimiz bilumum menbaa müracaat ettiğimiz halde bu havalinin veya bir kısmının Türk hükümetinin iddiası veçhiyle halde veya mazide, Tataristan namıyla yad olunduğuna dair hiçbir kayda derdest olamadık. Zaten bu iddiasını nereden çıkardığını kendisinden sual ettiğimizde hükümeti müşarünileyhe cevap vermemiştir. Civar arazi hakkında bazen 'Türkmeneli' tabirine tesadüf ettik. Fakat bu tabir daima şimal menatıkanın ismi olarak zikrolunmaktadır. Vander A'nın Asya Türkiye'si haritasında (XVlll. Asır) Türkmenler Cezire'de veyahut münaziünfih havalide değil fakat Van şehrinin şimalinde, Rumiye Gölü'nün cenubunda ve Fırat'ın garbında gösterilmektedir" (Ayın Tarihi, C.V, No.17, 1925: 353).

William Guthrie adlı bir İngiliz coğrafyacısı tarafından 1785'te çizilen haritada bugünkü Türkiye, Turchia veya Turcmenia diye adlandırılmışken, haritanın sol alt köşesinde ise İngilizce olarak: "Arap bölgelerinde ve Asya'da Türkler konusunda dakik bir harita, en yetkililerden alınan bilgilerle çizilmiştir." Harita'da bugünkü Kuzey Irak büyük ölçüde ve sarı renkli olarak "Turcmania" diye gösterilmesine karşılık, "Kürdistan" ise Süleymaniye'den başlayarak Batı

İran'ın bir bölümünü kapsamaktadır. Kerkük şehri ise "Karkuk" diye ve "Turcmania" bölgesinde yer almıştır (Guthrie, 1937: 2; Ortaylı, 2006: 85; Kerküklü, 2008: 13).

Amerikalı tarihçi G. Le Strange tarafından 1930'da çizilen ve "Doğu Halifeliğinin Alanları, Müslüman Fatih Timur Zamanında Mezopotamya, İran ve Orta Asya'dır" açıklamasına yer verilen harita'da Türkmeneli bölgesi "Alcazireh Province" diye gösterilirken, "Kürdistan" ise günümüz İran sınırları içinde ve batı bölgesinde yer almıştır (Nakip, 2007: 174).

Örneklerde görüldüğü gibi, Musul müzakerelerinin yapılmasından çok önce ve hatta Ankara Antlaşması'ndan sonra bile bir dönem "Türkmeneli" adı kullanılmıştır. Bu durum elbette İngiliz siyasetinin temel iddialarını ortadan kaldıracak mahiyette ve sağlamlıktadır. Türk resmi belgelerinde "Türkmeneli" adı yeterince yer almadığı gibi zamanla büsbütün literatürdeki etkisi de giderek azalmıştır.

MUSUL SORUNU İÇİN İNGİLTERE'NİN LEHİNE OLAN DURUMLAR

1-Türk Türkmen Ayırımı. İngiltere hükümeti, Musul vilayetinde Türk nüfusunu Asurilerden ve Yezidilerden daha az gösterdikleri gibi aslında Türkmenlerin de Türk olmadığını dolayısı ile Türkiye'nin Türkmenler sebebiyle Musul vilayetinde bir hak iddia edemeyeceğini savunmuştur. Komisyon raporuna göre: Milletler Cemiyeti'nce oluşturulan Musul Tahkikat Komisyonu'nun raporunda İngiliz Hükümeti'nin görüşleri şu şekilde özetlenmiştir: "Bu Türkler Osmanlı değildir. İsimleri Türkmen'dir. Konuştukları Turani lisan, İstanbul'un ve Anadolu'nun Türkçesinden ziyade Azerbaycan lehçesine benziyor. Devleti Osmaniyenin tesisinden çok evvel Irak'tan gelmişlerdir. Ve ağlep ihtimal Hulefa-i Abbasiyenin ücretle tuttukları askerlerin ahfadıdır. Türkmenlerin tarzı inkısamı da bunların bir kadim maaşlı asakir-i ecnebiye fırkası ahfadı olduğunu iddia eden nazariyeyi teyit ediyor. Bir Türkmen şehri olan Telafer çöller kenarında bir muhafız gibi dikilmiştir. Diğer Türkmenlerin hepsi büyük yol tesmiye olunan kıtanın şehirlerinde ikamet ederler. İngiltere hükümeti Musul Türk lehçesi ile Ankara lehçesinin bir olmadığını da iddia ediyor" (Ayın Tarihi, C.V, No.17, 1925: 382).

İngiltere hükümetinin Türk ve Türkmen ayırımı elbette resmi görüşmelerle müzakerelerle sınırlı kalmamıştır. İngiltere'nin bölgeye gönderdiği görevlilerde aynı ayrımı yapmaya özen göstermiştir. Bunlardan birisi olan Claude J.Edmonds'a göre: "Kerkük şehrinin nüfusu 25.000 iken kent nüfusunun büyük çoğunluğunu Türkmenler, dörtte birini Kürtler ve geriye kalan kısmını da çok az bir nüfusa sahip olan Hıristiyan ve Yahudi toplulukları oluşturmaktadır. Majesteleri Hükümeti'nin 'Türkler ve Türkmenler' arasında yapmaya çalıştığı ayırımın uygunluğunu tartışmaya açtılar. Ben bu kitapta toplumun daha alt kesiminde yaşayan ve dil olarak Türkçeyi konuşan köylülerden ve kasabalılardan bahsederken Türkmen ismini, Osmanlıların devlet memurları, subaylar ve aristokratik aile mensuplarından bahsederken de Türk ismini kullandım" (Edmonds, 2003: 349).

İngiltere'nin bu iddialarına karşılık Komisyon raporuna göre: "Kerkük ve Erbil ile bunları cenuba isal eden tarik-i kebir boyunca imtidat eden diğer küçük kasabaların ehemmiyeti Türk hükümetince sureti mahsusada tasrih edilmiş ve hükümeti müşarünileyhe işbu mahallerde İngiliz hükümetinin beyannamelerini Türkçe olarak neşretmek suretiyle bunların Türk şehri olduklarını tasdik mecburiyetinde kalmış olduğu keyfiyeti üzerine, nazari dikkati celp eylemiştir.

İngiliz hükümeti buna cevaben 1919'dan beri bütün beyannamelerin Arapça olarak neşredilmiş olduğunu söylemiş ve bunlardan bazılarının belki de ilk evvel neşrolunanların, Türk memurlarına hitaben tanzim edilmiş olduğu takdirde Türkçe olarak neşredilmiş olmasının daire-i imkândan hariç bulunmadığını ilaveten dermeyan eylemiştir. İngilizlerin ifadesine göre o zaman bile böyle bir şey ancak Kerkük ve Erbil'de vaki olmuştur. Nefsi Musul'da da eski memurların mevcudiyeti sebebiyle ilk beyannameler belki Türkçe olarak dahi neşrolmuştur.

Şehirlerin Türklüğüne gelince: Biz Türk ahalinin yüzde nispetini tespite imkân bulamadık. Fakat raporun diğer bir yerinde rakamla ifade-i hal imkânsızlığını izah ediyoruz. Mamafih şurası zahirdir ki, tarik-i kebir dedikleri yolun boyunca imtidat eden şehirler ahalisinin nev-i kadimesi Türk'tür. Oralarda eşraf ve müteheyyizan Türk olup bunların birçoğunun evlerinde maaile Türkçe görüştüklerini sual sormaksızın müşahede eyledik. Şurası da tezekküre şayandır ki Kerkük'te Hıristiyanlar bile aralarında Türkçe lisanını kullanmaktadırlar.

Birkaç misal vaziyeti daha iyi tenvir edecektir:

Erbil'de şehir yedi daireye taksim edilmiştir. Biz bu nahiyelerin muhtarları ile görüştük. Milliyetleri hakkında vaki olan suale cevaben bunların beşi Türk olduklarını, biri Türk ve o nispette Kürt olduğunu ve yedincisi ise Yahudi olduğunu ifade etti.

Kerkük'te haftada iki defa olmak üzere hükümetin kontrolü altında intişar eden yegane gazete Türkçe olarak çıkmaktadır. Evrak ve vesaiki resmiye Türkçe ve Arapça olarak neşredilmektedir. İngiliz politika memuru olan zabit Türkçe bildiği halde Arapça ve Kürtçe bilmiyor.

Bütün tarik-i kebir boyunca az çok ehemmiyeti haiz kasabaların kaffesinde Türkçe konuşulmaktadır. Altunköprü namındaki küçük kasaba bütün manasıyla Türk'tür. Tuzhurmtu halkı, birkaç Yahudi aile istisna edilirse kâmilen Türk yahut Türkmen'dir. Belediye reisinin ifadesine nazaran dört yüz beş aileden otuz beş Yahudi'dir. Bizim tahminimize göre Karanpe ahalisinin yüzde yetmiş beşi Türk, yüzde yirmi ikisi Kürt, yüzde üçü Arap'tır. Tuzhurmatu ve Tavuk ahalisi dahi ekseriyet itibarı ile Türk'tür.

Salifülbeyan şehirler civarındaki köylerin ahalisine gelince, Türkler bu köylerde ancak dağınık bir ekalliyet teşkil ederler. Kürt unsuru Dicle'ye doğru ilerlemesinde, -ki bu ilerleme aynı zamanda ziraatın bir iktisat hareketidir- nasıl Arap unsuruna tefevvuk ediyorsa mezkûr unsur aynı vecihle şehirlerde Türk unsuruna mütefevvik bulunmaktadır." (Ayın Tarihi, C.V, No.17, 1925: 368).

Musul vilayetinde bulunan Türklerin sayısını İngiltere olabildiğince az göstermeye çalışmıştır. Bunda önemli ölçüde başarılı da olmuştur. Komisyon raporunda bile İngiltere'nin bu başarısı etkili olmuştur. Ancak İngiltere bununla yetinmemiştir. Her ihtimale karşı Musul vilayetindeki Türklerin aslında "Türk değil Türkmen oldukları" gibi bir iddiayı sürekli savunmuştur. Türkmenlerin, etnik köken bakımından Türklerden ayrı bir kökene sahip olmaları ile birlikte artık, Türkiye'nin onları bahane ederek Musul üzerinde bir hak iddia edemeyeceğini savunmuştur. Hiçbir ilmi temele dayanmayan, Musul Türklerinin görüşlerini yansıtmayan, tümüyle İngiliz sömürge siyasetinin uzantısı olan bu görüşü İngiltere'nin dışında savunan başka bir ülke de olmamıştır.

2-Musul'un TBMM'de temsil edilemeyişi. TBMM'nin açılması ile birlikte bütün illerin temsilcileri "milletvekili" sıfatıyla hazır bulunmuştur. Mondros Mütarekesine bağlı olarak

boşaltılan Evliye-i Selase'nin de milletvekilleri TBMM'de hazır olmuştur. Bu cümleden olarak Kars, Ardahan ve Batum milletvekilleri 13 Ekim 1921 Kars Antlaşması'na kadar illerini TBMM'de temsil etmişlerdir. Ancak bu dönemde Musul milletvekili sıfatını taşıyan hiç kimse TBMM'de bulunmamıştır (Çoker, 1995: 143-149). Mütareke sebebiyle boşaltılan Batum ilini temsilen TBMM'de milletvekili varken, yine mütareke sebebiyle boşaltılmış bulunan Musul ilini temsilen hiçbir milletvekilinin TBMM'de hazır olmayışı, Türkiye'nin Musul tezleri bakımından olumsuz bir gelişme olmuştur. Nitekim bu durumu Türk tezinin "bir zaafı gibi" Lord Curzon, Lozan görüşmelerinde sıkça iddia etmiştir. Güney Kürdistan dediği Musul vilayetinin, Süleymaniye'nin bir tek milletvekilinin Ankara'da olmadığını, diğer Kürt milletvekillerinin de seçimle değil ancak Ankara'dan atama ile milletvekili olduklarını iddia etmiştir (Meray, 1969: 360). Gerçekten evliey-i selasenin Anakara'da milletvekillerinin bulunması ile Musul vilayetinin ve bağlı sancaklarının Ankara'da bir tek milletvekilinin bulunmayışı karşılaştırıldığında Türkiye'nin tezleri bakımından bir zaaf teşkil ettiği görülecektir.

3-Musul'un İngiliz işgali altında bulunması. Mondros Mütarekesi'nden başlayarak, Türkiye Musul'un İngilizler tarafından işgal edilmesini engelleyememiştir. Anlaşmazlık bölgesi olan Musul'un idaresinin, anlaşmazlığa taraf olmayan üçüncü bir ülkenin idaresine, anlaşma sağlanıncaya kadar bırakılmış olması gerekirdi. Çünkü anlaşmazlığa taraf olanlardan birisinin idaresine Musul'un bırakılması demek, fiilen o tarafın kendi lehine oldubitti oluşturmasının da fırsatını, zamanını sağlamış olacaktı. Mütarekeden başlayarak 5 Haziran 1926 Ankara Antlaşması'na kadar geçen sekiz yılık süre içinde Musul'un İngiltere'nin fiili işgali altında bulunması ona büyük ölçüde siyasi, askeri kolaylıklar sağlamıştır. O kadar ki Musul Tahkikat Heyeti içinde bulunan Türk heyeti üyelerinden Nazım Bey, Fettah Bey hatta Türk heyeti başkanı Cevat Paşa'nın yaveri tutuklanarak bir ordugahta hapsedilmiştir(Saatçi, 1996: 169). Tahkikat komisyon raporunda yer alan şu bilgi, İngiliz işgalinin halk üzerinde ki baskılarını anlatması bakımından dikkat çekici bir örnektir: "Komisyonun Musul'a muvasalatı günü olan 22 Kanunusani de Mösyö Roddolu ve Mösyö Şarrar refakatinde şehirde gezmek arzu ettim. Evimizden çıkarken elbise-i resmiyesini labis olan Cevat Paşa bana refakatini teklif etti. Bu elbise-i resmiyenin halk üzerinde icra edeceği tesiri görmek istediğimden paşanın bu teklifini kemali memnuniyetle kabul ettim. Sokağa çıkmış ve polis memuru bizi takibe başlamıştı ki Arap olduklarını zannettiğim otuz kadar şahıs paşanın etrafını alarak ellerini öptüler. Ve bir taraftan 'yaşasın Türkiye' nidaları yükseliyordu. Arkamızda kalabalık arttı. İki yüz kişi kadar olmuşlardı ve bağrışmalarda tezayüt ediyordu. Kışla önünden geçerken birkaç polis memuru müdahale edip halkı dağıtmağa çalıştılar. Çarşının önüne geldiğimiz zaman biri İngiliz olan üç polis zabiti bize mülaki oldular. Etrafımızdaki kalabalık çarşı önünde bulunan kimselerin de iltihakıyla daha çoğaldı. Paşa yeniden birçok alkış sadalarına ve muhabbetkârane nümayişlere hedef oldu. Bu kalabalık oldukça muhtelif anasırdan müteşekkil gibi görünüyordu. Bir kısmı temiz giyinmişti. Bir kısmı da içlerinde çocuklar karışmış dilencilere benziyordu. Polis memurları halkı dağıtmak için tekrar gayret ettiler. Halkta bunarın emrine tabiiyet eder gibi davrandı. Tam o sırada arkamızda iki polis memurunun bastonla işe müdahale ettiğini ve bunlardan birinin çarşıdaki dükkânlardan birine iltica eden orta yaşlı bir adamın üzerine hücum ederek dövdüğünü gözümüzle gördük" (Ayın Tarihi, C.V, No.17, 1925: 321).

Halkın görüş ve eğilimlerini tespit etmek iddiası ile bilgi toplamaya çalışan Milletler Cemiyeti komisyonunun yanında, Türkiye'nin lehine tezahürat yaptıkları için veya başka gün ve mahallerde

ise Türkiye'nin lehine bilgi verdikleri için baskıya, dayağa maruz kalan korumasız insanların, komisyonun olmadığı yerlerde ve zamanlarda ise çok daha büyük baskılara ve eziyetlere uğramışlardır. Bütün bu baskı ve zulüm fırsatını ise İngiltere fiilen Musul'u işgal etmiş olmasından elde etmiştir. O sırada Musul, Türkiye'nin idaresinde olsaydı veya soruna taraf olmayan üçüncü bir ülkenin idaresinde bulunsaydı, komisyonun çok daha farklı bilgiler elde etmiş olacağı kuvvetle muhtemeldir.

4-Halk oylamasının yapılamaması. Dönemin şartlarında Türk, Arap ve Kürtler arasında milliyetçilik duyguları yeterince gelişmemiştir. Musul'daki Arap nüfus elbette Musul'un Irak'a bağlanmasından yana olmuştur. Ama eğer bu olmayacak ise Musul Araplarının ikinci tercihi Türkiye'den yanadır. Aynı durum Musul Kürtleri için de geçerlidir. Kürtler içinde bağımsızlık görüşü daha baskındır. Bağımsızlık olmaz ise tercihleri Türkiye'den yanadır. Musul Tahkik Komisyonunu Raporunda bu durum bir tespit olarak yer aldığı gibi Irak'ta İngiliz Yüksek Komiseri Doğu Sekreteri göreviyle bir süre kalan Bayan Grutred Bell'in mektuplarında yer verdiği bilgilere bakılırsa, yalnızca Türkmenler değil Şammar gibi Arap aşiretleri bile daha çok Türkiye taraftarıdır: "Bir seferinde Şamar aşiret şeyhi Şeyh Acil el-Yaver'e her zaman Türklerden yana olduğu için sitem ettim ve sebebini sordum. Cevabı ise Lechman idi. Beni Musul'a çağırdı. Konuşmak istediğimde susmamı söyleyerek aşiret içindeki konumumu tanımadığını ve ancak bir kadın gibi olduğumu sert bir dille bana söyledi. Ben Arap şeyhlerinden birisiyim. Başka ne yapabilirdim?"(Bell, 1927: 390; Hürmüzlü, 2006: 61). Hatırlanmalıdır ki aynı Şammar aşireti Haziran 1920'deki Telafer Türkmenlerinin İngilizlere karşı olan "Kaçakaç İsyanına" büyük ölçüde destek olmuştur.

Araplardan gözlenen Türkiye taraftarlığının bir benzeri Musul vilayeti Kürtleri için de geçerlidir. Grutred Bell, Irak'a katılmayı reddeden Süleymaniye Kürtlerinin durumu ve Revanduz'da meydana gelen olaylardan sonra İngilizlerin adı geçen yerleri 20 uçakla bombaladıklarını, bu saldırıların sebeplerinin ise kendi iddiasına göre "Revanduz'u koruyan 300 kadar Türk'e destek veren geri zekalı Kürt aşiretlerinin" olduğunu söylemiştir (Bell, 1927: 476; Hürmüzlü, 2006: 62).

Yine Janet Wllach ise: "Musul konferansından önce Türkiye taraftarı Kürtlerin, vilayetin Türkiye'ye ilhakını istediklerini, Arap olmayan bir kavim olarak Irak ve Araplardan fazla Türkiye ve İran'a daha fazla yakınlık duyduklarını" iddia etmiştir (Walach, 1999: 330: Hürmüzlü, 2006, 62). Hem Arapların hem de Kürtlerin kendilerinin ilk istekleri olmadığı takdirde Türkiye'yi tercih ettikleri bilgisi İngiliz istihbarat raporlarında da yer almıştır (The National Archives, IOR, L/PS/10/782, P.7337, 17. viii, 1920; Öke, 1995: 156).

Türk tarafının Musul Sorunu'nun çözümü için ısrarla teklif ettiği Plebisit / Halk oylaması yapılmasını ise İngiltere, Musul Araplarının ve Kürtlerinin tercihlerini bildiği için reddetmiştir:

"1-Plebisitin netayici üzerinde, yüksek bir tahsile büyük bir medeniyete ve mükemmel bir teşkilata malik camialar müstesna olmak üzere bizzarura sırf siyasi ve ırki mahiyette olan amiller veyahut arazi mesailinde yeni bir vergi tarhına karşı konulmasına ne zamanın ne fırsatın müsait olmayan tarafgirane propagandalar, geçici veya mahalli tesirat icrayı hüküm eder. Hududun tespiti için plebisite karar verildiği takdirde bu tahsil görmemiş olan müntehibinin mülahazatı sevkulceyşe, coğrafyaya, iktisada ve idareye gayri kâfi bir surette nazarı mütalaaya alacağı tazammun eder.

2- Binaenaleyh İngiltere Hükümeti mezkûr arazi dahilinde de rey-i amme müracaat edilmesini talep edecektir. Mezkûr arazi Asurilerin iptidai mevasının kısmi azamı, Irak Hükümetine teklifatta bulunan bazı Kürt kabileleri ve bir takım Arap aşiretleri tarafından ikamet edilmekte olan mıntıkayı ihtiva etmektedir.Mevzubahis mıntıkada ikamet eden Asurilerin bir kısmı şimdi Irak'ta temkin etmektedirler. Fakat onlardan birçoğu hali hazırda Rusya'da, Kafkasya'da vesair mahallerde dağınık bir halde bulunuyorlar. Tabii onlarında temenniyatını öğrenmeğe çalışmak icap eder. Her halde plebisitin yalnız Musul vilayetine inhisar ettirilmesi hakkındaki Türk teklifini kabul etmek haksızlık olur" (Ayın Tarihi, C.V, No.17, 1925: 333).

Halk oylamasının, halkın bu cehaletleri sebebiyle yapılmasının sakıncalarından söz ederken İngilizler, bütün umudunu Hıristiyan Asurilere bağlamıştır. Musul sınırları dışında bulunan Asurilerin bile görüşlerinin alınmasını, Rusya'da, Kafkasya'da bulunan Asurilerin bile Musul'daki halk oylamasında oy vermelerini isteyecek ölçüde aklın sınırlarını zorlamıştır. Halk oylamasını engelleyerek, Türkiye'nin lehine olan en önemli kozunu Türkiye'nin elinden almıştır.

5-Özdemir Bey kuvvetlerinin geri çekilmesi. İlgili bölümde değinildiği gibi, Şubat 1922'de Musul Vilayeti'nin kuzey bölgesinde faaliyetlerine başlayan Özdemir Bey (Ali Şefik Özdemir)'in İngilizlerle az bir kuvvet ve gönüllü ile yaptığı savaşta büyük başarılar elde etmesine rağmen Nisan 1923'te İran'a çekilmesi ile başlattığı mücadele yarım kalmıştır ve amacına ulaşmamıştır (Gn. Kur. ATASE, 1966: 267; Öke, 1995: 182). Özdemir Bey'in mücadelesinin yarım kalması Türkiye'nin Musul tezini zayıflattığı gibi onunla birlikte mücadele ederek Türkiye ile beraber İngilizlere karşı kader birliği yapan aşiret kuvvetlerini de güç durumda bırakmıştır. Özdemir Bey kuvvetlerinin mücadelesi, Musul müzakereleri boyunca devam edebilmiş olsaydı, Türkiye'nin pazarlık gücünü kuvvetlendirmiş olurdu. Ancak bu mücadelenin Nisan 1923'te bir sonuç alınamadan hem de Lozan Görüşmeleri bile antlaşmayla sonuçlanmadan bitirilmiş olması, Türkiye'nin Musul hakkındaki kararlılığında bir duraksama görüntüsüne yol açmış olmalıdır. İngiltere hükümeti belki bu görüntü sebebiyle, Musul hakkındaki tezlerinden vaz geçmediği gibi, Haliç Konferansı esnasında isteklerini daha arttırmıştır. Özdemir Bey kuvvetlerinin geri çekilmesine mukabil, Irak sınırına Türkiye'nin ciddi bir askeri hazırlığı da görülmemiştir. Askeri faaliyetlerin duraksaması ve zamanla tümden ortadan kalkması İngiltere'yi isteklerinde daha katı tutuma yöneltmiş olmalıdır.

6-Halifeliğin kaldırılması. Halifeliğin Osmanlı hanedanından birisinin üzerinde bulunması da Türkiye'nin Musul hakkındaki tezlerini kuvvetlendirecek unsurlardan birisi sayılmıştır. Nitekim Ömer Kürkçüoğlu'na bakılırsa: "Halifeliğin kaldırılmış olması, Kürtlerin ayaklanmasında önemli rol oynadığı gibi, Kürt unsurunun çoğunlukta bulunduğu Musul üzerindeki Türk iddiasını da zayıflatmıştır…Musul sorununun çözüme kavuşturulmamış olduğu bir sırada Halifeliğin kaldırılması… Sonuçta Türkiye'nin Musul tezine manevi bir darbe vurmuştur" (Kürkçüoğlu, 1978: 309). Musul müzakerelerinin devam ettiği bir sırada Türkiye'de Halifelik niçin kaldırılmış olabilir? Hem Kürtler hem de Araplar nezdinde Halifelik Kurumu etkili iken bu dönemde halifeliğin kaldırılmasının amacı ne olabilir? Yine Ömer Kürkçüoğlu'na bakılırsa: "Halifeliği henüz Musul sorunun çözümlenmediği bir sırada kaldırırken ya bu kararın Musul Sorunu bakımından sonuçlarını kestiremeyerek bir zaman seçimi yanlışı yapılmıştır; ya da tersine bundan yararlanmayı düşünmüş de olabilir. Bu son noktayı şöyle açabiliriz: Türkiye, Musul'u almakla yeniden Arap dünyasına uzanmış olacaktı. Musul'un stratejik önemi göz önünde tutulduğunda,

böyle bir gelişmenin İngiltere bakımından endişe doğuracağı açıktır. İşte Türkiye'nin tam bu sırada, İslam'la olan Halifelik bağını –ki bunu daha önce İngiltere'ye karşı kullanmıştı- kendiliğinden sona erdirmesi, anlamlı da olabilir. Türkiye Musul'u başka nedenlerden dolayı istediğini ve İngiltere'ye karşı İslam etkenini kullanmayı ise amaçlamadığını vurgulamak için bu yola –hem de tam bu sırada- gitmiş de olabilir" (Kürkçüoğlu, 1978: 306).

İngiltere'nin Musul vilayetindeki görevlilerinden birisi olan C. J. Edmonds: " O zamana kadar Kürdistan'ı patlamağa hazır bir volkan gibi kaynaştıran Türk propagandasının, Kürtlerin Halifeye kesin bağlılıklarına dayandırıldığını, Türklerin kendi bindikleri dalı kesmelerinin ise İngiltere için inanılmayacak kadar mükemmel bir şey olduğunu" belirtmiştir (Edmonds, 2003: 382).

Halifeliğin kaldırılması Musul Sorunu etrafında Türkiye'ye bir şey kazandırdığı şüphelidir. Ancak İngiltere'ye Musul'daki Araplara ve Kürtlere yönelik büyük bir propaganda imkânı vermiştir. İngiltere'nin manevra alanı genişlemiştir.

7-Türkiye'nin içerde inkılaplara yönelmesi. Daha Lozan görüşmeleri başlamadan 1 Kasım 1922'de Saltanat'ın kaldırılması Türkiye'deki köklü değişikliklerin başlangıcı olmuştur. Lozan müzakereleri döneminde bu değişimlere ara verilmiştir. 1923'te yapılan genel seçimle birlikte TBMM'deki muhalefet büyük ölçüde tasfiyeye uğramıştır. Aynı yıl Cumhuriyetin ilan edilmesi ve kısa bir süre sonra Halifeliğin kaldırılması gibi önemli büyük inkılablar gerçekleşmiştir.

"Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen, Türkiye Milletler cemiyeti kararından sonra Musul'u kuvvet yoluyla geri almak teşebbüsünde bulunmamıştır. Böyle bir teşebbüse girişmek gerek iç, gerek dış düşmanlarımıza Türkiye üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için yeni bir fırsat verecekti. Öte yandan savaştan yorgun ve bitkin çıkan Türkiye devrim ve kalkınma hareketlerine girişmişti. Yeni bir savaş Türkiye'deki bu çalışmaları süresiz olarak geri bırakabilecekti" (Edmonds, 2003: 383).

Benzeri görüşlere yer veren M. Kemal Öke'ye göre: "T.C. Lozan'ı imzalamasına rağmen, henüz uluslar arası aileye kabul edilmediği gibi, İngilizlerin manevraları sayesinde, ciddi bir yalnızlığa itilmişti. Üstelik Milletler Cemiyeti ile Musul Sorunu'nda kavgalıydılar. İngiltere ise sadece Milletler Cemiyeti'ni dış politikasında uluslar arası levye olarak kullanmıyor; aynı zamanda Ankara'nın önüne dünyaya entegre olabilmesi için bazı içsel şartları da sürüyordu. Telkinleri arasında Ankara'nın imparatorluktan, saltanattan ve hilafetten vazgeçmesi –zımmi olarak- 1920'lerden beri vardı. M. Kemal'in Milli Mücadele sırasında Güney Asya Müslümanları ve Ortadoğu'daki Arap milliyetçileriyle teması; bu doğrultuda Kuvay-ı Milliye'ye verilen İslami hava ve global manada mücadelenin anti-sömürgeci mahiyeti, Enver Paşa'nın Orta Asya maceralarıyla birlikte Dışişleri'ne ulaştıkça, Londra hayli tedirgin olmuştu. Britanya, nasıl komünizmi tek ülkede sınırlandırmayı Sovyetlerle anlaşmaya bağlamışsa, Türkleri de benzeri bir hedef daraltmasına tabi tutmak azmindeydi. Bu kalıp Ankara için, dahilde düzenlemeleri gerektiriyorsa; Türkiye'nin yeni idarecileri, eğer uluslar arası camia tarafından 'kucaklanmak' istiyorlarsa buna uymak zorundaydılar. Nitekim Linsday, ismet Paşa'ya 'Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne alınmasının laikleşmesiyle paralel gideceğini' aleni olarak vurgulamıştı" (Öke, 1995: 316; PRO, FO, 371/1068 E 1927/17286/44, 30, iii. 1926).

Türkiye'de başlayan siyasal ve sosyal inkılablar sebebiyle bazı toplumsal tepkiler bu dönemde ortaya çıkmıştır. Uzun yıllar süren savaşın yol açtığı yıkımların yanında bir de bu toplumsal

tepkilerden dolayı Türkiye için Musul nedeniyle yeni bir savaşa girmenin zorlukları artmıştır. Üstelik başlatılan inkılablar da henüz sonuçlanmış değildir. Böyle bir dönemde ya inkılabların tamamlanması, benimsetilmesi çabaları sürdürülecek ya da inkılablara ara verilerek ve savaşı da göze alarak Musul Sorunu, Türkiye'nin lehine halledilecekti. Böylesi muhtemel bir savaşı Türkiye'nin kazanma garantisi de yoktu. Bütün bunlar muvacehesinde, Türkiye savaş ihtimalini de bertaraf ederek içerdeki inkılab hareketlerine yönelmiştir. Çünkü savaş ihtimalini arttırmış olarak bu inkılabları sürdürme imkânı giderek zayıflamıştır.

SONUÇ

Türkmenlere anlaşmada yer verilmeyişi. Türkiye ve Irak arsındaki sınır anlaşmazlığını ortadan kaldıran 5 Haziran 1926 Ankara Antlaşması'nda Irak Türkmenlerine yer verilmemiştir. Ankara Antlaşmasının 4. maddesi ile Irak Türkmenlerinin istemeleri halinde ve anlaşmadan sonra iki ay içinde , "Türkiye tarafına göç etme ve Türkiye'de yerleşme hakkını" elde etmişlerdir. Ancak bu kısa süre içinde ve dönemin şartlarında Türkmenlerin bundan haberdar olmaları ve Türkiye'ye göç etmeleri söz konusu olmamıştır. Antlaşmanın Türkmenlerle ilgili tek maddesi işte budur. Ancak bu maddede de Türkmenlerin adı yer almamıştır. Dolaylı bir atıf yapılmıştır.

Türkiye'nin taraf olduğu Lozan Antlaşmasında Batı Trakya'daki Türklerin ve İstanbul'daki azınlık haklarına sahip oldukları, lll. Fasıl Ekalliyetlerin Himayesi Madde 37-45'te yer almıştır(Lozan Sulh Muahedenamesi, 1923: 57). 1925'te Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanmış olan Dostluk Antlaşması ve İkamet Sözleşmesi'nde de Bulgaristan'daki Türklerin azınlık haklarına genişçe yer verilmiştir. 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara itilafnamesinde de özellikle İskenderun sancağındaki Türklerin sahip oldukları kültürel ve sosyal haklar belirtilmişken, Türkiye ile Irak arasında imzalanmış bulunan 5 Haziran 1926 Ankara Antlaşması'nda Irak Türkmenlerinin adlarının hiç yer almaması onlara azınlık haklarının bile verilmemiş olması nasıl izah edilebilir?

"Tarih açısından ekalliyet veya azınlık denince Türkiye'de hep gayri Müslimler kast edilmiştir. Bütün Osmanlı Devleti tarihi boyunca yalnız Müslüman olmayan unsurlar azınlık sayılmış, Müslümanlar ise hiçbir zaman azınlık olarak görülmemiştir. Osmanlı Devleti zulümden kaçan Müslümanlara hep kucak açmış ve onları kendisinden saymıştır. Sırp zulmünden kaçan Boşnaklar, Bulgar zulmünden kaçan Pomaklar, Sırp ve Yunan katliamından kurtulan Arnavutlar, Ruslardan ve Ermenilerden kaçan Kırımlılar, Kafkaslılar vs. hep gelip Osmanlı Devletine sığınmış, vatandaşlığa alınmış ve devletin asli unsurları olarak kabul edilmişlerdi. Türkiye'de Müslüman azınlık kavramı yoktu hiç olmamıştı.

Lozan Konferansı'nda Müslüman azınlık kavramına karşı Türkiye'nin vermiş olduğu diplomatik meydan savaşını da hiç unutmamak gerekir. Biraz açalım, İngiltere ve müttefikleri Lozan Barış Antlaşması'na Müslüman Azınlıklar kavramını da sokmak istemişlerdi. Türk heyeti ise yalnız Gayri Müslim ekalliyeti kavramını kabul etti. Müslüman azınlık kavramını ise şiddetle reddetti. Bu Türkiye'nin milli bütünlüğünü korumak bakımından hayati derecede önemli bir konuydu. Çünkü Müslüman Azınlık kavramı ile Türkiye'de Boşnak, Pomak, Arnavut, Abaza, Gürcü, Laz, Çerkez, Kürt, Arap azınlıkları gibi suni birçok azınlık yaratılabilecekti. Hatta mezhep farkı dolayısı ile Alevi Türkler dahi azınlık kategorisine sokulabilecekti" (Şimşir, 2004: 72-73).

Müslüman Azınlık kavramını Batılı ülkelerin "Türkiye'yi hallaç pamuğu gibi atıp dağıtmak için" bir silah olarak kullanmağa çalıştıkları bilinmektedir (Nur, 1992: 259). Türkiye'nin dış ilişkilerinde "Müslüman Azınlık kavramını ileri sürmesinin kendi milli birliğine zararlı olacağı görüşünün" (Şimşir, 2004: 72). Türkiye için önemli bir değer taşıdığı açıktır. Müslüman Azınlık kavramı ne Osmanlı geleneğinde ne de diğer Müslüman Türk Devletleri geleneğinde yoktur. Azınlık kavramı tümüyle Müslüman olmayanlar için tahsis edilmiştir. Tarihteki uygulamaların, Müslüman topluluklar için bir azınlık kavramını ve azınlık haklarını garanti altına almaya ihtiyaç göstermediği de bilinmektedir. Ne var ki "ulus devlet" çağı ile birlikte yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır.

Irak Devleti'nin kuruluşundan itibaren Türkmenler asli bir unsur sayılmamıştır. Asli unsur için söz konusu olabilecek hususlar Türkmenler için asla geçerli olmamıştır. Türkmenler asli unsur sayılmadıkları gibi azınlık da sayılmamıştır. Uluslar arası bir anlaşma ile sosyal, kültürel vb hakları garanti altına alınmamıştır. Bu durum bütünüyle Türkmenlerin yok sayılması sonucunu doğurmuştur. Ancak aynı Türkmenler azınlık sayılmadıkları halde asimilasyon politikaları sebebiyle büyük baskılara maruz kalmıştır. Arap nüfusunun çoğunluk olduğu alanlara bir kısmı zorla götürülerek oralarda asimile edilmeye çalışılmıştır.

Geof Simons (Simons, 2004: 64). "Türkmenlerin yabancı devletler tarafından çizilen sınırlar sebebiyle sıkıntı yaşadıkları" tespitinde bulunarak Türkmenlerin içinde bulundukları durumu belirtmiştir.

Aynı zamanda Türkmeneli bölgesini, Kürtler "Kürdistan'ın bir parçası" saydıkları için onların baskısına da maruz kalmışlardır. Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinin sonunda Kürtler elde ettikleri yeni hakları ve fırsatları Türkmeneli bölgesini elde etme yönünde kullanmaya çalışmışlardır. Musul-Kerkük ve Bakuba'da anlaşmazlık bölgeleri diye adlandırılanların büyük çoğunluğu Türkmeneli bölgesi içindedir. Kürtlerin işgal sonrasında elde ettikleri askeri ve siyasi güçlerinin yanında aşiretli toplum düzenleri ile çevrelerine karşı daha mütehakkim olmalarına karşılık Türkmenler neredeyse tümüyle aşiretsiz küçük ailelerden oluşan bir sosyal düzene sahiptir. Bu durum Türkmenleri daha savunmasız ve korumasız bırakmıştır. Üstelik uluslar arası antlaşmalar yoluyla sahip oldukları hiçbir garantileri de yoktur. Alevi-Bektaşi Türkmenlerin son yüz yıl içinde giderek önemli ölçüde Şiileşmiş olmaları ve Şiileşen Türkmenlerin de Şii Araplarla birlikte hareket etmeğe eğilimli olmaları, Türkmenlerin asimile edilmelerini kolaylaştırdığı gibi sosyal dirençlerini de zayıflatmaktadır (Nakip, 2007: 212; Özdağ, 2008: 75).

19 Mart 2003'te ABD'nin Irak'a saldırmasından bir gün önce Ankara'da yapılan "Irak Muhalefet Grupları" toplantısında Türkmenlerde temsil edilmiş olmalarına rağmen ve aynı gün yayınlanan basın bildirisinde, Türkmenler "Irak'ın kurucu halkları" arasında sayılmalarına rağmen (Şimşir, 2004: 280), daha sonra hazırlanan Irak Anayasasında Türkmenler, Irak'ın kurucu halkları arasında değil ancak Asuri, Keldani gibi diğer azınlıklar arasında sayılmıştır.

1968'de Türkiye'nin Bağdat Büyükeçisi Pertev Subaşı'nın hazırladığı bir rapora göre, Türkmenlerin ciddi ve etkili bir siyasi varlık ortaya koyamamalarının sebepleri: "Kendine güvensizlik, Dayanışma eksikliği, lidersizlik ve mezhep farklılıkları" diye belirtilmiştir (Şimşir, 2004: 163). Türkmenlerin zaafı olarak tespit edilen bu durumları günümüzde de aratarak devam etmektedir.

Bütün bunların yanında Türkmenlerin, Türkiye ile olan bağları devam etmektedir. İleri gelen Türkmenlerin önemli bir kısmı öğrenimlerini Türkiye'de yapmıştır. Uzun zamandan beri Arap alfabesinin yanında, Türkiye'nin de kullandığı Latin alfabesini de kullanmaya çalışmaları da Türkiye ile olan kültürel bağlarının devam etmesini kolaylaştırmıştır. 1960'lardan beri belirli aralıklarla da olsa yayın hayatına devam eden Kardaşlık Dergisinin, Latin alfabesini Türkmenler arasında yayma çabası önemli ve olumlu misallerdendir (Şimşir, 2004: 161).

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Ayın Tarihi, 1340/1341 - 1924/1925. Ankara.

Düstur, III. Tertip, C.7, s.1512/1519. Ankara.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi.

IOR, L/PS/20/C. 191, Eastern and Central Asian Question: What to do Against Bolshevik Pan-

Lozan Sulh Muahedenamesi, (1923) Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Ankara. .

PRO, FO. 371/10077 E 4305/7/65, 16. v. 1924

PRO. 30/52/68, C.396, 1924 VII, 14. viii, 1924.

Seha L. Meray, S. L.(1969) Lozan Barış Konfransı, Tutanaklar-Belgeler, Kitap1, C.1, Ankara.

The National Archives, IOR, L/PS/10/782, P.7337, 17. viii. 1920.

Turanian-Pan-İslamic Cooperaion.

KİTAPLAR

ABBOŞ, K. A. (1969) Al-Telaferi, Savrat Telafer 1920, Bağdat.

Adamof, E.E (1972) Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Planı, Çeviren: H. Rahmi, Sadeleştiren: H. Mutluçağ, İstanbul.

AHMET, İ. P.(1993) Feryadım, İstanbul.

ARMAOĞLU, F. (1993) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, C.l-ll, Ankara.

ATATÜRK, M. K. (1973) Nutuk, İstanbul.

BATATU, H. (2004), The Old Social Class & The Revolutionary Movement İn Iraq, Princeton University Pres.

BAYATLI, N. (2000) XVI. Yüzyılda Musul Vilayeti, Ankara.

Bayur, Y.H. (1973) Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Ankara.

Bell, G. (1927) The Letters of Gertrude Bell, New York.

BİLA, F. (2003) Sivil Darbe Girişimleri ve Ankara'da Irak Savaşları, Ankara.

BİRSEL, M. C. (1933) Lozan, C.2, İstanbul.

BURSLAN, K.(1943) Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, İstanbul.

CANATAN, Y. (1996) Tür – Irak Münasebetleri (1926 – 1958), Ankara.

CEBESOY, A. F. (2002) Moskova Hatıraları Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya , İstanbul.

CEBEOY, A.F. (1957) Siyasi Hatıralarım, İstanbul.

CEVDET, M. (1965) Petrol Emperyalizmi, Ankara.

CLAUDE, J. E. (2003) Kürtler, Türkler ve Araplar, Çeviren: Serdar Şengül, Serap Ruken Şengül, İstanbul.

Çoker, F. (1995) Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönemi (1919-1923), Ankara.

DEMİR, İ. vd (1993) Musul – Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri, Ankara.

DEMİRBAŞ, B. (1991) Musul Kerkük Olayı ve Osmanlı Devletinde Kuveyt Sorunu, İstanbul.

DOLBREAN, L. (2002) Mandadan Özgürlüğe, Beyrut.

Durmuş Y.(2003) Musul Meselesi Tarihi, Konya.

EARLE, E. (1924) Türkey, The Great Powers and The Bagdad Railway, New York.

ELLİSON, G. (1928) Türkey To-day, London.

EL-BELAZURİ, (1987) Fütüh-ul Büldan, Çeviren: Mustafa Fayda, İstanbul.

ERHAN, Ç. (2003) Yaşayan Lozan, Ankara.

ERİM, N. (1964). "Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye", Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara.

ERİM, N.(1953)Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara.

GÖNLÜBOL, M. –SAR C. (1993) Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990), Ankara.

GÜZTOKLUSU, M. (2006) El Cezire ve Özdemir Harekatı, Ankara.

GUTHRİE, W. (1937) A General History of the World, New York.

HALİL PAŞA (1972) Bitmeyen Savaş, Haz. M. Taylan Sorgun, İstanbul.

HOVARD, H.(1966) The Partition of Türkey: A Diplomatic History (1913-1923), New York.
HÜRMÜZLÜ, E.(2006) Irak'ta Türkmen Gerçeği, İstanbul.

HOVARD, H.(1966) The Partition of Türkey: A Diplomatic History 1913-1923, New York.

İNÖNÜ, İ. (1992) Hatıralar, Ankara.

KARABEKİR, K. (Tarihsiz) İstiklal Harbimiz, İstanbul.

KARACAN, A. N. (1971) Lozan, İstanbul.

KARADAĞ, R. (1979) Petrol Fırtınası, İstanbul.

KANDEMİR, F. (1965) Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay, İstanbul.

KAFESOĞLU, İ. (1956) Harzemşahlar Devleti Tarihi, Ankara.

KAFESOĞLU, İ. (1972) Selçuklu Tarihi, İstanbul. .

KAYMAZ, İ. Ş. (2003) Musul Sorunu, Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasi bir İnceleme, Ankara.

KENT, M. (1976) Oil and Empire: British Policy and Mesopotamian Oil 1900-1920, Londra.

KIRZIOĞLU, F. (1993) Bütünüyle Erzurum Kongresi, Ankara.

KOÇSOY, Ş. (1991) Irak Türkleri, İstanbul.

KÜRKÇÜOĞLU, Ö. (2006) Mondros'tan Musul'a Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926), İstanbul.

KÜRKÇÜOĞLU, Ö. (1978) Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ankara.

LUKİTZ, L. (1995) Irak: The Search For National Identity, Frank Cass, London.

MEHMET, H. P. (1997) Seyahatname-i Hudut, Çeviren: Alaattin Eser, İstanbul.

MELEK, K. (1983) İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu (1890-1926), İstanbul.

MISIROĞLU, Kadir; Musul Meselesi ve Irak Türkleri, İstanbul, 1972.

MISIROĞLU, K. (Tarihsiz) Lozan Zafer mi Hezimet mi? İstanbul.

NAKİP, M. (2007) Kerkük'ün Kimliği, Ankara.

NUR, R. (1992) Hayat ve Hatıratım, İstanbul.

OLSON, R. (1992) Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı, Çeviren: Bülent Peker-Nevzat Kıraç, Ankara.

ORTAYLI, İ (2006) Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek, İstanbul.

ÖKE, M. K.(1995) Musul / Kürdistan Sorunu, İstanbul.

ÖKE, M. K. (1987) Musul Melesi Kronolojisi (1918-1926), İstanbul.

ÖKE, M. K. (1996) Ermeni Sorunu, İstanbul.

ÖZDAĞ, Ü. (2008) Telafar, Bir Türkmen Kentinin ABD Ordusu ve Peşmergelere Karşı Direnişi, (2003-2008), Ankara.

RAWLİNSON, A. (1923) Adventures in the Near East, London.

SAATÇİ, S. (1996) Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, İstanbul.

SAATÇİ, S. (2009) Irak Türkmen Boyları Oymakları ve Yerleşim Bölgeleri, İstanbul.

SABİS, A. i. (1991) Birinci Dünya Harbi, Harp Hatıralarım, İstanbul.

SEHLİKLİN, J. (1922) Anqora I'Aube de la Turquie Novelle (1919-1922), Paris.

SOYSAL, İ. (1983) Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, (1920-1945), Ankara.

SÜMER, F. (1999) Oğuzlar / Türkmenler, Tarihleri / Boy Teşkilatı / Destanları, İstanbul.

ŞADİLLİLİ, V. (1980) Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, Ankara.

ŞİMŞİR, B. N. (1990) Lozan Telgrafları (1922-1923), Ankara.

ŞİMŞİR, B. N. (2004) Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara .

SİMSON, G. (2004) Future Iraq, Beyrut

TENGİRŞEK, Y. K. (2001) Vatan Hizmetinde, Ankara .

TOYNBEE, A. J.(1922) The Western Question in Greece and Türkey, London.

TÜRKMEN, Z. (2003) Musul Meselesi: Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925), Ankara.

ULUÇAM, A. (1991) Irak'taki Türk Kültür Varlığı, Ankara.

WALLACH, J. (1999) Desert Queen, New York.

YAKUBOĞLU, E. (1976) Irak Türkleri, İstanbul.

YALÇIN, S. (1988) "Misak-ı Milli ve Lozan barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi" Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Ankara.

YILDIZ, H. D.(2000) İslamiyet ve Türkler, İstanbul.

YILMAZ, D.(1995) Misak-ı Milli'ye Göre Musul, Konya.

YURDAKUL, Ş. (1975) Musul Meselesi, Ankara.

ZABİT, Ş. S. (1961) Mucez Tarihü't-Türkman fi'l-Irak, Bağdat.

MAKALELER

AĞAOĞLU, A. (Şubat 1933) "Misak-ı Millinin Tarihi Kıymeti", Ülkü, C.1, İstanbul.

ALP, İ. (1998). "Misak-ı Milli, Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul", Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

ALP, İ. (2002). "Misak-ı Milli Hedeflerinin Lozan Antlaşması'na Yansıması", Türkler Ansiklopedisi, C.16, Ankara.

ALTUĞ, S. (Ekim 2003). "Misak-ı Milli: 'Sınırları' Zorlayan Tartışmalar", Toplumsal Tarih Dergisi, İstanbul.

ATEŞ, S. (Mart 1963). "Irak Türkleri Hakkında", Türk Yurdu, İstanbul.

Baskın O. (2002). Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C.I, İstanbul.

BİLGİN, M.S. (İlkbahar 1996). "Yakın Dönem Türk-Irak ilişkilerinde Güvenlik Faktörünün Etkisi (1926-20029)", 21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği, Muzaffer Özdağ'a Armağan-II, Cilt, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi-ASAM, Ankara, 2003.

DARKOT, B. (1960). "Musul", İ.A. MEB. İstanbul. s. 740.

EMZEN, M. (Ağustos 1985). "Musul Vilayeti'nde Türk Aşiretlerinin Durumu ve İki Belge", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sa. 6. İstanbul.

GÖYÜNÇ, N. (1998). "Musul Misak-ı Milli'ye Dahil midir?". Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. s.47.

HARMANN, M. (1993). "Irak". İ.A. C.5/II, MEB. İstanbul, s.667.

SİPAHİOĞLU, U. (2006). "Musul Meselesi", T.D.V. İ.A. C.31. İstanbul, s.367.

D.İ.A. (1999). "Irak Türkleri", T.D.V. İ.A. C.19, İstanbul, s.99.

KAYA, E. (2002). "Misak-ı Milli Sınırları", Türkler Ansiklopedisi, C.16. İstanbul, s.71.

TUNÇAY, M. (Ağustos-Eylül 1976). "Misak-ı Milli'nin 1. Maddesi Üstüne", Birikim Dergisi, İstanbul.

TÜRKMEN, Z. (2001). "Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1921 – 1923)". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sa.49, Ankara, s.49.

KOCAMAN, R. A.(2002) "Irak Türklerinin Sosyal Hayatı", Türkler Ansiklopedisi, C.20, Ankara, s.617-624

TURAN, Ö. (İlkbahar 1996). "Irak Anayasalarında Azınlık Hakları", Avrasya Dergisi, Ankara., Yalçın, S. (1998). "Misak-ı Milli ve Lozan Barış onferansı", Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

MARUFOĞLU, S. (2002). "Irak Türkleri", Türkler Ansiklopedisi, C.20, Ankara.

SEVGEN, N. (Kasım 1970). "Kerkük Türkleri (1-3)", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 7-8(38), İstanbul.

TANYU, H. (Temmuz 1959). "Irak Türkleri ve Kültürleri", Türk Yurdu, İstanbul.

TEVETOĞLU, F. (Kasım 1972). "Atatürk'ün Musul, Süleymaniye ve Kerkük'le İlgili Bir Mektubu", Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul.

UNAT, F. R. (1944). "Misak-ı Milli Ahd-ı Milli Beyannamesi", C.1, Aylık Ansiklopedi, İstanbul.

YALÇIN, S. (1998). "Misak-ı Milli ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi", Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s.156.

DEMOKRASİLERİN TİCARİ İLİŞKİLER ARASINDAKİ ÇEKİM ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE PANEL ÇEKİM MODELİ

Hüseyin ALTAY
Yrd. Doç. Dr. Bilecik Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

ÖZET: Bu çalışmanın amacı demokrasilerin ticari ilişkiler arasındaki çekim etkisini incelemektir. Çalışma Türkiye özelinde olup, Türkiye'nin demokratik, kısmen demokratik ve demokratik olmayan ülke gruplarıyla ihracat ve ithalat ilişkilerini karşılıklı demokrasi seviyeleriyle açıklamaya çalışmaktadır. 145 ülkeye ait veriler kapsamında panel çekim modeline göre hazırlanan veri seti 1996 ve 2008 yıllarını içermektedir. Ulaşılan bulgulara göre; Türkiye ve ticari ilişkide bulunulan ülkelerin demokrasi seviyeleri karşılıklı olarak ihracat hacmini etkilemede farklı düzeylerde anlamlıdır. En yüksek çekim etkisi demokratik ülkelerle gerçekleşirken, demokrasi seviyesi düştükçe bu etki azalmaktadır. İthalat açısından ise demokratik ülkelerin tek taraflı çekim etkisi dışında anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır. Genel olarak ise, Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin demokratik ve gelişmiş ülkelerle olan ihracat hacmini diğer ülkelere oranla çok daha fazla artırmasına neden olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Demokrasi, Çekim Modeli

GRAVITY EFFECT OF DEMOCRACIES AMONG TRADE RELATIONS: PANEL GRAVITY MODEL ON TURKEY

ABSTRACT: The aim of this study is to analyse gravity effect of democracies among trade relations. The study which is specific on Turkey, tries to explain Turkey's export and import relations with democratic, partly democratic and nondemocratic country groups with their mutual democracy levels. The data set, prepared according to the panel gravity model of 145 countries covers the years 1996 and 2008. According to the findings attained; democracy levels of Turkey and countries trade relation associated with are significant in different levels in affecting export volume mutually. While the highest gravity effect is with democratic countries, as the level of democracy recedes this effect decreases. In terms of imports, there is no significant result except the unilateral gravity effect of democratic countries. Generally, the democratization process in Turkey is precipitated to increase the import volume with the democratic and developed countries proportionally other countries.

Keywords: Trade, Democracy, Gravity Model

GİRİŞ

Siyasal ideolojiler toplum için uygun görülen politik düzeni açıklamaya çalışan, ortaya koyduğu temel felsefe ekseninde haklılığını ve kendini ortaya çıkarmada çeşitli süreçler, kurumsal düzenlemeler ve programlar sunan inanç sistemleridir. Bu kapsamda toplumun genel görünüşü ve bu toplumun kuruluşunda en temel yöntemlerdir. Siyasal ideolojiler, bir politik düzende değişim, dönüşüm, reform

ya da gelişimin nasıl olacağına ilişkin birbiriyle bağlantılı rasyonel düşüncelerin pratiğe nasıl dönüştürüleceğini ifade ederler. Aynı zamanda, tercih edilen siyasal düzenin gelişiminde veya korunmasında da bir rehber konumundadırlar (Christenson, 1971: 5).

İşte bu açıdan Faşizm, Sosyalizm ve Liberalizm; siyasal, ekonomik ve toplumsal düzen kurma felsefesi olan ideolojiler olarak bireye, topluma ve devlete bakış açılarına göre birbirinden ayrılırlar. Liberalizm, faşizmin her şeyin ölçüsünü belirleme yetkisini devlete verme anlayışına karşı çıkar. Farklı bir açıdan da toplumu bireyin üstünde bir amaç olarak gören sosyalizmi de reddederek bireyi başlı başına bir amaç olarak kabul eder. Bu açıdan liberalizm her yönden bireyi sınırlandıran, kazanmasına gelişmesine ve ilerlemesine engel olan toplum ve devlet baskılarına karşı bireyin yanında yer alır. Bireyi her şeyin temeline oturtması sonucu onun her alanda özgür olmasını sağlamaya çalışır. Toplumu ve devleti bu alanları sınırlandıran baskı unsurları olarak değerlendirir. Buna karşılık devletin zorunluluğunu kabul etmekte, toplumsal ilişkilerin kaçınılmazlığını vurgulamakta ve bireyin özgürlüğünün başka bireylerin özgürlüğü sınırına kadar olduğunu da belirtmektedir. Bu onu devlet anlayışı açısından faşizmden, toplum anlayışı açısından sosyalizmden ve birey anlayışı açısından da anarşizmden farklı bir yere oturtmaktadır. Liberalizm, tarihe de bireyin özgürleşmesi ve devletin birey üzerindeki egemenliğinin sınırlanması süreci olarak bakar (Çetin, 2002: 93-94).

Liberalizm merkeze yerleştirdiği insan için, dünyevi konularda önce aklı, aklın yetersiz kaldığı alanlarda da gözlem ve deneye dayalı bilimi en temel yol gösterici edinmiştir. Bu yönüyle liberalizm hem ferdiyetçi sosyal bir felsefedir, hem de gerçeğe hakikate akıl-bilimle ulaşılabileceğini iddia eden rasyonel ve pozitivist bir bilgi felsefedir. Ferdin en temel haklarından biri olarak eşitlik ilkesini esas aldığı için de bütün fertleri eşit kabul etmiş ve hukuk sistemini de bu temel ilkeye göre biçimlendirmiştir. Liberalizm aynı zamanda, hürriyeti ferdin tabii hakkı olarak gören ve dünyevi sistemini hürriyet ilkesi üzerine inşa eden politik bir felsefedir. Özet itibariyle liberalizm fertten, hürriyetten, eşitlikten, akıldan, bilimden yanadır. Başka bir ifade ile ferdiyetçi, hürriyetçi, eşitlikçi, bilimci ve akılcıdır. İktisadi sistemini ise, kutsal saydığı özel mülkiyete dayandırmıştır. Dolayısıyla liberalizm, ferdin doğuştan getirdiği temel haklara saygı duymayan, ifade hürriyetini engelleyen ve emeğiyle kazandığı mülküne zarar veren her türlü otoriteye, doğmaya, önyargıya karşıdır. Bu bakımdan devletten, ferdin önündeki her türlü engelin kaldırmasını ve öngördüğü temel hakların da korumasını ister (Kodaman, 2011: 2-3).

Zaman, mekan, doğa ve insan algısını değiştirerek insanı temel felsefesi içerisinde merkeze alan, rasyonalizmi, bilim-tekniği ve parayı da insanın eline veren liberalizmin ekonomik alandaki en büyük etkisi Sanayi Devrimi şeklinde ortaya çıkmıştır. 1750-1850 yılları arasında gelişen Sanayi Devrimi (*Teknik Devrim*) liberal kapitalizmin oluşup yerleşmesini sağlayacak yapısal ve düşünsel değişimlerin temelleri üzerinde ve doğrultusunda gelişmiştir. Uzun yıllar etkisini devam ettirecek olan kapitalist değişim ve gelişimin aşamalarından biri olan bu devrim, insanı doğaya egemen kılacak, burjuvaziyi iktidara geçirecek, liberal kapitalizmin en önemli sloganı olan "*laissez faire-laissez passer*"i de merkeze yerleştirecektir (Hamitoğulları, 1982: 147-148).

Sanayi devrimi girişimciliğin aileden ayrılması, işbölümüne dayalı üretim, büyüyen sermaye birikimi, rasyonel hesap ve çıkarlar, sanayi girişimlerinden doğan sınıfsal ayrımlar ile yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkarmıştır. Bu toplumsal yapının bireyi de liberal kapitalizmin öngördüğü "*Homo Economicus*"

tur. Sanayi devrimi, ayrıca serbest girişim, özel mülkiyet alanlarındaki gelişmelerle liberalizmin ekonomik bir tabana oturmasına ve kapitalizmin güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Çetin, 2002: 88-89). Gelişen liberal kapitalizm ortamında toplumun tüm alanlarında güçlenen burjuvazi de kendini güçlü tutmaya devam ettirecek yönetim sistemlerini de belirlemeye başlamıştır.

Feodal sistemde eksik olan ekonomik değerler zamanla demokratik süreç ve rejimlerin oluşmaya başlamasıyla kapitalizmin etkisi altında toplanmaya ve yapılanmaya başlamıştır. Demokratik rejimlere en iyi alt yapıyı oluşturacak ve onunla en az sorunla çalışabilecek ekonomik sistem kapitalizm olarak öne çıkmıştır. Çünkü özel mülkiyet, kişisel çıkarlar, rekabet ve serbest girişim kapitalist anlayışın olmazsa olmazlarıdır. Bunlara paralel olarak demokrasi kavramının özünde de bireysel hak ve özgürlükler ağırlıklı olarak yer aldığından kapitalizm ile demokrasi mutlak manada uyuşmasalar da birbirleri açısından vazgeçilemez sistemler olarak algılanmışlardır (Kuşat, 2011: 127-128).

Demokrasi Yunanca'dan gelme bir kelime olup, "*demos*" halk ve "*kratein*" egemen ya da iktidar olmak anlamına gelen iki kelimeden oluşmaktadır. Bu yapısıyla demokrasi kelimesi "*halkın yönetimi*" ya da "*çoğunluğun yönetimi*" anlamında kullanılmaktadır. Abraham Lincoln'e göre de demokrasi "*halk tarafından, halk için halkın yönetimi*" olarak tanımlanmaktadır (Becker ve Raveloson, 2008: 4).

Demokrasi; vatandaşların, toplumun, dolayısıyla kendilerinin yönetime katılmasına dayanmakta ve esas olarak toplumun nasıl yönetileceği ile kararların alınma biçimi üzerinde dururken, liberal yaklaşım ise birey ile devlet arasında olması gereken ilişkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak liberalizm ile demokrasi arasında bir sınır çizilmesi çoğu kez mümkün olmamaktadır. Ama nihai anlamda demokrasi, katılma yanında özgürlük ve eşitlik esasına ve bireye dayandığından otoriter bir yönetimle uyum gösteremeyecektir. Yine demokraside bireyin ve özgürlüğün korunması esas olduğundan çoğunluğun istemesi ve desteklemesi halinde bile diğerlerinin haklarına dokunulmayacaktır. Dolayısıyla demokrasi, hiçbir halde sınırsız ve keyfi bir iktidar kullanımı ile uyum göstermemektedir (Demir, 2010: 604). Aksine demokrasi, düşünce özgürlüğü, özel mülkiyet, serbest piyasa ve serbet dış ticaret gibi hususlarda iktidar gücünün sınırlandırılması konularında liberal (*kapitalist*) anlayışla paralellikler arz etmektedir (Nişancı, 2001: 582).

Liberal anlayış temelde devlet otoritesinden çok fazla hoşlanmaz, ancak liberalizm tamamen bireyci ve sözleşme esaslı olduğundan doğabilecek çatışmaların nihai ve adil çözümünü kendi çıkarlarının dışında, çoğunluğun uzlaşma ve konsensüsünü taşıyan demokratik devlet kararlarında bulur (Wallerstein, 1998: 25). Kısaca söylemek gerekirse, liberal anlayış ekonomik alanda kapitalist düşüncenin, siyasal alanda da demokratikleşmenin gelişmesinde en belirleyici rölü oynamıştır (Albayrak, 1995: 96).

Liberal kapitalizm ve liberal demokrasi arasındaki bu neden sonuç ilişkisi bağlamında; tarihsel süreç, ampirik bulgular ve mantıksal ilişkiye yönelik olarak yapılan çalışmalar liberal demokrasinin liberal kapitalizmin ana rahminden doğduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, bir yandan kapitalizm demokrasinin ana nedenlerinden biri olarak sunulurken, daha geniş bir bakış açısıyla da aslında bu iki sistemin birbirlerini üretip besledikleri şeklindeki görüşlerde yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Bulut, 2003: 71-80). Bu görüşe göre özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki demokratikleşme süreçlerinin hızlanması bu ülkelerdeki ekonomik aktivitelerin artmasını sağlayacaktır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ülkelerdeki demokrasi seviyesinin artması finansal yatırımların, doğrudan fiziki yatırımların ve serbest dış ticaretin önündeki engelleri azaltarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı artıracağı görüşü kuvvet kazanmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmaların büyük bir bölümü demokrasi ile büyüme ve kalkınma üzerinde yoğunlaşmaktadır. Biz ise bu çalışmada demokrasi ve dış ticaret arasındaki ilişkiler üzerinde durmayı amaçlıyoruz. Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde demokrasinin ülkeler arasındaki ticari ilişki ve akımlar üzerinde de olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir.

Bliss ve Russett (1998), 1962 ve 1989 yılları arası verilere dayanarak yapmış oldukları çalışmada ülkelerdeki demokratik rejimlerin ticaretin önündeki engelleri kaldırdığı ve buna bağlı olarak da uluslararası ticaretin geliştiği sonucuna varmışlardır.

Gelişmekte olan ülkelere yönelik 1970 ve 1999 yıllarını kapsayan çalışmalarında Milner ve Kubota (2005), gelişmekte olan ülkelerde son yıllarda görülen demokratikleşme çabalarının bu ülkelerde ticaretin serbestleşmesinde en önemli faktör olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca Milner ve Kubota'ya göre gelişmekte olan ülkelerdeki bu demokratikleşme çabaları ticari küreselleşmeninde en önemli itici gücünü oluşturmaktadır.

Benzer çalışmalarıyla Lim ve Decker (2007), çekim modeli kullanarak 1948 ve 1999 yılları arasını kapsayan analizlerinde demokrasi ile ticari ilişkiler açısından pozitif ve kuvvetli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Küreselleşme sürecinin ülkelerdeki demokratikleşme ve ticari liberalizasyon sürecini hızlandırdığı görüşünden hareketle yapılan çalışmada 1990 öncesi ve sonrasına odaklanılmıştır. 1990'lı yıllardan sonra özellikle gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında, demokratikleşme süreçlerinin hızlanmasıyla birlikte ticari ilişkilerin artmaya başladığı yönünde bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Polachek (1997), demokratik ülke grupları arasında işbirliği ilişkilerinin yüksek, buna karşılık çatışma ve anlaşmazlıkların düşük olmasının nedenlerini araştırmıştır. Polachek bunun en önemli nedenini bu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin kuvvetli olmasıyla açıklamaktadır. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre; demokratik ülke grupları arasında diğerlerine oranla çok yüksek düzeyde ticari ilişkiler mevcuttur. Uluslar arası ticaret yoluyla elde edilen kazanımları kaybetmek istemeyen bu ülkeler daha az çatışmacı ve daha fazla işbirlikçidirler.

Konuya farklı açılımlar kazandıran Kono (2006 ve 2008), çalışmalarında demokratik ülkelerde demokratik olmayan ülkelere göre çok daha liberal ticaret politikaları uygulandığını ileri sürmektedir. Diğer bir ifade ile Kono'ya göre ülkelerin ticari politikaları demokratik seviyeleriyle yakından ilişkilidir. Kono'ya göre ayrıca demokratik ülkeler ticaretin önündeki engelleri kaldırma eğiliminde iken özellikle tarife dışı engelleri ise artırma eğilimindedirler. Yüksek kalite ve ürün standardı uygulamaları ticari ilişkilerin benzer yapıdaki ülkeler arasında kalıplaşmasına ve gruplaşmasına, buna karşılık demokratik olmayan düşük gelirli ülkelerin ise ticari anlamda dışlanmasına neden olmaktadır.

Morrow ve diğ (1998)'de 1907 ve 1990 yılları arası ticari verilerle yaptıkları analizde demokratik ülkeler arasındaki ticari akımların demokratik olmayan ülkelere oranla çok daha fazla gerçekleştiğini belirtmişlerdir.

Mansfield ve diğ. (2002), iç siyasi koşullar bağlamında ülkeler arasındaki ekonomik işbirlikleri ve anlaşmaların nedenlerini incelemişlerdir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre ülkelerdeki demokrasi seviyeleri yükseldikçe ekonomik yakınlaşma ve ticari işbirlikleri ve anlaşmalar artış göstermektedir. Ayrıca çalışmada demokratik ülkelerde demokratik olmayan ülkelere oranla iki kat daha fazla tercihli ticaret düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. Mansfield ve diğ (2000), benzer başka bir çalışmalarında demokratik ülkelerin diğer demokratik ülkelerle olan ticari ilişkisinin, demokratik bir ülkenin demokratik olmayan başka ülkelerle kurduğu ticari ilişkiden çok daha kuvvetli olduğunu ispatlamışlardır.

Konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde demokrasinin ticari ilişkiler üzerinde olumlu etkilerinin yanında demokratik yapıdaki ülkeler arasındaki olumlu etkiyi demokratik olmayan ülkelere oranla daha da artırdığı görülmektedir. Ayrıca dikkat çekici en önemli nokta; demokrasinin benzer yapıdaki demokratik ülkeler arasında çekim etkisi oluşturarak bu yapıdaki ülkeleri ticari ilişkiler bağlamında gruplaştırdığı diğerlerini ise dışladığıdır. Bu çalışmanın amacı bu sonuçları Türkiye açısından analiz etmektir. Diğer bir ifade ile çalışmada; demokrasilerin karşılıklı çekim etkisi oluşturacağı düşüncesinden hareketle, Türkiye'deki demokrasi seviyesinin artması sonucu yüksek demokratik seviyelere ulaşan gelişmiş ülkelerle olan ticari (*ihracat ve ithalat*) ilişkilerinin ve hacminin artacağı hipotezi sınanacaktır.

METODOLOJİ ve VERİ SETİ

Çalışmanın belirlenen amacı çerçevesinde, yorumlanabilecek bulgulara ulaşılması açısından Panel Çekim Modelinden yararlanılacaktır.

Çekim modeli

Çekim modeli, Newton'un "*Genel Çekim Kanunu*" ndan türetilerek ülkeler arasındaki gerçekleşen ikili ticaretin temel belirleyicilerini açıklamada kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemi ilk olarak geliştiren ve uygulayan Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963) dir. Bu haliyle model standart çekim modeli olarak adlandırılmaktadır. Daha sonraları ülkeler arasındaki ticareti açıklamada faklı değişkenlerin kullanılmasıyla model geliştirilmeye çalışılmıştır. İlk geliştirme Linneman (1966)'ın çalışmalarıyla başlamıştır. Sonrasında ise Anderson (1979), Bergstrand (1985), Helpman ve Krugman (1985) ve Deardorf (1995)'ın çalışmalarıyla model uluslararası ticaret teorileriyle daha uyumlu bir hale getirilmiştir. Geliştirilen bu modeller de genelleştirilmiş çekim modelleri olarak adlandırılmaktadır.

Newton'un çekim kanununa göre, iki cisim birbirlerini kütlelerinin hacimleriyle doğru, aralarındaki uzaklığın karesiyle ters orantılı olarak çekerler. Bu yaklaşımdan hareketle ülkeler arasında gerçekleşen ticari ilişkilerin ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle doğru, aralarındaki uzaklığa bağlı olarak da ters yönlü gelişeceği düşünülür. Buna göre standart çekim modeli aşağıdaki şekliyle formüle edilir:

$$T_{ij} = \mathrm{K} * \frac{(\mathrm{Y_i} * \mathrm{Y_j})}{U_{ij}} \qquad (1)$$

(1). Formülde yer alan T_{ij} iki ülke arasındaki ticaret hacmini, K sabit oranı, Y_i ve Y_j ticari ilişkide bulunan iki ülkenin ekonomik büyüklüğünü (*GSMH, GSYİH, KBMG*), U_{ij} de ülke başkentlerinin birbirlerine uzaklıklarını göstermektedir. Formülün doğrusal forma dönüştürülmesi için eşitliğin her iki tarafının da logaritması alınır ve denklem aşağıdaki forma dönüştürülür

$$\log T_{ij} = K^* + \propto \log(Y_{i*} Y_j) - \beta log U_{ij} + \varepsilon_{ij} \qquad (2)$$

$$\log T_{ij} = K^* + \propto \log(Y_{i*} Y_j) + \lambda \mathrm{D} - \beta log U_{ij} + \varepsilon_{ij} \qquad (3)$$

(2). Denklemin bu formunda K^*, $\propto$ ve β tahminlenecek parametreleri, ε_{ij} hata terimini ifade etmektedir. Denklemin (3). Formunda yer alan D ise, yapılan çalışmanın amacına bağlı olarak incelenmesi düşünülen değişken ya da değişkenler vektörüdür.

Panel Veri Analizi

Panel veriler kabaca zaman serileri ile yatay kesit verilerin birarada kullanılmasıdır. Diğer bir ifade ile panel veriler, çok sayıdaki kesite bağlı zaman serileri ya da zaman boyutuna sahip olan kesit veriler olarak tanımlanırlar (Grene, 2003: 612). Panel veri analizinde kullanılan veri setinde oluşturulan her bir kesit için eşit zaman uzunlukları mevcutsa dengeli (*balanced*), bazı kesitlerde veri ekskliğine bağlı olarak eşit olmayan zaman uzunlukları mevcutsa bu seriler dengesiz (*unbalanced*) panel veri olarak adlandırılır. Bir panel veri denklemi şu şekilde gösterilebilir:

$$\mathrm{Y_{it}} = \alpha_{it} + \beta_{\mathrm{kit}} X_{kit} + \cdots + \beta_{Kit} X_{Kit} + \varepsilon_{it} \qquad (4)$$

$$\mathrm{i} = 1,2,\ldots \mathrm{N} \qquad \mathrm{t} = 1,2,\ldots \mathrm{T} \qquad \mathrm{k} = 1,2,\ldots \mathrm{K}$$

(4). Denklemde yer alan "i" gözleme konu olan ülke, bölge, şehir, sektör, firma ya da tüketicileri, diğer bir ifade ile modelin yatay kesit kısmını, "t" ise modelin zaman serisi kısmını göstermektedir.

Panel veri uygulamasına geçmeden önce uygulamada kullanılan serilerin durağan olup olmadıkları incelenmedir. Levin, Li ve Chu (LLC) (2002) ile Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003) testleri serilerdeki birim kök sürecini açıklamada en çok kullanılan testlerdir. Durağanlık testinin yanısıra veri setinin otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını taşıyıp taşımadığı da test edilmelidir. Panel veri analizleri için Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982) dengesiz (*unbalanced*) veri setlerine kolayca adapte edilebilen bir otokorelasyon test yöntemi geliştirmşlerdir. Bu yönteme göre eğer bir veri setinde otokorelasyon sorunu mevcutsa değişkenlerin birer geçikmeli değerleri alınır. Gecikmeli veriler sabit etkiler metodu ile çalıştırılarak otokorelasyonun ortadan kalkıp kalkmadığı test edilir. Değişen varsans

sorunun varlığı da Breusch-Pagan testi ile belirlenmeye çalışılır. Tespit edilen değişen varyans sorunu White düzeltme testiyle giderilmeye çalışılır.

Panel veri uygulamalarında ayrıca veri setinin yapısına bağlı olarak temelde iki yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden biri sabit etkiler (*fixed effects*) diğeri ise rassal etkiler (*random effects*) yöntemidir. Kullanılan veri setinin bu iki yöntemden hangisiyle test edilmesi gerektiği konusu ise Hausman Testi sonuçlarına göre belirlenmektedir.

Veri Seti

Çalışmada kullanılacak olan değişkenler ve bu değişkenlere ait değerlerin elde edildiği veri kaynakları aşağıda yer almaktadır. İlgili değişkenlere ait olan veriler yıllık bazlı olup 1996 ile 2008 yılları arasını kapsamaktadır:

i) Türkiye'nin çalışma kapsamına alınan ülkelerle gerçekleştirmiş olduğu
İhracat ve İthalat verileri Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan[1]
ii) Türkiye ve diğer ülkelerin Nominal GSMH verileri Dünya Bankası[1]'ndan,
iii) Türkiye ve diğer ülkelerin Demokrasi verileri Freedomhouse'dan[2]
iv) Türkiye'nin diğer ülke başkentleri arasındaki Uzaklık değerleri Geobytes[3] adlı internet sitesinden elde edilmiştir.

MODELİN BELİRLENMESİ VE UYGULAMA

Çalışmanın temel amacı genel olarak ülkelerdeki demokratik seviyelerin ticari ilişkileri arasında bir çekim ya da yakınlaştırma etkisi meydana getirip getirmediğini araştırmaktır. Özelde ise bu durum Türkiye açısından sorgulanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde panel çekim modeli aşağıdaki şekliyle belirlenmiştir:

$$\ln T_{ijt} = +\beta_1 \ln GSMH_{it} + \beta_2 \ln GSMH_{jt} + \beta_3 \ln DEM_{it} + \beta_4 \ln DEM_{jt} + \beta_5 U_{ijt} + \varepsilon_{ijt} \quad (5)$$

Modelde yer alan değişkenlere ait açıklamalar ise şu şekildedir:

$\ln T_{ijt}$ = Türkiye ile ilgili diğer ülke arasında gerçekleşen İhracat (İthalat)

$\ln GSMH_{it}$ = Türkiye'nin GSMH büyüklüğü

[1] http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=79192159-19DB-2C7D-3D5AE56731D11E50
[1] http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?
[2] http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=439
[3] www.geobytes.com/citydistancetool.htm

$\ln GSMH_{jt}$ = İlgili ülkenin GSMH büyüklüğü

$\ln DEM_{it}$ = Türkiye'nin Demokrasi Seviyesi

$\ln DEM_{jt}$ = İlgili Ülkenin Demokrasi Seviyesi

U_{ijt} = Türkiye ile ilgili ülke başkenti arasındaki mesafe (*kuş uçuşu km*)

Modelde kullanılan ihracat ve ithalata ait veriler ABD Doları cinsindendir. Ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle ilgili olarak kullanılacak GSMH verileri Çekim Modeli uygulamalarında ciddi bir tartışma konusudur. Buna göre bir ülkenin ekonomik büyüklüğü nominal, reel ya da satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış GSMH rakamlarıyla ifade edilebilir. Dış ticaret teorik olarak uluslararası piyasalarda oluşan fiyatlar kapsamında gerçekleştiği için satın alma gücü paritesi bu anlamda bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü tam olarak yansıtmayacaktır. Reel olarak hesaplanan GSMH değerleri de bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değerini ve bu değerlerin değişimini gösterir. Bu açıdan çekim modellerinde genelde kabul gören yaklaşım nominal GSMH'nın bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü en doğru şekilde yansıttığıdır (Christie, 2001: 4).

Çalışmada kullanılan Demokrasi verileri Freedom House tarafından yayınlanan "*Politik Haklar*" ve "*Sivil Özgürlükler*"[4] endekslerinin toplamının ortalaması olarak belirlenmektedir. Freedom House'un politik haklar, sivil özgürlükler ve bu değerlerin elde edilişinde kullandığı alt endeksler siyasal, kişisel ve ekonomik anlamda demokrasi kavramını en temel biçimde yansıtmaktadır. Diğer bir ifade ile bu endeks ülkelerdeki klasik liberal demokrasi seviyesini yansıtan en iyi endekstir (Blum ve Guimaraes, 2003: 8). Endekse göre "1" ile "2,5" puan arasında yer alan ülkeler Demokratik, "5,5" puana kadar Kısmen Demokratik, "7" puana kadar değer alan ülkeler ise Demokratik Olmayan ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada bu değerler "1"e bölünerek kullanılacaktır. Ayrıca çalışmada 1996 ile 2008 yılları ortalamalarına göre ülkeler Demokratik sınıfına göre belirlenecek, analizler her bir sınıfta yer alan ülke grupları için ayrı ayrı değerlendirilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin faklı demokratik sevilerde yer alan ülkelerle olan ticari ilişkilerinde, demokrasiyle ilgili olarak açıklayıcı bilgiler üretilebileceği düşünülmektedir. Demokrasi değişkeninin gecikmeli etkiler doğuracağı düşüncesinden hareketle çalışmada gecikmeli modellere de yer verilecektir.

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde modele uygun olarak veri seti hazırlanmıştır. Birim kök testleri sonucunda serilerin durağan olduğu tespit edilmiştir. Tahmini genelleştirilmiş en küçük kareler (*Estimated Generalized Last Squares - EGLS*) yöntemiyle de otokorelasyon ve değişen varyans sorunları elimine edilmiştir. Kullanılacak veri setinin panel veri analizinin hangi yöntemine uygun olduğunu belirlemek için ise Hausman Testi yapılması gerekmektedir. Ancak Baltagi (2005)'ya göre

[4] ***POLİTİK HAKLAR***: Seçim Süreci, Siyasi Çoğulculuk ve Katılım, Fonksiyonel Devlet ***SİVİL ÖZGÜRLÜKLER***: İfade ve İnanç Özgürlüğü, Derneksel ve Örgütsel Haklar, Hukukun Üstünlüğü, Kişisel Özgürlükler ve Bireysel Haklar alt endekslerinden oluşmaktadır

çalışma kapsamına alınan ülke sayısının yıl sayısından fazla olması ve çekim modelinin ana değişkenlerinden biri olan uzaklığın yıllara göre değişmeyen bir özellik göstermesi sabit etkiler modeli yerine rassal etkiler modelinin tercih edilmesini gerektirmektedir. Bu açıdan tüm uygulamalarda rassal etkiler modeli tercih edilecektir. Çalışma kapsamında yer alan ülkelere ait değişkenlerin bazı yıllarında eksiklikler bulunduğundan panel veri seti dengesiz (*unbalanced*) niteliktedir.

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ ve SONUÇ

Analiz sonuçları[5] yorumlanırken demokrasi değişkenine ait katsayılar hem Türkiye hem de diğer ülkenin toplamı şeklinde, diğer bir ifade ile ticari ilişkinin (*ihracat ya da ithalat*) gerçekleşmesinde hem Türkiye hem de diğer ülke demokrasinin ilgili ticari ilişkinin gerçekleşmesine yaptığı katkı beraber dikkate alınmaktadır. Buradaki amaç kısmi demokratik seviyede olan Türkiye'nin farklı demokratik sevilerdeki ülkelerle olan ticari ilişkisini demokrasilerin karşılıklı çekim gücü bağlamında açıklamaya çalışmaktır.

İlk analizler ihracat değişkeni açısından yapılmıştır. Buna göre karşılıklı olarak demokrasi seviyelerinin Türkiye'nin ihracat hacmine yaptığı en yüksek katkı demokratik ülkelerden, daha sonra sırasıyla kısmi demokratik ve demokratik olmayan ülkelerden gelmektedir. Aynı analizde gecikmeli modeller göz önüne alındığında Türkiye'nin belirli bir yılda ulaştığı demokrasi artış seviyesinin ihracat hacmine etkisi demokratik ülkelere karşı 2 yıl sonra, kısmi demokratik ülkelere karşı 1yıl sonra, demokratik olmayan ülkelere karşı ise aynı yıl en yüksek etkiyi göstermiştir. Bu durum tersinden incelendiğinde demokratik ülkelerdeki demokrasi gelişimi aynı yıl, kısmi demokratik ülkelerde 2 yıl ve demokratik olmayan ülkelerde ise 1 yıl sonra Türkiye'nin ihracat hacmine en yüksek katkıyı yapmışlardır. Demokratik ve kısmi demokratik ülkelere gerçekleşen ihracatta her iki tarafın da demokrasi seviyesi ihracat üzerinde olumlu etkilere sahipken, demokratik olmayan ülkelere gerçekleşen ihracatta genel olarak bu ülkelerdeki demokrasi gelişimi etkili olmuştur. Ayrıca gecikmeli modellerden elde edilen bulgulara göre Türkiye'nin en geç 2 yıl sonunda demokrasi seviyesini artırma eğiliminde olması gerekmektedir. Bu durum Türkiye'nin ihracatı açısından olumlu etkiler doğuracaktır.

İthalat değişkeni açısından yapılan analizlere bakıldığında, ithalatta sadece demokratik ülkelerden yapılan ithalatta demokrasi etkisi tespit edilmiştir. Kısmi demokratik ve demokratik olmayan ülkelerden yapılan ithalatta hem Türkiye hem de diğer ülkelerin demokrasi seviyeleri ithalat üzerinde herhangi bir açıklayıcılığa sahip değildir. Demokratik ülkelerden yapılan ithalatta ise Türkiye'nin demokratik seviyesi ya da demokratikleşme sürecindeki iyileşmeler bu ithalatı açıklamamaktadır. Analiz sonuçlarına göre, demokratik ülkelerden yapılan ithalat diğer faktörler yanında demokratik ülkelerin demokrasileriyle açıklanabilmektedir. Ayrıca, İthalatla ilgili modellerin açıklayıcılık gücü ihracat modellerine oranla daha küçüktür.

Analiz sonuçları çekim modelinin temel değişkenleri olan ekonomik büyüklük ve uzaklık değişkenleri açısından incelendiğinde çekim modelinin temel felsefesine paralellik göstermektedir. Ülke büyüklükleri "t" zamanlı modellere göre katsayı toplamları şeklinde incelendiğinde ülke büyüklükleri

[5] Panel Çekim Modellerine ait tüm analiz sonuçları Ekler bölümünde sunulmuştur.

toplamının ihracat ve ithalat üzerine etkisi yine demokratik, kısmi demokratik ve demokratik olmayan ülkeler şeklinde sıralanmaktadır.

Panel çekim modeli uygulaması sonucunda elde edilen bulgulara göre genel olarak; ülkelerdeki demokrasi seviyelerinin birbirleri arasındaki ticari ilişkiler üzerinde karşılıklı çekim etkisi bağlamında açıklayıcı etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye özelindeki bulgulara göre de Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin demokratik ve gelişmiş ülkelerle olan ihracat hacmini diğer ülkelere oranla çok daha fazla artırmasına neden olacağı görülmektedir. Bu durum, Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin politik haklar ve sivil özgürlükler yanında ekonomik anlamda da önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, M. (1995). Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Liberalizm Ekonomik ve Siyasal Bakımdan Bir Karşılaştırma Denemesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C:5, S:18.

ANDERSON, J.E. (1979) "A Theoretical Foundation for the Gravity Equation", American Economic Review, 93 (1), 170-192.

BALTAGI, B. H. (2005), Econometric Analysis of Panel Data, 3rd ed., John Wiley & Sons.

BECKER P., RAVELOSON J.A. (2008). What is Democracy, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), Antananarivo.

BERGSTRAND, J.H. (1985) "The Gravity Equation in International Trade: Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence", Review of Economics and Statistics, 67 (3), 474-481.

BHARGAVA, A., FRANZINI, L., NARENDRANATHAN, W. (1982). "Serial Correlation and The Fixed Effects Model", The Review of Economic Studies, Vol:49, No: 4, pp. 533-549.

BLISS, H. ve RUSSETT, B. (1998). "Democratic Trading Partners: The Liberal Connection, 1962–1989", The Journal of Politics, 60 (November): 1126–47.

BLUM, S. ve GUIMARAES, R (2003); "Do the Poor Need Democracy? Tracing The Debate On Democracy And Pro-Poor Development" ZEF Bonn Zentrum für Entwicklungsforschung Center for Development Research Universität Bonn.

BULUT, N. (2003). "Kapitalizm-Demokrasi İlişkisi (Demokrasinin Ekonomik Temelleri Üzerine Bir İnceleme)", A.Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C:7, S: 1-2, ss. 69-88.

CHRISTENSON, R. M. (1971). Ideologies and Modern Politics, Nelson, New York.

CHRISTIE, E. (2001), "Potentional Trade in Southeast Europe: A Gravity Model Approach", The wiiw Balcan Observatory, Global Development Network Southeast Europe, Working Papers No. 11.

ÇETİN, H. (2002). "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C: 3, S:1.

DEARDORFF, A. V. (1995) "Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?", NBER Working Paper, No. 5377.

DEMİR, N. (2010). "Demokrasinin Temel İlkeleri Ve Modern Demokrasi Kuramları", Ege Akademik Bakış, 10 (2), ss.597-611.

GRENE, W. H. (2003). Econometric Analysis, 5th, Prentice Hall, New Jersey.

HAMİTOĞULLARI, B. (1982). Çağdaş İktisadi Sistemler, Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, No: 508.

HELPMAN, E., KRUGMAN, P. R. (1985). Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition, and the International Economy, The MIT Press, Cambridge, London.

IM, K.S., PESARAN, M.H., SHIN, Y. (2003). "Testing for Unit Roots in Heteregeneous Panels", Journal of Econometrics, Vol: 115, pp:53-74.

KODAMAN, B. (2011). "Liberal Demokrasinin Zemini", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S: 23.

KONO, D. Y. (2008). "Democracy and Trade Discrimination", The Journal of Politics, Vol. 70, No. 4, October 2008, pp. 942–955.

KONO, D.Y. (2006). "Optimal Obfuscation: Democracy and Trade Policy Transparency", American Political Science Review, Vol. 100, No. 3.

KUŞAT, N. (2011). "Demokratikleşme Sürecini Tamamlayamamış Toplumların Ekonomik ve Siyasi Açıdan Değerlendirilmesi: Sürdürülebilir Demokrasi", Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, C: 18, S: 1.

LEVIN ,A., LIN, C.F., CHU, C.S.J. (2002) "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", Journal of Econometrics, Vol: 108, pp:1-24.

LINNEMANN, H. (1966). An Econometric Study of International Trade Flows, North Holland, Amsterdam.

LIM, J.J. ve DECKER, J.H. (2007). "Democracy and Trade: An Empirical Study", Munich Personal RePEc Archive (MPRA), No: 6077.

http://mpra.ub.uni-muenchen.de/6077/

MANSFIELD, E. D., MILNER, H. V., ROSENDORF B. P. (2002). "Why Democracies Cooperate More: Electoral Control and International Trade Agreement ",International Organization, 56 (3), pp: 477–514.

MANSFIELD, E. D., MILNER, H. V., ROSENDORF B. P. (2000). "Free to Trade: Democracies, Autocracies, and International Trade" American Political Science Review, 94 (2), pp: 305–321.

MILNER, H. V. ve KUBOTA, K. (2005). "Why the Move to Free Trade? Democracy and Trade Policy in the Developing Countries." International Organization 59 (Winter): 107–44.

MORROW, J.D., SİVERSON, R.M., TABARES, T.E., (1998). "The Political Determinants of International Trade: The Major Powers, 1907–90", American Political Science Review, 92 (3), pp: 649–661.

NİŞANCI, M. (2001). "Liberal Demokrasi ile Popülist Demokrasi Arasındaki Gerginliğin Ekonomik Nedenleri", A.Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C:5, S: 1-4, ss. 579-597.

POLACHEK, S.W. (1997). "Why Democracies Cooperate More and Fight Less:The Relationship Between International Trade and Cooperation", Review of International Economics, 5(3), pp. 295-309

PÖYHÖNEN, P. (1963). "A Tentative Model for the Volume of Trade Between Countries", Weltwirtschaftliches Archiv, 90, 23-40.

TINBERGEN, J. (1962). Shaping The World Economy: Suggestions for an International Economic Policy. New York: The Twentieth Century Fund.

WALLERSTEIN, I. (1998). Jeopolitik ve Jeokültür, (Çev: Mustafa Özel), İz Yayıncılık, İstanbul.

EK 1: Panel Çekim Modeli Analiz Sonuçları

Demokratik Ülkelerle İhracat Analizi				
	t	**t-1**	**t-2**	**t-3**
Sabit	-11,713*** (2,522)	-7,237** (3,004)	-1,839 (3,146)	-18,914*** (2,505)
$lnGSMH_İ$	0,483*** (0,088)	0,316*** (0,114)	0,119 (0,123)	0,874*** (0,098)
$lnGSMH_J$	0,913*** (0,041)	0,913*** (0,042)	0,916*** (0,040)	0,934*** (0,042)
$lnDEM_İ$	1,154*** (0,223)	1,397*** (0,269)	1,875*** (0,286)	-0,117 (0,233)
$lnDEM_J$	1,358*** (0,403)	1,165*** (0,355)	0,797** (0,324)	0,934*** (0,287)
lnU_{IJ}	-1,421*** (0,139)	-1,418*** (0,140)	-1,432*** (0,136)	-1,403*** (0,142)
R^2 F-istatistik F-olasılık Gözlem	0,66 361,250 (0,000) 655	0,66 359,740 (0,000) 655	0,66 370,472 (0,000) 655	0,65 338,976 (0,000) 655

1) ***, **, * sırasıyla değişkenlerin %1, %5, %10 düzeyinde anlamlı olduklarını göstermektedir.
2) Parantez içindeki değerler değişkenlere ait katsayıların standart hatalarıdır.
3) Çalışmada Eviews 6 paket programı kullanılmıştır.

Kısmi Demokratik Ülkelerle İhracat Analizi				
	t	**t-1**	**t-2**	**t-3**
Sabit	-6,657** (3,475)	-0,421 (4,170)	-3,433 (4,502)	-14,339*** (3,717)
$lnGSMH_İ$	0,562*** (0,142)	0,287 (0,177)	0,446** (0,190)	0,949*** (0,151)
$lnGSMH_J$	0,865*** (0,072)	0,867*** (0,076)	0,855*** (0,076)	0,878*** (0,077)
$lnDEM_İ$	1,296*** (0,335)	1,787*** (0,397)	1,297*** (0,426)	0,071 (0,354)
$lnDEM_J$	0,484*** (0,164)	0,529*** (0,154)	0,655*** (0,149)	0,348** (0,148)
lnU_{IJ}	-1,856*** (0,209)	-1,859*** (0,208)	-1,874*** (0,208)	-1,853*** (0,208)
R^2 F-istatistik F-olasılık Gözlem	0,57 138,405 (0,000) 667	0,57 141,971 (0,000) 667	0,57 140,889 (0,000) 667	0,55 131,053 (0,000) 667

Demokratik Olmayan Ülkelerle İhracat Analizi				
	t	**t-1**	**t-2**	**t-3**
Sabit	0,774 (4,369)	-3,462 (5,309)	-4,574 (5,738)	-2,330 (4,689)
$lnGSMH_İ$	0,300* (0,172)	0,509** (0,212)	0,566** (0,234)	0,467** (0,186)
$lnGSMH_J$	1,029*** (0,087)	1,038*** (0,088)	1,037*** (0,088)	1,030*** (0,088)
$lnDEM_İ$	1,040** (0,406)	0,235 (0,496)	0,069 (0,529)	0,474 (0,434)
$lnDEM_J$	0,535** (0,226)	0,665*** (0,222)	0,629*** (0,202)	0,429** (0,193)
$lnU_{İJ}$	-2,340*** (0,313)	-2,334*** (0,313)	-2,329*** (0,314)	-2,332*** (0,314)
R^2 F-istatistik F-olasılık Gözlem	0,55 121,579 (0,000) 541	0,55 119,729 (0,000) 541	0,54 119,558 (0,000) 541	0,54 118,238 (0,000) 541

Demokratik Ülkelerle İthalat Analizi				
	t	**t-1**	**t-2**	**t-3**
Sabit	-18,368*** (4,160)	-17,066** (4,996)	-20,525*** (5,312)	-21,807*** (4,095)
$lnGSMH_İ$	0,535*** (0,152)	0,507*** (0,195)	0,643*** (0,213)	0,731*** (0,165)
$lnGSMH_J$	1,208*** (0,060)	1,206*** (0,061)	1,207*** (0,061)	1,211*** (0,061)
$lnDEM_İ$	-0,209 (0,384)	-0,104 (0,462)	-0,510 (0,492)	-0,861 (0,392)
$lnDEM_J$	1,586** (0,677)	1,304** (0,594)	1,532*** (0,548)	1,382*** (0,475)
$lnU_{İJ}$	-1,408*** (0,201)	-1,401*** (0,202)	-1,401*** (0,202)	-1,405*** (0,205)
R^2 F-istatistik F-olasılık Gözlem	0,48 159,150 (0,000) 655	0,48 158,329 (0,000) 655	0,48 159,303 (0,000) 655	0,48 158,044 (0,000) 655

Kısmi Demokratik Ülkelerle İthalat Analizi				
	t	**t-1**	**t-2**	**t-3**
Sabit	-16,955***	-23,412***	-20,964***	-14,281***
	(5,606)	(6,891)	(7,471)	(5,898)
$lnGSMH_i$	0,693***	0,991***	0,868***	0,555**
	(0,235)	(0,298)	(0,322)	(0,245)
$lnGSMH_J$	1,252***	1,253***	1,255***	1,245***
	(0,111)	(0,112)	(0,112)	(0,112)
$lnDEM_i$	0,143	-0,671	-0,360	0,503
	(0,558)	(0,672)	(0,726)	(0,591)
$lnDEM_J$	-0,508	-0,406	-0,316	-0,263
	(0,296)	(0,275)	(0,263)	(0,260)
lnU_{iJ}	-1,665***	-1,665***	-1,675***	-1,675***
	(0,294)	(0,296)	(0,296)	(0,295)
R^2	0,34	0,34	0,34	0,34
F-istatistik	65,011	64,842	64,336	64,398
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	667	667	667	667

Demokratik Olmayan Ülkelerle İthalat Analizi				
	t	**t-1**	**t-2**	**t-3**
Sabit	-0,960	-2,990	-16,893*	-1,907
	(6,604)	(7,980)	(8,656)	(6,945)
$lnGSMH_i$	0,319	0,414	1,037***	0,390
	(0,263)	(0,329)	(0,353)	(0,278)
$lnGSMH_J$	1,065***	1,068***	1,086***	1,038***
	(0,133)	(0,133)	(0,134)	(0,134)
$lnDEM_i$	0,837	0,336	-1,384	0,386
	(0,612)	(0,736)	(0,795)	(0,640)
$lnDEM_J$	-0,459	0,002	0,342	0,409
	(0,351)	(0,336)	(0,307)	(0,295)
lnU_{iJ}	-2,177***	-2,188***	-2,181***	-2,230***
	(0,465)	(0,464)	(0,468)	(0,471)
R^2	0,33	0,33	0,33	0,33
F-istatistik	48,805	48,060	48,717	48,047
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	541	541	541	541

EK 2: Çalışma Kapsamında Yer Alan Ülkeler

DEMOKRATİK ÜLKELER (51)		KISMİ DEMOKRATİK ÜLKELER (52)		DEMOKRATİK OLMAYAN ÜLKELER (42)	
ABD	Lüksemburg	Arnavutluk	Moldovya	Afganistan	Lübnan
Arjantin	Mali	Bangladeş	Fas	Cezayir	Libya
Avustralya	Malta	Bosna H.	Mozambik	Angola	Maldivler
Avusturya	Hollanda	Burkinafaso	Nepal	Azerbaycan	Moritanya
Bahamalar	Y.Zelanda	Ort Afrika	Nikaragua	Belarus	Umman
Belçika	Norvec	Kolombia	Nijer	Buhutan	Katar
Brezilya	Panama	Komorlar	Nijerya	Brunei	Ruanda
Bulgaristan	Polonya	Kongo	P. Yeni Gine	Burma	Sud. Arab
Kanada	Portekiz	Cibuti	Paraguay	Burundi	Sudan
Şili	Romanya	Etiyopya	Rusya	Kamboçya	Svaziland
Kostarika	Sırbistan	Fiji	Senegal	Kamerun	Suriye
Hırvatistan	Slovakya	Gabon	Seyşeller	Çad	Tacikistan
Çek Cumh	Slovenya	Gambiya	Sierra Leone	Çin	Togo
Danimarka	G. Afrika	Gürcistan	Singapur	Kongo Dem	Tunus
Estonya	G. Kore	Guatemala	Sri Lanka	Mısır	Türkmenistan
Finlandiya	İspanya	Ginebissau	Tanzanya	Ekvator Gin	BAE
Fransa	İsvec	Honduras	Tayland	Eritre	Özbekistan
Almanya	İsvıçre	Endonezya	Tonga	Gine	Vietnam
Yunanistan	Tayvan	Ürdün	Uganda	Irak	Zimbabve
İzlanda	İngiltere	Kuveyt	Ukrayna	Kazakistan	Yemen
İrlanda	Uruguay	Kırgızistan	Venezuella	Laos	Pakıstan
İsrail	Macaristan	Liberya	Zambya		
İtalya	Meksika	Makedonya	Kenya		
Japonya	Peru	Madagaskar	Ekvator		
Letonya	Filipinler	Malavi	Haiti		
Litvanya		Malezya	Bahreyn		

İLKÖĞRETİM 6. SINIFTA BİLGİSAYAR DESTEKLİ ÖĞRETİMİN DİL BİLGİSİ BAŞARISINA VE KAVRAM YANILGILARINA ETKİSİ*

Erhan DURUKAN
Arş. Gör. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

ÖZET: Bu araştırmanın amacı, bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin başarılarına ve kavram yanılgılarına etkisini değerlendirmektir. Uygulama için araştırmacı tarafından yapılandırmacı yaklaşıma ve dil bilgisi öğretimi ilkelerine uygun bir öğretim yazılımı hazırlanmıştır. Yazılımda; *isimler, zamirler, hâl ekleri ve iyelik ekleri* konuları örneklem olarak seçilmiştir. Araştırmada '*ön test – son test kontrol gruplu deneysel desen*' kullanılmıştır. Araştırmada hem nicel hem nitel veriler toplanmıştır. Nicel veriler; *Dil Bilgisi Başarı Testi* ile, nitel veriler *Açık Uçlu Soru Formu* ile toplanmıştır. Nicel veriler SPSS 16 programında *frekans, yüzde, Mann Whitney U* ve *Wilcoxon* analizleriyle; nitel veriler ise *içerik analizi* ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonunda, bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin geleneksel öğretime göre başarıyı daha fazla artırdığı, dil bilgisi kavram yanılgısını ise azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Bilgisayar destekli öğretim, dil bilgisi öğretimi, kavram yanılgıları.

THE EFFECT OF COMPUTER ASSISTED TEACHING AT PRIMARY SCHOOL 6TH GRADE ON GRAMMAR SUCCESS AND MISCONCEPTIONS

ABSTRACT: The aim of this study is to evaluate the effect of computer assisted grammar teaching on the success and misconceptions of primary school 6th grade students. For the application, a software that is suitable for constructivist approach and principles of grammar teaching was developed by the researcher. In the software; nouns, pronouns, case suffixes and possessive suffixes were chosen to be sample. In the study 'pretest – posttest control group design' was used. Both qualitative and quantitative data were collected at the study. Quantitative data were collected with Grammar Success Test; qualitative data were collected with Open-ended Question Form. Quantitative data were evaluated with frequency, percentage, Mann Whitney U and Wilcoxon analyses at SPSS 16 program; qualitative data were evaluated with content analysis. As a result of the study it was concluded that computer assisted grammar teaching increase success more than traditional teaching, decrease grammar misconceptions.

Keywords: Computer assisted teaching, grammar teaching, misconceptions.

GİRİŞ

İnsan; düşünen, düşündükleriyle yeni şeyler üreten, sonra da ürettiklerini başkalarıyla paylaşma gereği duyan sosyal bir varlıktır (Cüceloğlu, 1979: 308). Bu nedenle insan kendini ifade edebilmek ve

başkalarını anlayabilmek için okuma, dinleme / izleme, konuşma ve yazma becerilerine ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç dolayısıyla dil öğretiminde temel olarak dil becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Etkili dil becerilerinin (okuma, yazma, konuşma, dinleme) gelişimi temelde iyi bir dil bilgisine dayanmaktadır. Nitekim bilgi olmadan becerinin belirli bir seviyenin üstünde gelişemeyeceği unutulmamalıdır. Bu nedenle öğrencilerin iyi bir dil becerisine sahip olmasını isteyen eğitim sistemi, öncelikle öğrencilerine temel dil bilgisi kurallarını işlevsel biçimde kavratmakla işe başlamalıdır (Durukan, 2010: 145). Sağır da dil bilgisinden yararlanılmadan düşüncelerin, duyguların daha doğru ve daha eksiksiz anlatılmasının mümkün olmadığını (2002: 19) ifade eder. Bu gerekçeler doğrultusunda İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda temel dil becerilerini tamamlayıcı bir öğrenme alanı olarak dil bilgisi ele alınmıştır.

Türkiye'de ilköğretimden yükseköğretimin sonlarına değin ana dili olarak Türkçe eğitimi yapılsa da öğrencilerin ana dili kullanımlarında sorunlar yaşadığı veya sözlü ve yazılı olarak Türkçeyi verimli kullanamadığı; bunun yanı sıra yabancılara Türkçe öğretimi hususunda da istenilen düzeye ulaşılamadığı bir gerçektir (Alyılmaz, 2010: 729). Başarıya ulaşılamamasının önemli nedenlerinden birisi de dil bilgisi öğretiminde gerekli başarının sağlanamamasıdır.

Türkiye'de 2004-2005 eğitim öğretim yılında yeniden yapılandırılan öğretim programlarında "yapılandırmacılık, aktif öğrenme, çoklu zekâ" kavramları yer almıştır (MEB, 2005: 14). Bu kavramların temelinde öğrenci merkezli yaklaşım bulunmaktadır. Bireysel gereksinimlerin dikkate alınarak, öğrencinin kendine uygun hızda ve biçimde öğrenmesi, öğrenci merkezli eğitim sistemlerinin kaçınılmaz olarak benimsemesi gereken bir olgudur (Akpınar, 1999: 4). Öğrenci merkezlilik ise öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına uygun öğretim ortamlarının hazırlanmasını gerektirmektedir.

Dil bilgisi öğretiminin başarıya ulaşması için öğrencilerin ilgisini çekebilecek, ihtiyaçlarına cevap verebilecek, dil bilgisi konularını somutlaştırarak onların olumlu tutum sergilemelerini sağlayabilecek, teknolojiye dayalı araç gereç ve yöntemlerin kullanılması gerekmektedir.

2010 yılında gündeme getirilen ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen FATİH Projesi (**F**ırsatları **A**rtırma **T**eknolojiyi **İ**yileştirme **H**areketi) de eğitim öğretimin her kademesinde bilgisayar teknolojisinin kullanılması ihtiyacından hareketle yapılmıştır. Proje ile üç yıl içerisinde bütün eğitim kademelerinde (*sırasıyla: ortaöğretim, ilköğretim ikinci kademe, ilköğretim birinci kademe ve okul öncesi*) bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşması planlanmaktadır.

Dil bilgisinin dil becerilerinin gelişimi açısından önemi ve eğitimde teknoloji kullanımının artırılması çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda, bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisi başarısı üzerine etkisiyle ilgili deneysel nitelikli bir çalışmanın literatürde yer almaması önemli bir eksikliktir. Bu eksikliğin yanı sıra, Türkçe derslerine yönelik hazırlanan öğretim yazılımlarında yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın dil bilgisi öğretimi ilkelerine dikkat edilmediği görülmektedir. Hâlbuki yapılandırmacı dil bilgisi öğretiminde öğrencilerin; zihinsel olarak derse hazırlanmaları, önceki bilgilerini harekete geçirmeleri, konuları görsellerle somutlaştırılmış biçimde öğrenmeleri, dil bilgisi konularını cümle ve metin içinde görerek anlamla ilişkilendirmeleri ve etkinlikler aracılığıyla ders sürecinde aktif olmaları önemlidir.

Araştırmanın Problemi

Gerek Türkçe dil bilgisi öğretimiyle ilgili literatürde BDÖ'ye ilişkin deneysel nitelikli bir çalışmanın olmaması gerekse Türkçe derslerine yönelik hazırlanan öğretim yazılımlarında yapılandırmacı dil bilgisi öğretiminin ilkelerine dikkat edilmemesi, araştırmanın "gerekçesini" / "problem durumunu" oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanmış bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin dil bilgisi başarıları ve kavram yanılgıları üzerindeki etkisini değerlendirmektir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma ilköğretim 6. sınıf dil bilgisi konularından isimler, zamirler, iyelik ve hâl ekleriyle; öğrencilerin dil bilgisi başarıları ve kavram yanılgılarıyla; Trabzon ili Hayrat ilçesi Hayrat Yatılı İlköğretim Bölge Okulu ile sınırlı tutulmuştur.

YÖNTEM

Araştırma, iki yöntemin karşılaştırılmasını esas aldığından deneysel metotla; verilerin nicel ve nitel araçlarla toplanmasıyla nedeniyle çoklu yöntemle yapılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada '*ön test – son test kontrol gruplu deneysel desen*' kullanılmıştır. Ön test-son test kontrol gruplu desen, deneysel işlemin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin test edilmesiyle ilgili olarak araştırmacıya yüksek bir istatistiksel güç sağlayan, elde edilen bulguların neden sonuç bağlamında yorumlanmasına olanak veren ve davranış bilimlerinde sıklıkla kullanılan güçlü bir desendir (Büyüköztürk, 2001: 27).

Dil bilgisi konuları kontrol grubunda geleneksel öğretim ile, deney grubunda ise bilgisayar destekli öğretim ile işlenmiştir. Araştırmada veriler hem nicel hem nitel tekniklerle toplanmıştır. Bu nedenle çalışma çoklu metotla yapılmış bir araştırmanın ürünüdür. Çoklu metotlar, eğitimde araştırılmaya gerek duyulan konuların çeşitli yönlerden değerlendirilmesine elverişlidir. Çoklu metotlar bir olayın pek çok farklı yönünü ortaya çıkardığından eğitim araştırmalarında sıklıkla kullanılmaktadır (Louis ve Lawrence, 1997: 240; Silverman, 2000: 50; Yaman, 2005: 118).

Her iki grupta (*kontrol ve deney*) da dersler aynı Türkçe öğretmeni tarafından yürütülmüştür. Kontrol ve deney gruplarında *Öğretmen Kılavuz Kitabı*nda yer alan ders planları esas alınmıştır. Böylece grupların başarıları üzerinde, kullanılan yöntem (geleneksel ve BDÖ) dışında farklı değişkenlerin etkili olması engellenmeye çalışılmıştır. Bilgisayar destekli öğretim ve süreç boyunca kullanılacak yazılım hakkında uygulama öğretmenine bilgiler verilmiştir. Yazılımın dersin hangi aşamalarında ve nasıl kullanılacağı araştırmacı ve uygulama öğretmeni iş birliğiyle belirlenmiştir. Bu şekilde uygulama sürecinin belli bir program dâhilinde ve sorunsuz yürütülmesi amaçlanmıştır. Uygulama, "Ünitelendirilmiş Yıllık Ders Planı"na uygun olarak toplam 12 hafta (Aralık, Ocak, Şubat ve Mart ayları içerisinde) yapılmıştır.

Araştırma süresince kontrol ve deney gruplarına uygulama öncesi, esnası ve sonrasında birtakım işlemler uygulanmıştır. Bu işlemler Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1. Uygulama Süreci

Grup	Ön test	Süreç	Son test
Kontrol	**1.** Kişisel Bilgi Formu **2.** Dil Bilgisi Başarı Testi (DBBT) **3.** Açık Uçlu Soru Formu	**Geleneksel öğretim**	**1.** Dil Bilgisi Başarı Testi (DBBT) **2.** Açık Uçlu Soru Formu
Deney	**1.** Kişisel Bilgi Formu **2.** Dil Bilgisi Başarı Testi (DBBT) **3.** Açık Uçlu Soru Formu	**Bilgisayar destekli dil bilgisi öğretimi**	**1.** Dil Bilgisi Başarı Testi (DBBT) **2.** Açık Uçlu Soru Formu

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Trabzon ili Hayrat ilçesinde bulunan Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Hayrat Yatılı İlköğretim Bölge Okulunun 6. sınıfında öğrenim gören 53 öğrenci oluşturmaktadır. Okulun seçiminde iki faktör etkili olmuştur:

1) Seçilen okulun yeterli teknolojik altyapıya (*bilgisayar, projeksiyon cihazı, akıllı tahta vb.*) sahip olması,

2) Okuldaki Türkçe öğretmeninin Türkçe eğitimi alanında yüksek lisans derecesine, yeterli deneyime ve akademik bilgiye sahip olması.

Çalışma grubuna 6. sınıf öğrencilerin seçilme nedeni ise bu dönem öğrencilerinin ilköğretim ikinci kademenin (6-8. sınıflar) başlangıç seviyesinde olmalarıdır. 2005 yılından itibaren uygulanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'yla (1-5. sınıflar) birlikte ilk kademede dil bilgisi konularına çok az yer verilmiştir. Bu nedenle ikinci kademeye geçen öğrencilerin ne seviyede dil bilgisine sahip oldukları ve bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisinin kazanılmasında ne derece etkili olabileceği 6. sınıf seviyesinde daha açık görülebilecektir. Çalışma grubunu oluşturan 53 öğrencinin 27'si kontrol grubunda (6-A şubesi), 26'sı ise deney grubunda (6-B şubesi) yer almaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Bu bölümde araştırmada kullanılan veri toplama araçları ile araçların hazırlanma aşamalarına ve özelliklerine (*kapsamlarına, geçerlik, güvenirlik ve madde analizlerine*) yer verilmiştir:

Dil bilgisi başarı testi (DBBT)

Çalışma grubundaki öğrencilerin uygulama kapsamına alınan dil bilgisi konularıyla (*isimler, zamirler, iyelik ekleri, hâl ekleri*) ilgili bilgilerini ölçmek amacıyla araştırmacı tarafından Dil Bilgisi Başarı Testi oluşturulmuştur. DBBT'nin oluşturulması sürecinde şu aşamalar izlenmiştir:

***Soru seçimi*:** Testin oluşturulması için geçmiş yıllarda yapılan Ortaöğretim Kurumları Sınavı (OKS), Seviye Belirleme Sınavı (SBS), Devlet Parasız ve Yatılılık Sınavı (DPY), Özel Okullar Sınavı (ÖOS) gibi merkezî sınavlarda çıkan, uygulama kapsamındaki konularla ilgili dil bilgisi sorularından yararlanılmıştır. Bulunan sorular hakkında Türkçe öğretmenleri ile akademisyenlerin görüşleri alınmış ve pilot uygulama için 30 soru seçilmiştir.

***Madde analizi (güçlük ve ayırt edicilik) işlemleri*:** DBBT, ana uygulama öncesinde pilot olarak 106 7. sınıf öğrencisi üzerinde uygulanmış; öğrencilerin görüşleri alınmış, güvenirlik ve geçerlilik analizleri yapılmış, madde güçlük (p) ve ayırt edicilik (r) endeksleri hesaplanmıştır.

Madde güçlüğü testte yer alan her bir maddenin doğru yanıtlanma yüzdesini göstermektedir. Bu yüzde bir maddeyi doğru yanıtlayan sayısının, toplam yanıtlayıcı sayısına bölünmesiyle elde edilir ve 0.00 ile 1.00 arasında değişen değerler alabilir. Bir madde için bu değerin 1'e yaklaşması maddeyi test uygulanan kişilerin çoğunun doğru yanıtladığı ve kolay bir madde olduğu; 0'a yaklaşması da o maddeyi test uygulanan kişilerin az bir kısmının doğru yanıtladığı ve güç bir madde olduğu şeklinde yorumlanır (Tekin, 2000).

Ayırt edicilik endeksi -1.00 ile +1.00 arasında değişen değerler alır. Madde ayırt ediciliğin negatif değer alması, o maddeyi düşük puanlı kişilerin yanıtladığı, sıfıra yakın değerler alması yüksek ve düşük puanlı eş sayıda kişinin maddeyi yanıtladığı, pozitif değer alması ise o maddeyi yüksek puanlı kişilerin yanıtladığı anlamına gelir. Bu nedenle ayırt ediciliği negatif ve sıfır civarında olan maddelerin testte hiç kullanılmaması gerekir (Özçelik, 1989). Bu doğrultuda, madde güçlük endeksi 0,20'nin altında ve 0,90'ın üstünde olanlar ile ayırt edicilik endeksi 0,20'nin altında olan 6 adet soru DBBT'den çıkarılmıştır.

***Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları*:** Testi oluşturan maddelerin, ölçülmek istenen davranışı (özelliği) ölçmede nicelik ve nitelik olarak yeterli olup olmadığının göstergesi, kapsam geçerliliğidir. … Kapsam geçerliğini test etmede kullanılan mantıksal yollardan biri, uzman görüşüne başvurmaktır (Büyüköztürk, 2006: 167, 168). Bu amaçla, sorularla ilgili Türkçe eğitimi akademisyenlerinin (2) ve Türkçe öğretmenlerinin (4) görüşleri alınarak testin geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Türkçe eğitimi akademisyenlerinin ve Türkçe öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda, soru kökünün anlaşılabilirliğinin düşük olması nedeniyle, 1 soru DBBT'den çıkarılmıştır.

DBBT'ye seçilen soruların uygulama kapsamındaki dil bilgisi konularına dağılımlarına da dikkat edilmiştir. Testin son hâlinde yer alan 20 sorunun "isimler (ve alt kategorileri), zamirler (ve alt kategorileri), iyelik ekleri ve hâl ekleri" konularına birbirine yakın oranlarda dağılıma sahip olduğu görülmüştür. Testte ikiden fazla aynı şıkkın art arda gelmemesine özen gösterilmiştir.

Güvenirlik, bireylerin test maddelerine verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılık olarak tanımlanabilir. Güvenirlik, testin ölçmek istediği özelliği ne derece doğru ölçtüğü ile ilgilidir. … Bir test için hesaplanan güvenirlik katsayısının ,70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenirliği için genel olarak yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2006: 169). Yapılan güvenirlik analizi sonunda DBBT'nin *Cronbach alpha* katsayısı ,837 bulunmuştur. Güvenirlik analizinde, DBBT'nin güvenirlik katsayısını düşüren (*Cronbach alpha katsayısı ,837'nin altında olan*) 2 soru DBBT'den çıkarılmıştır.

Bu işlemlerin ardından DBBT'de 21 soru kalmıştır. Puanlama kolaylığını sağlamak amacıyla, konu dağılımı göz önünde bulundurularak 1 soru daha çıkarılmış ve DBBT'ye 20 soruluk son şekli verilmiştir. 20 soruluk bir başarı testi, 6. sınıf öğrencilerinin girdikleri merkezî sınavlardaki Türkçe soru sayıları (*SBS: 19 soru*) göz önünde bulundurulduğunda yeterli görülmüştür.

DBBT'ye alınan soruların hangi konulara yönelik olduğu, madde güçlük (p) ve ayırt edicilik (r) endeksleri Tablo 2'de dikkatlere sunulmuştur:

Tablo 2. DBBT Sorularının Konuları, Madde Güçlük (p) ve Ayırt Edicilik (r) Endeksleri

Soru	Konu	p	r	Soru	Konu	p	r
1	isimler	0,78	0,55	**11**	zamirler	0,63	0,65
2	iyelik ve hâl ekleri	0,37	0,34	**12**	zamirler ve hâl ekleri	0,47	0,23
3	isimler	0,50	0,5	**13**	zamirler ve hâl ekleri	0,46	0,23
4	zamirler	0,48	0,31	**14**	zamirler	0,66	0,61
5	hâl ekleri	0,45	0,27	**15**	isimler	0,55	0,66
6	isimler	0,33	0,28	**16**	zamirler	0,44	0,23
7	isimler	0,69	0,65	**17**	isimler	0,75	0,57
8	isimler	0,83	0,45	**18**	zamirler	0,42	0,37
9	hâl ekleri	0,49	0,21	**19**	hâl ekleri	0,86	0,35
10	iyelik ve hâl ekleri	0,39	0,23	**20**	zamirler	0,65	0,72

DBBT'nin ortalama güçlük endeksi (p) 0,56; ortalama ayırt edicilik endeksi (r) ise 0,42 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen madde analizi değerleri, DBBT'nin uygulama için kullanılabilir olduğunu göstermektedir.

Açık uçlu soru formu (AUSF)

Öğrencilerin dil bilgisi konularıyla ilgili kavram yanılgılarını görmek ve DBBT'den elde edilen verilerin güvenirliğini artırmak amacıyla araştırmacı tarafından Açık Uçlu Soru Formu hazırlanmıştır. Kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla soruların hazırlanması sırasında, 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan ilgili dil bilgisi kazanımları ile bunların açıklamaları bölümü göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca sorular hakkında alan uzmanlarının ve Türkçe öğretmenlerinin görüşleri alınmıştır. Formda 3 adet soru sorulmuştur:

Birinci sorunun amacı öğrencilerin, iyelik ve hâl ekleri ile bu eklerin anlam özelliklerini kavrayıp kavramadıklarını tespit etmektir. Bu amaçla karşılıklı konuşmaya dayalı kısa bir metin verilmiş, metinde bazı sözcükler koyu yazılarak belirgin hâle getirilmiş ve bu sözcüklere gelen eklerin neler oldukları, sözcüğe nasıl bir anlam özelliği kazandırdığı öğrencilere sorulmuştur. İkinci sorunun amacı öğrencilerin, zamir – sıfat ve kişi zamiri – işaret zamiri kavramlarını anlayıp anlamadıklarını tespit etmektir. Bu amaçla öğrencilere dört adet cümle verilmiş ve bu cümleler ikişer gruplara ayrılmıştır. Her

iki grupta da ayrımı yapılması istenen sözcükler koyu ve altı çizili yazılarak belirgin hâle getirilmiştir. Birinci grup cümlelerde öğrencilerden kişi ve işaret zamir ayrımını yapmaları; ikinci grup cümlelerde ise zamir ve sıfat ayrımını yapmaları beklenmiştir. Üçüncü sorunun amacı öğrencilerin, isimler ve zamirleri ne kadar kavrayabildiklerini tespit etmektir. Bu amaçla öğrencilerden bir metin yazmaları ve yazdıkları metinde geçen isim ve zamirleri belirlemeleri istenmiştir.

Açık Uçlu Soru Formu'nda yer alan sorular bilgi, kavrama, uygulama, analiz ve sentez basamaklarına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu şekilde, öğrencilerin dil bilgisel kavram yanılgılarını ortaya çıkarırken onların, üst düzey zihinsel becerileri kullanmaları da sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler hem nicel hem nitel olduğundan verilerin çözümlenmesinde nicel ve nitel teknikler bir arada kullanılmıştır. Dil Bilgisi Başarı Testi ile toplanan veriler nicel tekniklerle; Açık Uçlu Soru Formu ile toplanan veriler nitel tekniklerle analiz edilmiştir.

Gerek değişkenlerin normal dağılım göstermemesi gerek gruplardaki öğrenci sayılarının 30'dan az olması (*Kontrol: 27; Deney: 26*) nedeniyle araştırmada parametrik olmayan (non-parametrik) istatistikler kullanılmıştır. Kontrol ve deney gruplarının DBBT ön testleri arasındaki ilişki ve son testleri arasındaki ilişki *Mann Whitney U* testi ile; ön test – son test karşılaştırmaları *Wilcoxon* testi ile analiz edilmiştir.

Açık Uçlu Soru Formu'nda öğrencilere yöneltilen üç soru için cevap anahtarı hazırlanmıştır. Bu cevap anahtarına göre öğrencilerin dil bilgisi kavramları üzerinde ne tür yanılgılara düştükleri, hangi kavramlar arasında karmaşa yaşadıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin soru formuna ön testte ve son testte verdikleri cevaplar hem kendi grupları içerisinde hem de gruplar arasında karşılaştırılmıştır. Bu şekilde hem öğrencilerin süreç boyunca nasıl gelişim gösterdiklerinin hem de hangi grubun kavram yanılgılarının daha az olduğunun karşılaştırmalı olarak görülmesi amaçlanmıştır.

BULGULAR

Bilgisayar Destekli Dil Bilgisi Öğretiminin Başarıya Etkisiyle İlgili Bulgular

Ön test sonuçlarına göre kontrol ve deney gruplarının dil bilgisi başarıları *Mann Whitney U testi* ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir:

Tablo 3. Kontrol ve Deney Gruplarının Ön Test Karşılaştırması

	Grup	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
DBBT ön test	Kontrol	27	26,71	694,50	343,500	,893
	Deney	26	27,28	736,50		

Tablo 3'te ön test sonuçlarına göre kontrol ve deney gruplarının dil bilgisi başarıları bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir (p > 0,05). Bu nedenle gruplar başarı ve tutum açısından da benzer nitelik taşımaktadırlar.

Geleneksel öğretim ve bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisi başarısı üzerinde ne kadar etkili olduğunu görebilmek için kontrol grubu DBBT ön test – son test ve deney grubu DBBT ön test - son test verileri Wilcoxon testi ile karşılaştırılmıştır. Geleneksel öğretimin uygulandığı kontrol grubunun DBBT ön test ve son test karşılaştırma sonuçları Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4. Kontrol Grubunun DBBT Ön Test - Son Test Karşılaştırma Sonuçları

Son test-Ön test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Z	p
Negatif sıra	1	1,50	1,50	-4,099	,000
Pozitif sıra	21	11,98	251,50		
Eşit	5				
Toplam	27				

Tablo 4'te kontrol grubu öğrencilerinin DBBT ön test ve son test verileri üzerine yapılan Wilcoxon testi sonuçları gösterilmiştir. Tabloya göre ön test ve son test sonuçları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık vardır (Z= -4,099; p< ,05). Geleneksel yöntemle yürütülen dil bilgisi öğretiminin başarıyı istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artırdığı görülmektedir. Son testte; kontrol grubundaki toplam 27 öğrencinin 21'inde puan artmış (pozitif sıra), 5'inde eşit kalmış (eşit), 1'inde ise düşmüştür (negatif sıra). Bu durum, geleneksel öğretimin tüm öğrencilerin başarısını artıramadığını göstermektedir.

Bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin uygulandığı deney grubunun DBBT ön test ve son test karşılaştırma sonuçları Tablo 5'te verilmiştir:

Tablo 5. Deney Grubunun DBBT Ön Test - Son Test Karşılaştırma Sonuçları

Son test-Ön test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Z	p
Negatif sıra	0	,00	,00	-4,486	,000
Pozitif sıra	26	13,50	351,00		
Eşit	0				
Toplam	26				

Tablo 5'te deney grubu öğrencilerinin DBBT ön test ve son test verileri üzerine yapılan Wilcoxon testi sonuçları gösterilmiştir. Tabloya göre ön test ve son test sonuçları arasında anlamlı bir farklılık vardır (Z= -4,486; p< ,05). Bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin başarıyı istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artırdığı görülmektedir. Son testte; deney grubundaki toplam 26 öğrencinin hepsinin puanı artmıştır (pozitif sıra). Bu durum, bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin tüm öğrencilerin başarısını artırdığını göstermektedir.

Tablo 4 ve 5'te hem geleneksel öğretimin hem de bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisi başarısını artırdığı görülmektedir. Kontrol ve deney gruplarının ön test ve son test karşılaştırma sonuçları Tablo 6'da verilmiştir:

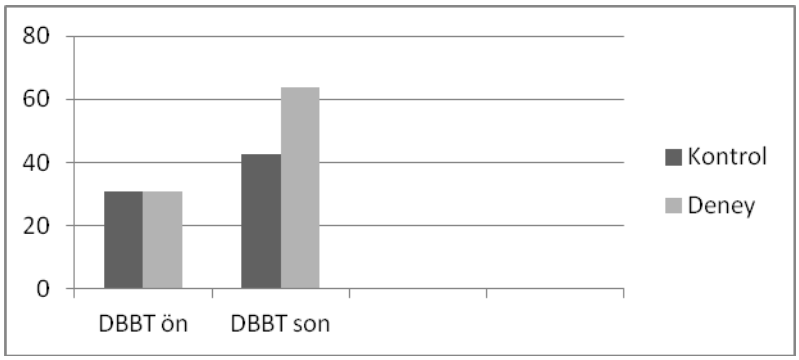
Tablo 6. Kontrol ve Deney Gruplarının DBBT Ön Test ve Son Test Karşılaştırma Sonuçları

	Grup	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
DBBT ön test	Kontrol	27	26,71	694,50	343,500	,893
	Deney	26	27,28	736,50		
DBBT son test	Kontrol	27	16,56	447,00	69,000	,000
	Deney	26	37,85	984,00		

Tablo 6'da kontrol ve deney grubu öğrencilerinin DBBT ön test ve son test verileri üzerine yapılan Mann Whitney U testi sonuçları gösterilmiştir. Ön testte kontrol grubu öğrencilerinin sıra ortalaması 26,71; deney grubu öğrencilerinin sıra ortalaması 27,28'dir. Ön testte kontrol ve deney grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir (U= 343,500; p> ,05).

Son testte kontrol grubu öğrencilerinin sıra ortalaması 16,56; deney grubu öğrencilerinin sıra ortalaması ise 37,85'tir. Son testte kontrol ve deney grupları arasında deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (U= 69,000; p< ,05). Bu sonuç, bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin geleneksel öğretime göre daha başarılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kontrol ve deney gruplarının DBBT ön test ve son test puan ortalamaları arasındaki ilişki Şekil 1'de daha açık görülmektedir:

Şekil 1. Kontrol ve deney gruplarının DBBT ön test ve son test karşılaştırması

Ön testte kontrol grubu öğrencilerinin aritmetik ortalaması 30,74; deney grubu öğrencilerinin 30,77 iken son testte kontrol grubu öğrencilerinin aritmetik ortalaması 42,41; deney grubu öğrencilerinin ise

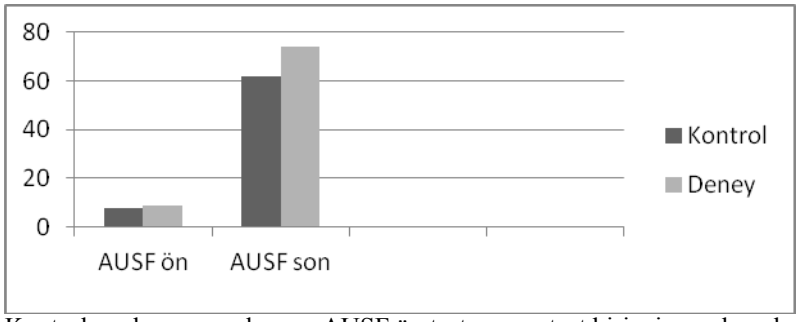
63,85'e yükselmiştir. Bu artış, bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin geleneksel öğretime göre başarıyı daha fazla artırdığını ortaya koymaktadır.

Açık Uçlu Sorulardan Elde Edilen Bulgular

Öğrencilerin, dil bilgisi kavram yanılgılarını tespit edebilmek amacıyla DBBT'nin ardından öğrencilere üç adet açık uçlu soru yöneltilmiştir.

Birinci soruda; öğrencilerin iyelik ekleri, hâl ekleri ve bunların anlam özelliklerini kavrayıp kavrayamadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğrencilere bir karşılıklı konuşma paragrafı verilmiş ve onlardan bu paragrafta yer alan koyu yazılmış sözcüklerdeki ekleri ve bu eklerin anlam özelliklerini belirtmeleri istenmiştir.

Paragrafta 11 adet sözcük koyu olarak yazılmış ve tablo öğrencilere boş olarak verilmiştir. Tabloda, öğrencilerden ek(ler)i ayrı ayrı göstermeleri ve bu eklerin anlam özelliklerini ilgili sütuna yazmaları istenmiştir. Tabloda toplam 34 veri istenmektedir. İstenen veriler üst simge olarak 1'den 34'e kadar tabloda kodlanmıştır. Tablodaki her bir ek ve anlam özelliği 1 puan kabul edilmiştir. Tabloda toplam 34 adet veri istendiğinden bir öğrencinin tablonun tamamını doğru doldurması hâlinde alacağı puan 34 olmaktadır. Kontrol ve deney gruplarının AUSF ön test ve son testlerindeki birinci soru başarı yüzdelerinin karşılaştırması Şekil 2'de sunulmuştur:

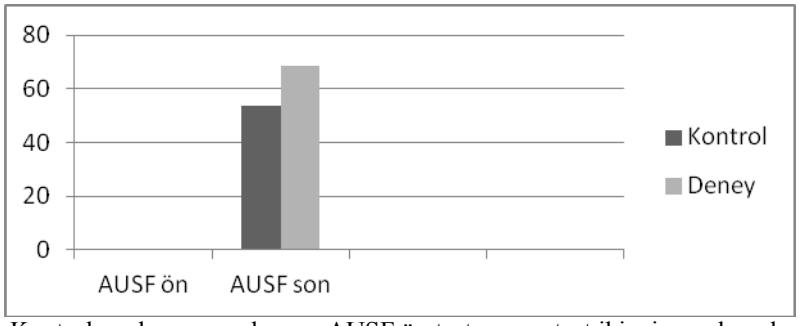

Şekil 2. Kontrol ve deney gruplarının AUSF ön test ve son test birinci soru karşılaştırması

Şekil 2'de görüldüğü üzere; kontrol grubunun AUSF ön test birinci soru başarı yüzdesi 7,73 iken son testte 61,65'e yükselmiş; deney grubunun AUSF ön test birinci soru başarı yüzdesi ön testte 8,71 iken son testte 74,20'ye yükselmiştir. Ön testte gruplar arasında önemli farklılığın olmadığı, son testte ise deney grubu lehine önemli farklılığın olduğu görülmektedir. Şekil 2, dil bilgisini kavramlarını öğrenmede bilgisayar destekli öğretimin geleneksel öğretime göre daha etkili olduğunu göstermektedir. AUSF ile elde edilen nitel veriler, DBBT ile elde edilen nicel verileri desteklemektedir.

İkinci soruda; öğrencilerin "kişi zamiri - işaret zamiri" ve "sıfat – zamir" kavramlarını anlayıp anlayamadıkları ve bu konulardaki kavram yanılgıları tespit edilmeye çalışılmıştır.
Öğrencilere iki öbekte ikişer cümle verilmiş ve onlardan bu öbeklerde yer alan koyu ve altı çizili yazılmış sözcüklerin hangi sözcük türünde olduğunu belirtmeleri istenmiştir. İkinci soruda, istenen her

bir veri 1 puan kabul edilmiştir. Soruda toplam 8 veri (*4 sözcük türü, 4 neden*) istendiğinden bir öğrencinin soruyu tam doğru cevaplaması hâlinde alabileceği puan 8 olmaktadır. Kontrol ve deney gruplarının AUSF ön test ve son testlerindeki ikinci soru başarı yüzdelerinin karşılaştırması Şekil 3'te sunulmuştur:

Şekil 3. Kontrol ve deney gruplarının AUSF ön test ve son test ikinci soru karşılaştırması

Şekil 3'te görüldüğü üzere; kontrol grubunun AUSF ön test ikinci soru başarı yüzdesi 0 iken son testte 53,70'e yükselmiş; deney grubunun AUSF ön test ikinci soru başarı yüzdesi ön testte 0,48 iken son testte 68,75'e yükselmiştir. Ön testte gruplar arasında önemli farklılığın olmadığı, son testte ise deney grubu lehine önemli farklılığın olduğu görülmektedir. Şekil 3, dil bilgisi kavramlarını öğrenmede bilgisayar destekli öğretimin geleneksel öğretime göre daha etkili olduğunu göstermektedir. AUSF ile elde edilen nitel veriler, DBBT ile elde edilen nicel verileri desteklemektedir.

Üçüncü soru; öğrencilerin isim ve zamirleri ne kadar kavrayabildikleri ve bunları kurdukları cümleler içinde tespit edip edemediklerini belirlemeye yöneliktir. Soruda, öğrencilerden kısa bir yazı yazmaları ve bu metin içerisindeki isim ve zamirleri işaretlemeleri istenmiştir. Kontrol ve deney gruplarının AUSF son testte üçüncü soruya verdiği cevaplar Tablo 7'de karşılaştırılmıştır:

Tablo 7. Kontrol ve Deney Gruplarının AUSF Son Test Üçüncü Soru Karşılaştırması

	Toplam sözcük	Toplam isim	Toplam zamir	İşaretlenen isim	Doğru yüzdesi	İşaretlenen zamir	Doğru yüzdesi
Kontrol	1025	368	116	221	92,30	82	87,93
Deney	785	225	92	139	91,37	67	92,54

Tablo 7'de görüldüğü üzere, kontrol ve deney gruplarının AUSF son test üçüncü soru başarı oranları arasında önemli farklılık bulunmamaktadır. Kontrol grubunun isimler konusunda doğru oranı %92,30; zamirler konusunda % 87,93'tür. Deney grubunun ise isimler konusunda doğru oranı % 91,37; zamirler konusunda % 92,54'tür. Bu veriler, kontrol ve deney gruplarının isimler ve zamirler konusunda kavram yanılgılarının düşük olduğunu göstermektedir.

Gerek geleneksel öğretim gerek BDDBÖ isimler ve zamirler konusunda öğrencilerin kavram yanılgıları bakımından olumlu yönde benzer sonuçlar göstermişlerdir. Bu sonuç, AUSF birinci ve ikinci soruların sonuçlarından farklıdır: BDDBÖ; "iyelik ekleri, hâl ekleri ve bu eklerin anlam özellikleri" ile "kişi zamiri – işaret zamiri" ve "zamir – sıfat" kavramları ayrımında geleneksel öğretime göre daha etkili iken "isim – zamir" ayrımında geleneksel öğretimle benzer etkiye sahip olmuştur.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Araştırma sonunda elde edilen sonuçlar literatürdeki benzer çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak maddeler hâlinde sunulmuştur:

1. Kontrol (*geleneksel öğretim*) ve deney (*bilgisayar destekli öğretim*) gruplarının DBBT ön test verileri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olmadığı ve her iki grubun başarı ortalamalarının çok düşük olduğu görülmüştür (Kontrol: 30,74; Deney: 30,77).

İlköğretim ikinci kademenin başlangıcında öğrencilerin dil bilgisi başarı puanlarının oldukça düşük olması, ilköğretim birinci kademede dil bilgisi konularına yer verilmemesinden kaynaklanmaktadır. Yapıcı (2004)'ya göre ilköğretim birinci kademede dil bilgisi konularına yer verilmemesi gerekliliğinin nedeni, öğrencilerin içinde bulunduğu bilişsel gelişim evrelerinin (*somut düşünme evresi*) soyut olan dil bilgisi kavramlarını öğrenmeleri için uygun olmamasıdır.

Bu nedenle 2005 yılından itibaren uygulanan Türkçe Dersi Öğretim Programlarında dil bilgisi konuları yalnız ikinci kademede ele alınmıştır. Hâlbuki birinci kademede dil bilgisi konularının "giriş seviyesinde" / "basit düzeyde" öğrencilere sunulması (*türlerine değinmeksizin eklerin ve sözcük türlerinin basit cümleler üzerinden öğrencilere sezdirilmesi ve terimlere aşinalık kazandırılması gibi*), ikinci kademede dil bilgisi kavramlarının daha etkili öğrenilmesi bakımından faydalı olacaktır.

2. Geleneksel öğretimin uygulandığı kontrol grubunda ve bilgisayar destekli öğretimin uygulandığı deney grubunda öğrencilerin dil bilgisi başarıları son testte ön teste göre anlamlı düzeyde artmıştır. Bu bulgu hem geleneksel öğretimin hem bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisi başarısı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ancak bu iki grubun son testleri karşılaştırıldığında deney grubunun kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde daha yüksek başarı elde ettiği tespit edilmiştir (Kontrol: 42,41; Deney: 63,85). Bu tespit, dil bilgisi başarısında BDÖ'nün geleneksel öğretime göre daha etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır.

Kontrol ve deney gruplarının son testlerinde başarı artmışsa da bu artış istenilen düzeyde değildir. Öğrencilerin süreç sonunda yüksek düzeyde başarı gösterememesinin nedeni, dil bilgisi konularıyla ilk kez karşılaşmalarıdır. Başarı, istenilen düzeyde olmasa da BDÖ'nün geleneksel öğretime göre başarıyı daha fazla artırdığı görülmüştür (Geleneksel öğretim: % 37,96; BDÖ: % 107,50).

Literatürde BDÖ'nün dil bilgisi başarısına etkisiyle ilgili doğrudan yapılan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmamızda, başarı üzerine varılan sonuçlar literatürde BDÖ'nün başarı üzerine etkisiyle ilgili yapılan Türkçe öğretiminin diğer alanlarındaki ve diğer disiplinlerdeki çalışmaların (Abraham, 2008; Aksin, 2006; Buran, 2008; Gürbüz, 2007; Kara, 2009; Karalar ve Sarı, 2007; Kwon

vd, 2010; Naba'h vd, 2009; Neri vd, 2008; Pektaş, 2008; Yumuşak ve Aycan, 2002; Zobar, 2010 *vb.*) sonuçlarıyla benzerlik taşımaktadır. İlgili araştırmalarda BDÖ'nün geleneksel öğretime göre başarıyı daha fazla artırdığı deneysel çalışmalarla ortaya konulmuştur. Araştırmamızla diğer araştırmaların sonuçları arasındaki benzerlik, farklı disiplinlerde ve Türkçe derslerinin farklı öğrenme alanlarında BDÖ'nün geleneksel öğretime göre başarı üzerinde daha etkili olduğunu göstermektedir.

3. Kontrol ve deney gruplarının kavram yanılgılarını tespit etmek amacıyla öğrencilere açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Her iki grubun da ön testteki sorulara cevap verme yüzdesi çok düşüktür. Bu durumun nedeni öğrencilerin dil bilgisi konularıyla ilk kez karşılaşmalarıdır. Son testte ise deney grubu öğrencilerinin kontrol grubuna göre daha az kavram yanılgısına sahip oldukları görülmüştür. Bu sonuç, BDÖ'nün dil bilgisi kavramlarını öğrenmede geleneksel öğretime göre daha etkili olduğunu göstermektedir. AUSF'den nitel olarak elde edilen bu sonuç, DBBT ile varılan nicel bulguları da desteklemektedir.

Araştırmada kullanılan BDÖ'nün kavram öğrenmede daha etkili olması iki etkene bağlanabilir:

1) Kavramların görsellerle desteklenerek somutlaştırılması (*Öğrenciler de görüş formlarında konuların görselleştirilmesinin öğrenme için yararlı olduğunu belirtmişlerdir.*);

2) Yazılımda yer alan aşamaların (*hazırlık, konu anlatımı, etkinlik, değerlendirme*) kavramları pekiştirici nitelikte olması: Hazırlık bölümlerinde konuyla ilgili ön bilgiler verilmiş, görseller ve örneklerle öğrencilerin ilgileri çekilmiş; konu anlatımlarında görsellerle birlikte konu içeriği, dikkat edilmesi gereken hususlar ve kurallara yönelik örnekler sunulmuş; öğrenciler etkinlikler vasıtasıyla öğrendiklerini oyunlaştırarak pekiştirmişler ve değerlendirme bölümünde de sorularla kendilerini test edebilmişlerdir. Zihinsel hazırlıktan değerlendirmeye kadar giden bu süreç, öğrencilerin kavramları daha iyi öğrenebilmesinde etkili olmuştur.

Araştırmamızda kavram yanılgıları üzerinde BDÖ'nün etkisiyle ilgili ulaşılan sonuçlar literatürdeki diğer disiplinlere ilişkin çalışmaların (Gürbüz, 2007; Kara, 2009; Köse, Ayas ve Taş, 2003 *vb.*) sonuçlarıyla benzerlik taşımaktadır. Bu durum, dil bilgisi öğretimiyle birlikte farklı alanlarda da BDÖ'nün kavram yanılgılarında geleneksel öğretime göre daha etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir.

ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda öğretmenlere, yöneticilere, ilgili makamlara, öğretim yazılımı hazırlayıcılarına ve araştırmacılara sunulabilecek öneriler maddeler hâlinde şu şekilde sıralanabilir:

- İlköğretim birinci kademede (1-5. sınıflar) dil bilgisi konularına "basit düzeyde" / "giriş seviyesinde" yer verilmeli; öğrencilerin ikinci kademeye geçişlerinde dil bilgisi konuları hakkında ön bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır.
- İlköğretim öğrencilerinin gelişim özellikleri, ilgi ve istekleri göz önünde bulundurularak dil bilgisi öğretiminde bilgisayar teknolojisinin kullanımı artırılmalı; böylece başarılarının ve dil bilgisi konularına yönelik tutumlarının artması, kavram yanılgılarının ise azalması sağlanmalıdır.
- Türkçe dil bilgisi konuları için hazırlanan öğretim yazılımlarında dil bilgisi öğretimi ilkeleri dikkate alınmalıdır. Yazılımların hazırlanmasında aşamalılık, zihinsel hazırlık; metinlerle, örneklerle, görsellerle, sesle ve etkinliklerle desteklenme gibi hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

• Yazılımların hazırlanması sürecinde Türkçe öğretmenleri, Türkçe eğitimi akademisyenleri ve bilgisayar yazılımı hazırlayıcılarının iş birliği içinde çalışmaları sağlanmalıdır.

• Türkçe derslerinin bilgisayar destekli olarak daha etkili yürütülebilmesi amacıyla okullarda "dil öğrenimi" / "Türkçe dersi" laboratuvarları veya derslikleri oluşturulmalı; buralarda yeterli teknolojik altyapı (*bilgisayar, akıllı tahta, projeksiyon cihazı vb.*) kurulmalıdır. Öğretmenlerin ve öğrencilerin bu imkânlardan olabildiğince yararlanmasına fırsat verilmelidir.

• Türkçe öğretmenlerine hizmet öncesi / lisans öğrenimi ve hizmet içi dönemlerinde bilgisayar teknolojisinin kullanımı hakkında eğitim verilmeli; onların, bilgisayarı öğretim sürecinde etkili biçimde kullanabilmeleri, basit düzeyde de olsa öğretim ortamında kullanabilecekleri bilgisayara dayalı materyal hazırlayabilmeleri sağlanmalıdır.

• Türkçe Öğretmenliği Lisans Programı'nda yer alan *Bilgisayar* derslerinin içeriği Türkçe öğretmenlerine pratikte faydalı olacak şekilde iyileştirilmelidir. Türkçe eğitimi lisansüstü programlarında da bilgisayar destekli Türkçe / dil öğretimine yönelik dersler konulmalıdır.

• Farklı sınıf seviyelerinde dil bilgisi konularının öğretilmesinde bilgisayar destekli öğretimin başarı, tutum ve kavram yanılgıları üzerinde ne kadar etkili olduğuna ilişkin araştırmalar yapılmalı; araştırmaların sonuçları ilgili makamlar ve yazılım hazırlayıcılarıyla paylaşılmalıdır.

• BDÖ'nün Türkçe derslerinin diğer öğrenme alanlarında (*dinleme / izleme, okuma, konuşma ve yazma*) başarıya olan etkisiyle ilgili araştırmalar da yapılmalı ve elde edilen sonuçlar dil bilgisine yönelik yapılan çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmalıdır. Bu şekilde, BDÖ'nün öğrenme alanları üzerinde bir bütün olarak (*bilgi ve beceri düzeyinde*) ne düzeyde etkili olduğu tespit edilmelidir.

• BDÖ'nün farklı sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin dil öğrenimleri / gelişimleri üzerinde farklı etkiye sahip olup olmadığına ve bu öğrencilerin yönteme karşı bakış açılarına ilişkin nicel ve nitel araştırmalar yapılmalıdır.

• Türkçe öğretiminde kullanılabilecek yazılımların yer aldığı, öğretmenlere ve öğrencilere açık bir genel ağ sitesi kurulmalı; belirli aralıklarla sitenin denetimi ve güncelleştirilmesi ilgili makamlarca yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

ABRAHAM, L. (2008). "Computer Mediated Glosses in Second Language Reading Comprehension and Vocabulary Learning: A Meta Analysis", Computer Assisted Language Learning, 21 (3): 199-226.

AKPINAR, Y. (1999). Bilgisayar Destekli Öğretim ve Uygulamalar. Ankara: Anı Yayıncılık.

AKSİN, A. (2006). "İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Bilgisayar Destekli Öğretimin Erişiye Etkisi", Eğitim Araştırmaları, 25: 11-22.

ALYILMAZ, C. (2010). "Türkçe Öğretiminin Sorunları", Turkish Studies, 5 (3): 728-749.

BURAN, S. (2008). Bilgisayar Destekli Dil Öğreniminin Dinleme Kavrama Yetisi Üzerine Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2001). Deneysel Desenler, Ön Test-Son Test Kontrol Grubu Desen ve Veri Analizi. Ankara: PegemA Yayıncılık.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2006). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

CÜCELOĞLU, D. (1979). İnsan İnsana. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.

DURUKAN, E. (2010). "Türkiye Türkçesinde Sözcük Grupları ve Öğretimi Üzerine", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 43: 145-166.

KARA, Y. (2009). "Özel Öğretici Yazılımın Kullanıldığı Bilgisayar Destekli Öğretim Yönteminin Öğrenci Başarısına, Kavram Yanılgılarına Ve Tutumlarına Etkisi", Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29 (3): 651-672.

KARALAR, H. ve SARI, Y. (2007). "Bilgi Teknolojileri Eğitiminde BDÖ Yazılımı Kullanma Ve Uygulama Sonuçlarına Yönelik Bir Çalışma", Akademik Bilişim, 31: 1-9.

KÖSE, S., AYAS, A. ve TAŞ, E. (2003). "Bilgisayar Destekli Öğretimin Kavram Yanılgıları Üzerine Etkisi: Fotosentez", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14: 106-112.

KWON, D. Y., LIM, H. S., LEE, W., KIM, H. C., JUNG, S. Y., SUH, T. and NAM, K. (2010). "A Personalized English Vocabulary Learning System Based on Cognitive Abilities Related to Foreign Language Proficiency", KSII Transactions On Internet And Information Systems, 4 (4): 595-617.

LOUIS, C. and LAWRENCE, M. (1997). Research Methods in Education. London: Routledge Press.

MEB (2005). İlköğretim Türkçe Öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5. Sınıflar). Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

NABA'H, A., HUSSAIN, J., AL-OMARI, A. and SHDEIFAT, S. (2009). "The Effect of Computer Assisted Language Learning in Teaching English Grammar on the Achievement of Secondary Students in Jordan", The International Arab Journal of Information Technology, 6 (4): 431-439.

NERI, A., MICH, O., GEROSA, M. and GIULIANI, D. (2008). "The Effectiveness of Computer Assisted Pronunciation Training For Foreign Language Learning By Children", Computer Assisted Language Learning, 21 (5), 393-408.

ÖZÇELİK, D. A. (1989). Test Hazırlama Kılavuzu. Ankara: ÖSYM Yayınları.

PEKTAŞ, M. (2008). Biyoloji Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşımın ve Bilgisayar Destekli Öğretimin Öğrenci Başarısı ve Tutumlarına Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

SAĞIR, M. (2002). Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi. Ankara: Nobel Yayınları.

SILVERMAN, D. (2000). Doing Qualitative Research. London: Sage Publications.

TEKİN, H. (2000). Eğitimde Ölçme Değerlendirme. Ankara: Yargı Yayınevi.

YAMAN, H. (2005). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dil Bilgisi Derslerinde Kavram Haritası Tekniğinin Öğrenci Başarısına ve Hatırlamaya Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

YUMUŞAK, A. ve ATCAN, Ş. (2002). "Fen Bilgisi Eğitiminde Bilgisayar Destekli Çalışmanın Faydaları", Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 16: 197-204.

ZOBAR, Y. (2010). Bilgisayar Destekli Öğretimin İlköğretim Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Başarısı ve Tutumuna Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

AVRUPA'DA RASYONEL-EKONOMİK BİREYCİLİĞİN YÜKSELİŞİ VE MAX WEBER'İN PROTESTAN AHLAKI YORUMU

Kürşat Haldun AKALIN
Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET: Orta çağ kilisesi, kendi tekeline aldığı ayinleriyle, geniş halk kitlelerinin asla bilmediği bir lisanı kullanmasıyla; dinsel mizansen üzerinde kesin bir hakimiyet kurmaktaydı. Böylece, kapsamlı bir hiyerarşik yapıyı örgütlemekteydi. Dinsel konular üzerinde de kişisel teşebbüste bulunan bireyin, ruhban sınıfından gelmeyen bir kimsenin de Tanrı ile doğrudan bağlantı kurabileceğini açıkça ifade eden imanıyla; kilisenin aracılık işlevine hiç gereksinim duyulmaksızın, kanıksanmış kurumsal yönelişlere tamamıyla aykırı düşerek, en şiddetli cezalandırmaları üzerine çekmiştir. Luther, Tanrı ile insan arasında kurulan geleneksel biçimlenmeleri hiç dikkate almamıştır. Calvin, evrenin Tanrı şanının sergilenmesi niyetiyle yaratıldığı düşüncesi üzerinde ısrarla durduğundan, bireyin kendi başına Tanrı şanına daha fazla uyumlu olmasını sağlayacak akli niteliklere sahip bulunduğuna inanmaktaydı. Elbette kalvinizm kapitalist ruhu yaratmamıştır. Ancak, kapitalistlerin gereksinimleri ve eğilimleri, kalvinizmin yorumuyla ulaşılan çeşitli olanakları içinden seçilmiş bir sürecin gerçekleşmesini de zorunlu kılmaktaydı. Nitekim, Luther'in keskin zekası, bu dünyadaki hayatın kötülüklerinin nasıl farkına varmışsa; Calvin'in esas ilgisi, kişinin kendisini övmesinin Tanrı şanının sergilenmesi emelini anlaşılmaz kıldığı üzerinde odaklaşmış; Baxter ve Wesley ise, daha çok, bir orta sınıf kavramı servetin Tanrı adına yönetimi üzerinde durmuştur.

Anahtar kelimeler: Ussal ekonomik eylem, kazanç gayesi, protestan ahlakı

THE RISE OF RATIONAL ECONOMIC INDIVIDUALISM IN EUROPE AND MAX WEBER'S INTERPRETATION OF THE PROTESTANT ETHIC

ABSTRACT: In medieval church, organized into an elaborate hierarchy with a monopoly over sacraments, using a language unknown to the masses of people, dominated the religions scene. Individiul initiative in religious matters, the expression of the belief that the layman could have dealings directly with God, without the need for the intercession of the church, were heretical acts, taking upon himself the severe punishment. Luther, ruling out the conventional forms of mediation betwen God and man. Calvin gives emphasis to the idea that the purpose of the universe is to glorify God, that man has reason only that he may more fittingly glorify God. Calvinism did not create the spirit of capitalism, but the needs and tendencies of capitalists were involved in the process which selected from the various possibilities of interpretation of Calvinism. Luther's keen awareness of the evil of life, Calvin's concern lest the glory of God be obscured by self-glorification, Baxter's and Wesley's attention is the more middle class conception of the stewardship of wealth for the name of God.

Key Words : Rational and economic action, the pursuit of gain, the protestant ethic

1.GİRİŞ

Ussal ekonomik etkinliğin ilk görünümünü ve örgütsel tarzdaki ilk oluşumunu ve uygulanışını ifade eden kapitalizmin, reformla ileri sürülen yeni bir ruhunun bulunduğunu savunmak, protestanlık doğmadan önce kapitalist etkinliğin olmadığı sonucunu beraberinde getirmiştir. Oysa, reform öncesinin katolik dünyasında kapitalist etkinliğin görünümlerine rastlanılmış, kurumsal gelişmesine de tanıklık edilmiştir.

Orta çağ katolikliği, Avrupa'daki bütün ulusları kendine bağlayan bir birlik olarak düşünüldüğünde, bu dönem boyunca ussal ekonomik etkinliğin büyük ölçüde var olmayacağı şeklinde bir kanı edinilir. Oysa orta çağa özgü hayat tarzının değişen etmenleri irdelendiğinde, daha farklı izlenimleri edinmesi, çok mümkündür. Ancak orta çağ yaşamının, bireyin gelişmesinin önüne engeller koyduğu da, kimsenin yadsıyamayacağı bir gerçektir.

Orta çağa özgü sosyal ilişkilerin tipik kavramsal anlamı, yaşam içindeki etkinlikleriyle bireyin, Tanrısal buyruklarla düzen altına alınmış topluma uyum sağlamasını gerektirmektedir. Orta çağ hayatının ilkeleri, tamamıyla, öğretmeye uyumlu olarak elde edilmiştir. Ülkenin hemen her yerine, serbestliğe asla olanak tanımayan otoriter feodal sistem hakim olma eğilimini göstermiş, açıkça dikkat çektiği toplumsal derecelendirme yapısıyla geleneklere bağlılığı beraberinde getirmiştir.

Bir derece daha fazla bireyciliğe olanak sağlasa dahi, kent yaşamının genel ilkeleri, esas olarak, alış ile satış hakkını belirli bir zümreye has kılan tekelci yapıya dayanmış, ticaretin otorite tarafından düzenlenilmesini ve denetim altına alınmasını gerektirmiştir. Kent ve ülke içinde bir dereceye kadar siyasal ve sosyal eşitlik anlayışı hissedilse dahi, sınıf ayrımcılığı daima dikkatleri üzerine çeken toplumsal bir özellik halini almıştır. İnsanlar, her biri kendi maddi koşulların eşitliğiyle belirlenmiş fonksiyonel grupların üyeleri olarak dikkate alınmıştır.

2.KATOLİK AVRUPA'DA USSAL EKONOMİK ETKİNLİK

Orta çağa özgü ekonomik yaşamı göz önüne getirdiğimizde, malikane ve lonca örgütlenmesi dışında söylenebilecek çok az şeyimizin olduğu, kaçınılmaz bir şekilde hemen fark edilir. Her ikisi de, ussal ekonomik etkinliğin temeli olarak görülen bireyciliğe kesinkez karşıdır (Eldridge J.E.T., 1971 ; 97). Günümüzde pek çok yazarın öne sürdüğü şekliyle, hayatın bireysel tasarımı ile orta çağa özgü toplumsal düzenlenişi arasında kesin bir farklılığın olduğu, toplumsal idealler içinde bireyciliğe hiç yer verilmediği kanısı, pek çok yönden doğru değildir.

Bireyciliğin, çok farklı ortamının olduğu ve farklı hedefleri güttüğü, asla yadsınılamaz. Bir öğreti olarak bireycilik, bireyin hedeflerinin ve kişisel yeteneklerinin toplumun ekonomik örgütlenmesinde zorunlu bir etmen olarak alınmasını gerektirdiği gibi; bireylerin ussal seçime ve ekonomik davranışa dayanan eylemlerinin, toplumun ekonomik örgütlenmesinde beklentileri karşılayabileceğine beslenilen inancı da ifade ettiğinden; bireyin yükselmesi sayesinde toplumun ilerlemesinin yolları araştırılır, bu maksatla, kişisel teşebbüs ile kendini geliştirme sahaları tamamıyla serbest kılınır (Eisenstadt S.N. , 1968 ; 78). Bireyciliğin gerçekleşmesi, ekonomik hürriyeti (yeni teşebbüs özgürlüğünü). ve özel mülkiyeti zorunlu kılar.

Farklı yetenekler sınırında kendini geliştirme azmini hisseden farklı bireylerin, kabiliyetlerini ve güçlerini ilerletmelerinin en iyi yolunun birbirleriyle rekabete girerek yarışmaları gerektiği fikrine inanılmaktadır. Rekabetin olmadığı, bireylerin birbirini geçerek ileriye gitme arzusunu hissetmediği bir ortamda, gelişme de bireycilik de bulunmamaktadır. Bundan dolayı bir sistem olarak bireycilik, hür ticaretin, serbest rekabetin, özel mülkiyetin düzenidir (Eldridge J.E.T., 1971 ; 103).

Öğreti ve sistem yönüyle bireycilik ise, hayat tarzının orta çağa özgü sıkı denetim altında tutulması eğilimine kesinlikle karşıdır. Orta çağ Avrupa'sında özel mülkiyetin varlığına bakılarak bireyciliği içerdiği asla öne sürülemez. Kaldı ki, özel mülkiyetin orta çağdaki yapısı bile, modern dünyanın dayandığı tarzda değildir.

Orta çağ boyunca kazanç maksatlı işlere hiç rastlanılmadığı nasıl öne sürülemiyorsa, reform öncesinde kapitalist ruhun görünümlerinin benimsendiği ve yaygınlık kazandığı da hiç kimse tarafından yadsınılamaz. Şayet çok fazla genelleştirilmezse, kapitalist eylem tarzının, orta çağlar içinde öyle hiç bilinmeyen bir davranış olmadığının, bilinmesi gerekir (Eldridge J.E.T., 1971 ; 106).

Kapitalist etkinliğin reform tarafından oluşturulmuş bir dönem biçimi olarak değerlendirilmesi, çok zordur. M.Weber gibi, W. Sombart da modern kapitalizmin, orta çağlarda asla kendisine bir yer bulamayan ve kendisine özgü sayılan kapitalist ruh tarafından oluşturulmuş olduğu düşüncesine sahiptir (Plotnik M.J. , 1937 ; 41).

W.Sombart, orta çağa özgü ekonomik yaşamın temel ilkesinin, kişinin ihtiyaçlarının giderilmesi maksadını içeren geçim ekonomisi olduğunu, hem de, modern kapitalist hayatın esas güdüsü demek olan kazanç peşinde koşma gailesiyle çakıştığını öne sürmekteydi (Sombart W. , 1951 ; 114). W. Sombart, kapitalist sistemi, aşağıdaki nitelikleriyle ekonomik bir sistem olarak kabul etmekteydi; değişim temeli üzerine kurulmuştu, başlıca iki farklı sınıftan (işgören ve işveren) işbirliğine girmesiyle işlemekteydi.

Bu sistem içinde üretim araçlarının sahibi konumunda bulunanlar, sistemin subjeleri olarak doğrudan bu sürecin karar verici işlevini üstlenirken; üretim araçlarından yoksun kalan çalışan kesimler ise, sistemin saf ve basit objeleri durumundaydılar (Sombart W. , 1951 ; 117). Kapitalist sistem, kazanç gayesi ve ekonomik rasyonalizm ilkeleriyle işletilmekteydi. Kazanç maksadı, ussal seçim, serbest rekabet, bireysel karar vermenin dayandığı özgürlük ortamı vs. gibi tanımlamalar; bir bütün olarak orta çağ hayatının, niçin kapitalist öncesi dönem olarak anıldığını haklı kılmaktadır. Yine de, bunların arasından kazanç maksadının modern dünyanın bir keşfi olduğu söylenemez. İnsanlar, Avrupa'da neredeyse binlerce yıldan beri çıkarcı bir toplum içinde yaşamaktadır (Eisenstadt S.N. , 1968 ; 129).

Modern kapitalizm, yalnızca, belirli bir zümrenin açgözlülük ve çıkarcılık güdüsüyle edindiği servet biriktirme ilkesiyle kavranılamaz. Aristo, çok uzunca bir zaman öncesinden, çok ikna edici bir şekilde; spekülasyon, iş gücü ve tefecilik gibi konulara açıklık getirmişti. Bir başka deyişle, bir kimse ya rasyonel bir tarzda kazanç peşinde koşacaktır, ya da, W. Sombart'ın dikkate aldığı şekliyle, irrasyonel veya rasyonel tarzdan birine kapılacaktır (Plotnik M.J. , 1937 ; 29).

Rasyonellik ve kazanç gayesiyle çaba gösterme ölçütü, W.Sombart tarafından, modern çağı bütünüyle kuşatan eğilimler olduğu açıklandığı halde; kökensel bakımdan her ikisi de antik Yunanistan'da bilinmekteydi. Oysa, orta çağ boyunca kazanç maksadı içinde ussal davranışın geliştirilmesi eğilimine hemen hiç rastlanılmamıştı (Plotnik M.J. , 1937 ; 32).

Çok büyük ölçekteki ticari teşebbüslerin, kazanç maksadı altında rasyonel bir örgütlemeye gittiğine, muazzam miktarlardaki parasal varlıkların toplandığına tanıklık edilmiştir.

"*Roma barışının gerçekleştiği dönem boyunca ortaya çıkan sömürünün kapitalizm olarak düşünülmesi, Kartacalılarla girişilen savaşların her şeyden önce, ticaret mücadelesi olduğu şeklinde yorumlanması, bütün bunların, modern zamanlardaki kapitalizmle doğrudan bir bağlantısının kurulması, asla gerçekçi olamaz. Yine, Roma imparatorlarının ve Gothik kralların yönetimi altındaki Ravenna'nın, Batıda Bizansla kurduğu kazançlı ticaretle başlı başına bir antrepo haline gelerek, daha beşinci asırda modern kapitalizmi ortaya çıkartmış olabileceği iddialarını kabul etmek de pek mümkün değildir.*" (Plotnik M.J. , 1937 ; 46).

Çok büyük ölçekte gerçekleştirilen ve muazzam parasal serveti kazandıran ticari teşebbüsün bütün özü ve rasyonel örgütlenmesinin gayesi, kazanç sağlama olduğundan; paranın sermayeye dönüşerek iş etkinliğinde kullanılmasıyla, kâr etme şanslarını daha da arttırmış; ilk olarak doğu Akdeniz'de ortaya çıkan ticari kazanç fenomenini, daha da genişletmiştir (Plotnik M.J. , 1937 ; 49). Akdeniz'de Müslüman kavimlerin güçlenmesiyle, bu kapitalist gelişmenin önüne geçilmiştir. Ancak bu engelleme, dışsal koşullarda ortaya çıkmış, psikolojik bir değişime asla neden olmamıştır.

"*İtalya'da kapitalist ruh zarar görmemiş, Akdeniz'de uğranılan ticari düşüş güç kaybına neden olduğu halde kazanç güdüsü üzerinde yok edici tesirlerde bulunmamıştır. Tıpkı Avrupa'nın büyük bir kısmına hakim olan, tarımsal mülke dayanan ve kendi kendisine yeten bu geçim ekonomisi; önce barbarların ve sonra da Saraken ile İskandinavyalıların yıkıcı saldırılarıyla kent yaşamının çökmesi ve ticaretinin de yöreselleşmesi nedenleriyle, giderek yerleşmiş ve kök salmıştır.*

Koşullar ticari kazanca elverişli bir hale gelir gelmez, ticaret ruhu da, Amalfi, Venedik, Cenova, Piza ve daha sonra Floransa gibi İtalyan kentlerindeki tüccarların işlemleriyle ortaya çıkmıştır. Benzeri gelişmeler Kuzey Avrupa'da da görülmüş, Flanders, Artois ve Brabant gibi kentlerde uzak mesafeli ticaret gelişme göstermiş; önce balık, tuz ve Baltık ürünlerinde, daha sonra da Belçika sanayi bölgelerinde alış veriş kazançlı sonuçları doğurmuştur.

Hiç kuşkusuz ticaret, ikili merkezler arasında birden bire ortaya çıkmış, elverişli ticaret yolları boyunca servet ile refah yükselişlerine neden olmuştur. Campagne, Cenova, Lyon, Frankfurt, Strassburg, Ulm, Nuremberg, Cologne ve Aix-la-Chapelle bölgelerinde oturan insanlar, kapitalist tacirleri içlerinden çıkartmışlardır." (Plotnik M.J. , 1937 ; 53-54).

Yaptıkları kapsamlı araştırmalarıyla katolik Avrupa'daki bu ekonomik etkinlikleri kapitalist olmaktan uzak bulan, gerçekleşen ticaret hacmini zamanımızın miktarlarıyla kıyaslayarak kapitalist gelişmeye örnek olamayacağını savunan, kimseler de bulunmaktadır (Eisenstadt S.N. , 1968 ; 184).

W.Sombart, orta çağlarda gerçekleştirilen ekonomik etkinliğin asla büyük miktarda olmadığını, yapılan ticaretin de sadece küçük ölçekli el sanatları imalatına dayandığını kanıtlayan, çok büyük ölçüdeki bulguları toplamıştır (Sombart W. , 1951 ; 126). Ehrenberg'in orta çağ ticaretinin doğasının kapitalist içerikte olduğu hükmünü, çok güçlü bir şekilde yalanlamıştır. Sombart'ın görüşleri, şu temellere dayanmaktaydı.

"*İlk olarak, sayıca ne kadar fazla olursa olsun, tüccarların tamamının işleri, son derece sınırlı ticaret hacmi içinde gerçekleşmiştir. İkincisi, tüccarların kurdukları ortaklık şeklinde de olsa gördükleri etkinlik, son derece küçük miktardaki sermayeye dayanmaktadır. Cenova ticaret defterine 1156 yılında kaydolan ilk elli ortaklı şirketin ortak başına ortalama sermayesi yaklaşık 150 lire'dir. Üçüncüsü, Basel ve Augsburg gibi ticari kentlerde oturan insanların sahip oldukları mülkiyetten dolayı 15. asırda ödedikleri vergilerini son derece az olduğu ortaya çıkmıştır. Dördüncüsü, çok küçük tonajlı gemilerle taşınılan güçlerin diğeri de son derece azdır. Örneğin, demir, meyve ve yün taşıyan yedi İspanyol gemisi, 1470 İngiliz savaş gemileri tarafından ele geçirildiğinde; aylığı 40 ile 120 ton arasında değişen, değeri de zamanının parasına göre değişen 70 ile 180 sterlin kadar olan yükleri taşıdığı ortaya çıkmıştır.*" (Plotnik M.J. , 1937 ; 56).

W.Sombart'ın ticaretle ilgili görüşüne gelince, hemen her yerde aynı manzarayla karşılaşılmaktadır, birkaç istisnai sefere bakılmayacak olursa, meslekten tacir olmayanlar tarafından yapılan ticaret son derece küçük hacimli ve hiç önem taşımayan özellikte gerçekleşmektedir (Plotnik M.J. , 1937 ; 57). Tacirlerin çoğu kentli işçiler arasından çıkmakta, yaşama bakışları arasında asla bir fark bulunmamaktadır. Bunlardan hiç biri kapitalist güdülerin tesiriyle ticarete girişmemekte, kendi emek gayretlerinin bu sahada karşılığını alabilmek için ticarete girmeyi istemektedirler (Sombart W. , 1951 ; 196).

Ticari gayretinin karşılığını almakla, bulunduğu toplumsal konum olarak seviyesini koruyabileceğini düşünmektedir. Asla, giderek daha büyük kazançları elde edebilmek ümidiyle sermaye biriktirmek gibi bir emeli bulunmadığından modern girişimci tipini temsil edememektedir (Sombart W. , 1967 ; 43). Orta çağlar boyunca gerçekleştirilen ticaret hacim ve tutarı yönüyle, asla günümüz alış veriş düzeyiyle kıyaslanamaz.

Taşımacılık koşulları, kent nüfusunun küçüklüğü ve ülke sathına dağılmışlığı, halkın satın alma gücünün yetersizliği, ticareti sınırlandıran ciddi ekonomik sorunlardır. Diğer taraftan teknik koşullar da, son zamanlarda ortaya çıkan düzeyinin son derece gerisinde kaldığından, kapitalist bir yayılma için asla uygunluk göstermemektedir. Bu bakış açısına sahip olan bir kimse, demir yolu çağı açılmadan önce, kapitalist etkinliğin varlığını çok kolaylıkla yadsır ve olmadığını kanıtlar.

Orta çağ ticareti büyük kazançları elde etmek güdüsüyle gerçekleşmediği gibi, uzak pazarlara gidilmesine veya arz kaynaklarına ulaşılmasına da dayanmamaktadır (Sombart W. , 1967 ; 44). Ticaret koşulları, kendilerini güvence altına almak isteyen tüccarların sermayelerini paylara bölmelerine ve birbirinden ayrı teşebbüsler içinde kullanılmalarına yol açmıştır. Böylece ticaret, düzenli bir hat içinde sürekli yinelenmek veya büyük gemilerle gerçekleşmek yerine; düzensiz bir şekilde ve derbeder bir vaziyette dolaşılarak yapıldığından, kapitalist gelişmenin bir aşamasını oluşturmaktan tamamıyla

uzaktı. Uzak mesafe işleri düzenli ve standartlı kılınamadığında, tacirler kendi baharatlarını, tesadüflerle gerçekleşen ticaret bağlarıyla elde etmekteydiler.

"*Taşımacılığın son derece yavaş işlemesi, alış verişlerin miktarca düşük olması sonucunda; alış veriş hızı düşmekte ve karşılaşılan riskleri yükselmekte, orta halli seviyede edinilecek kâr oranı da pek fazla dikkat çekici büyüklüğe ulaşmaktaydı. İngiltere'den, kuzey Fransa ve Flanders'e 1273 yılında yapılan ihracatın, günümüz parasıyla 1 milyon sterlini aşmayan 35.000 çuvaldan ibaretti. Giovanni Medici 1429 yılında, bütün mülkiyetini ve işini iki oğluna teslim ettiğinde, iyelik değeri 179.000 altın Florin, iş sermayesinin ise yaklaşık 140.000 altın Florin olduğu tahmin edilmektedir.*

Firmaları, Avrupa'nın hemen her yerinde faaliyette bulunmaktaydı. Mediciler 1473 yılında sadece bir gemiden 30.000 altın Florin kaybetmişlerdi. Yapılan işlemlere ve insanların tutkularına bakılarak, bu ticari uğraşıların kapitalizmin bir tarzını oluşturduğu öne sürülse dahi, modern kapitalizmin türünde olmadığı kesinlik kazanmıştır. Max Weber, endüstri tarzındaki kapitalizmin, spekülatif kazançlardan çok sebatlı ve dakik çalışmanın bir ürünü olduğu konusundaki fikrinde, son derecede haklı gözükmektedir.

Ancak bu tarzdaki bir uğraşıya, reform öncesi çağda ve protestan ahlakının benimsendiği dönemler öncesinde de rastlanabilir. Örneğin Belçika', çok önemli iki sanayi kolu, ihraç pazarlarına yönelmiş halde çok uzunca bir zaman öncesinde kurulmuş, kapitalist ilkeler altında işletilmekteydi. Çalışanlar ürettikleri ürünün tüketicileriyle bağlantı kurmuyor, bunlar sadece tüccarların görevlendirdikleri yüksek düzeydeki kimselerle yüz yüze geliyorlardı.

Dinant'ın tencere ve çaydanlıkları, Flamanların elbiseleri, pek çok elden geçip alınıp satıldıktan sonra nihai tüketicisine ulaşmakta; çok dikkate değer bir miktardaki aracılık sermayesi, satış için zorunlu hale gelmekteydi. İşgücü, hammaddeyi çalışanlar arasında dağıtan tacirlerin idaresi altına girmekte, bitirilen işlere göre ücret ödemesi yapılmakta, imalat sürecinden geçmiş ürünler satışa arz olunmaktaydı. Yine de işçiler, modern zamanlarda görüldüğü şekliyle hepsi birden fabrikalar içinde örgütlenmiş değildi.

Çalışanlar, küçük işliklerde işgörmekteydi. İnsanlar, henüz para sahibi kapitalistler tarafından doğrudan istihdam edilmemekteydi. Tüccar ile imalatçı arasında kesin bir ayrım belirmişti, kapitalisti belliydi, ücretli işçisi oluşmuştu. Kapitalist de, tıpkı modern sanayici gibi kâr etmekteydi. Alım ile satım en iyi bir şekilde pazarda gerçekleşmekte, işgücünün rasyonel organizasyonu oluşmuş bir düzeydeydi." (Plotnik M.J. , 1937 ; 59-63).

Orta çağ kentlerinde kazanca güdülenmiş ekonomik örgütlenmenin bulunmadığı hakkındaki W.Sombart'ın görüşü irdelendiğinde, özellikle de İtalyan kentlerinde kapitalist ruhun görünümlerine rastlamanın olanaklı olduğu fark edilir (Sombart W. , 1951 ; 198). W. Sombart, orta çağ kentlerinde kapitalizmin asla bulunmadığını ispatlamaya çalışırken, bu görüşüne bir kanıt olarak, buralarda yaşayan zanaatkârın sayısının çok büyük miktarda olduğunu ileri sürer. Bu görüşüne çok fazla değer verilmelidir. Ancak, çok büyük miktarda el işçisinin bulunması ve bunların önemli bir kısmının da loncalara üye olması, kapitalist sanayi örgütlemesinin bulunmadığı görüşünü ispatlamaz. Bu bakış açısında, çalışan sınıflar arasında farklı bir dünyanın kurulmuş olması çok önemli bir etmendir.

Orta çağ kentlerinin pek çoğunda halk, Flamanların elbise dokuyan şehirlerinde asla görülmeyecek bir etkinlikte, imalat şehirleri ya da madencilik köyleri olarak uzmanlaşmış bir haldeydi. Üyelerinin ulaştıkları büyük miktarları ticaretle uğraşanlar ile kıyaslandığında; kapitalist tarzda denetim altına alınmış ihraç sanayilerinin, kent pazarı için ürün üreten bağımsız zanaatkârlardan tamamıyla ayrılmış olduğu görülür. Floransa'da yünlü kumaş ve ipek sanayilerinde, benzeri kapitalist denetim altında bulunmaktaydı (Sombart W. , 1967 ; 52). Hammadde ve nihai ürünler, uzaktaki çeşitli pazarlardan getirilmekte ve götürülmekteydi.

Yine de Sombart'ın belirttiği düşünceler, büyük değer içermektedir. İlk olarak, haçlıların sonrası dönemi boyunca, girişilen yağmalar kapitalizmin tarihinde dikkatleri çekmektedir (Plotnik M.J. , 1937 ; 91). Yağmaya dayalı olarak yapılan ticari işler, savaş dönemi için harcanılan büyük miktar; zamanının alışılmış ticaret ile sanayi işlem kapasitesinin çok üzerindeydi. İlk birikmiş sermayenin büyük kaynaklarından birisi de, yağma ve ganimet kazançlarıydı. Doğu Akdeniz sahillerinden yapılan yağma ve talanlar, ilk kapitalizmin tarihinde çok önemli bir yer tutmaktaydı.

W. Sombart'ın ifadesinden çıkarılan ikinci tespit, çok daha fazla aydınlatıcıdır. Kapitalizmin gelişmesi için zorunlu bir koşul olarak gördüğü, finans biliminin yükselmesiyle; özel mülkiyet kurumu daha da genişlemiş, sermaye kaynaklarını yönlendirmiş, farklı zamanlarda ve yerlerde görülen engellerden kendisini uzak kılmıştır (Sombart W. , 1967 ; 65). Rasyonel kapitalizmin yükselmesine neden olan en büyük nedensel etmen, belki de, Batı Avrupalıların Müslümanlardan aldıkları dünyevi bilimler olmuştur. Haçlı seferleri, ticari üstünlük sağladığı için devam ettirilmiş, Venediklerin her eylemini yüksek kazançla karşılığını verdiği için benimsemiştir.

"*Kapitalist gelişmenin kaynağını oluşturan bir diğer etmen, ticari hedefleri büyüten ve ulaşma olanağını veren koloni yayılması olmuştur. Koloniler, sömürüyü örgütleyebilmesi için seçkin yurttaşlara verilen özel izinlerle kurulmuştur. Maona veya uzun süre ayakta kalabilmiş hisse senet şirketi, kapitalist tarzda işletilen bir örgütleme olup, 1347 yılında Cenova'da ortaya çıkmış, sakız adasını zapt eden bir grup insan tarafından işletilmiş şap arzı için değerli bir kaynak olarak görülerek, sonradan idaresi üstlenilmiştir. Bundan dolayı, İtalyan kentlerinde görülen işler, ile, kapitalizmin saf kazanç maksadı doğrultusunda rasyonel örgütlemesi arasında çok güçlü bağlar bulunmaktadır.*" (Sombart W. , 1967 ; 52).

3.RASYONEL EKONOMİK ÖRGÜTLEMENİN DÜZEYİ

Orta çağlardan başlayan ussal defter tutma yöntemi kapitalizmin yükselmesine önemli katkılarda bulunmuştur. İş hayatında rasyonel yöntemleşmesinin gerçekleşmesi, bilimsel muhasebe tarzını da beraberinde getirerek; dinsel ahlakın rasyonelleşmesinden çok daha fazla, ussal ekonomik etkinliğe katkıda bulunmuştur (Plotnik M.J. , 1937 ; 121). Ekonomik ilerlemenin en güçlü etmeni haline gelen sistematik örgütlemenin, belki de en etkili yapılanması, sistematik muhasebecilik olmuştur.

"*Ussal örgütlemenin ve şeffaflığın arttığı bir ortamda, tasarrufta bulunma ve ele geçirme arzusu da yükselir. Kendisini kötü yönetim içinde bulan bir kimse, işini kağıt üzerinde takip edemez ve denetim*

altında tutamaz. Sahip olduklarını bütün bir halde göremez, bulanıklık ve belirsizlik içinde savrulur gider.

Diğer taraftan, iyi bir yöneticiden, gelişen talihinin semerelerini her gün sorgulamasından, denetim altında tutmasından başka bir şey beklemez. Bir zararın ortaya çıkması halinde bile, başı derde girdiğinde ve şaşkınlığa uğradığında, zihni asla karışmaz; diğer işlerinden hangi düzeyde kâr ettiğini, uğranılan zararın etkisini ve olabileceğini hemen tahmin eder. İşle ilgili düşüncelere en küçük seviyede yabancı kalmış bir kimse, ussal defter tutmanın, protestanlığın meslek öğretisinden çok daha büyük güçle etkileyeceğini gayet iyi bilir." (Bendix R. , 1959 ; 84-85).

İşlemlerin çifte kayıt usulüne göre muhasebesinin tutulması, gelir ile giderin birbirinden ayrılarak daima bakiye kazanç ya da zararı gözler önüne serebilmesi; toplumun kapitalist etkinlikte düzen altına alınmasına ve gelişmesinin sağlanmasına, dikkat çekici tesiri olmuştur.

"*Çifte kayıt usulü olmaksızın kapitalizm, asla düşünülemez. Biçim olarak ve konu içeriği yönüyle ussal olan çifte kayıt usulü; harcama ile gelirlerin birbirleriyle kıyaslamasına ve bir sonuca gidilmesine, daima olanak sağlar. Gerçekten de, kapitalizmin kendi işlemlerini denetlemek için çifte kayıt usulü gibi bir aracı ortaya çıkardığından kuşku duyan bir kimse; ussal muhasebenin bu ilk tarzının, kapitalizmin kendisine has rasyonel ve sistematik ruhunu nasıl yükseltmiş olabilmesini de, asla idrak edemez.' Gelir ile giderin birbirinden ayrıldığı çifte kayıt usulünün belki de en önemli etkisi, iş etkinliğinde tutulan paranın, aile veya diğer sahalar için harcanan veya biriktirilen paradan kesinlikle ayrılmasını sağlaması olmuştur.*" (Sombart W. , 1951 ; 204).

Çifte kayıt usulü sayesinde, paranın iş etkinliğinde tutulmasının, işin görülmesi sırasında kar ya da zarar sonuçlarının hesaplamasının önemi, gerçekten çok büyük olmuştur.

"*Hiç kuşkusuz, ussal ve sistematik muhasebecilik ortaya çıkıncaya kadar, kilise hukukçularının geçime dayanan eski yaşam idealleri içinde tuttukları kayıtlara rastlanılmıştır. Esas olarak ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sınırlı tutulan bu geçim gailesinin iş etkinliğiyle sürdürülmesinde, tüccarlar, mal olarak nitelendirilen varlıkların alım satım olanaklarına karşı yakından ilgi duymuşlardır.*

Oysa, bu alış veriş işlemlerinin muhasebesini tutan kimsenin bir tek maksadı olmuştur, bu da, işi kayıt üzerinde takip ederken ve denetlerken; niceliksel olarak değerlerini hesaplayabilmek, gelir ile giderler arasında bir uyum sağlayabilmektedir. Buğdayla veya yünle, pamukla veya elbiseyle, malların kargolar içinde taşınmasıyla, çayla veya toz biberle asla ilgilenmemişlerdir. Ticaretin bu fiili gerçekleri, muhasebeciyi yalnızca parasal ve rakamsal olarak ilgilendirmiştir.

Hiçbir kumaş balyasını görmeden değerini ve maliyetini çıkarmışlar, alış verişin kârlı geçmesini sağlamak için fiyatını belirlemişlerdir. Tamamıyla olayların gölgesinde kalmışlar, fiili iş etkinliğinde asla bulunmaksızın, parasal olarak işi denetimleri altına almışlar, tuttukları defterlerle işin semeresini önceden hesaplayabilmişlerdir.

Sistematik muhasebe kayıtlarını tutturan tüccarlar, bu sayede, sadece ürün fiyatlarını değil, alçalan ve yükselen seviyeleriyle para değerlerini de hesaplatabilmişlerdir. Sistematik muhasebe kayıtları

sayesinde, işlerde açıklık sağlanılmış; kişi mülkiyetini ve servetini oluşturan değerlerin çeşitli etmenleri, birbirinden tam olarak ayrılmıştır. Her bir iş, mahiyeti ve sonucuyla hesap edilebilir kılınmıştır.

Biriktirilen servet içinde, birinden diğerine göre farklı olan etmenler ve sonuçları hesap edilir olmuştur. Kazançlı iyeliklerin birikimi olarak sermaye kavramı ortaya çıkmış, bilimsel muhasebenin analizine dayalı olarak farklı şekilde sonuçları hesaplanmıştır. Sombart'a göre, bir kimse, çifte kayıt usulü muhasebe aracılığıyla, kazancı ayrı bir yerde tutarak, birikmiş servet olarak işinde kullandığı sermayesini tanımlayabilir olmuştur." (Plotnik M.J. , 1937 ; 124-127).

Gelecekte daha da sistemleşen ve ussallaşan defter tutma usulleri sayesinde, ticari kazanç ve sermaye kavramları birer hesap olarak izlenebilmiştir. Sistematik defter tutmanın iş hayatına girmesiyle, yalnızca ticari maksatlar daha belirgin bir hale gelmemiş; işe aktarılan paranın ve malın takibini olanaklı kılarak sonuçlarının görülmesine de kolaylık getirmiştir (Sombart W. , 1967 ; 83).

Değişime duyulan doğal eğilim içinde, sadece, bir kimsenin isteklerinin karşılanması yerine, kâr edilerek biriktirilmesi gaye halini almıştır (Plotnik M.J. , 1937 ; 132). Ele geçirme güdüsünün bu şekilde bir biriktirme emelini taşıyarak rasyonel temelde devam ettirilmesi; ancak, kârın sürekli rasyonel takibiyle olanaklı olur. Uygun muhasebe sistemiyle izlenilen ve denetim altına alınan işlerin, sunduğu kâr fırsatları dikkatle değerlendirilir.

Muhasebe sistemleri bilim tarafından mükemmel bir hale getirilmedikçe, sermayenin sistematik kullanımında süreklilik asla sağlanamaz, belirli sermayelerin karlı iş kollarına aktarılması kesinlikle olanaklı olmaz (Plotnik M.J. , 1937 ; 133). Belirli hesapların kullanılmasıyla iş üzerinde kurulan denetim sayesinde işin belirli bir zaman içinde kalıcılığı sağlandığı gibi, gelecekteki yoğun işlemleri kapsayan rasyonel planların kullanılmasını da kolaylaştırır.

"*Defter tutmanın içerdiği önem, sadece, teşebbüsün geçmişteki faaliyetleri hakkında bilgi edinmek yönünde gerçekleşememekte; fakat bununla birlikte, geleceğe yönelik işlerinde kişiyi bilgiyle donatmaktadır. Olayların gözlenmesi ve irdelenmesi, gelecekteki etkinlikler hakkında önceden karar verilmesini sağlamakta, işle ilgili sağlam muhakemede bulunulmasını kolaylaştırmaktadır.*" (Sombart W. , 1951 ; 209).

Kültürel konulardan biri haline gelen, sürekli gelişme gösteren, uygun bir defter tutma sistemi içinde işlerin izlenmesi ve denetim altına alınması, kapitalizmin ortaya çıkması için zorunludur. Dünyevi işler için bu denli önemli olan, çifte kayıt usulüyle başlayan rasyonel defter tutma, orta çağlar içinde bilinmiyor da değildi (Sombart W. , 1967 ; 86). Çifte kayıt usulü 14.asrın ikinci yarısından itibaren İtalya'da uygulanmaya başlanmıştı.

"*Böyle olduğu halde, yıllık balans tutturma sonrasında düzenlenen hesap özeti, 17.asırdan önce çıkarılmış değildi. Evet, işlerde kullanılan para gelir ile gider sütunlarında belirtiliyordu, ama, bunun sonucunda kar-zarar durumları ayrı tablolarda özetleniyordu. Avrupa'da 16.asrın ortalarından itibaren hesap özetlerinin ve kâr ile zarar tablolarının kullanılması bir anda hızlı yayılma gösterdi. Hesap düzeninin oluşturulması, ekonomik etkinliğin yayılmasına ve kapitalist ruhun yükselmesine büyük ivme kazandırdı.*" (Sombart W. , 1967 ; 88).

Bilimsel defter tutmada çok fazla ilerleme gösteren ülkelerin ekonomik gelişmede en fazla ileri gitmiş olması, asla bir tesadüf değildir (Weber M. , 1950 ; 63). Rasyonel muhasebenin gelişi ile ekonomik ilerleme birbirine çok olumlu bir şekilde tesir etmektedir. Diğer taraftan, Weber'in çalışmalarına şöyle bir göz atıldığında, rasyonel muhasebe düzeninin yerini, kapitalist ruhun kökeni olarak sunulan protestan ahlakının aldığı hemen dikkatleri çeker (Bendix R. , 1959 ; 92). Oysa, kapitalist ruhun yükselişiyle, ekonomik rasyonalizmin yükselişi arasında çok az kuşkunun olması gerekmektedir.

"*Ekonomik rasyonalizm de, bir ölçüde, ticari deneyimin ussal seçim ve hesap üzerine kurulacak, kilise öğretilerinden bağımsızlaşmasına bağlı kalmıştır. Bu nedenle, kapitalist ruhun yükselmesine neden olan en büyük etken, yine kapitalizmin kendisi olmuştur. Ekonomik rasyonalizmin yükselişinin, genel kültürel koşullar tarafından sınırlandırıldığı, özellikle de iş tekniğindeki gelişmelerin ve yasal kurumlar ile hükümet politikalarının ekonomik hayata doğrudan tesir ettiği bir gerçekse de ; protestan ahlakının, özellikle de puritan meslek öğretisinin, orta çağdan kalma olumsuz kültürel sınırlamaların geçersiz kılınmasına yol açmadığını, hiç kimse söyleyemez.*" (Weber M. , 1950 ; 64).

4.PROTESTAN MESLEK AHLAKI

M.Weber'e göre protestanlığın tesiri, katolik kilisesi tarafından yasaklanan pek çok uygulamaya izin verilmesi içeriğinde gerçekleştiği için, kazanç maksatlı ussal ekonomik etkinlik ile dinsel yorumlar arasında bir uyum sağlanmıştır.

"*Dinin içeriğinin kapitalist maksatlara uyumlu kılınmasının temel aracı, protestanlığın meslek öğretisi olmuştur. Bu meslek öğretisi, dini bir görev olarak ruhban sınıfından gelmeyen inanan herkese yüklediği ve çilekeşlik halinin (asketikizmin). dünyevi uğraşı içinde yaşandığı anlayışından kaynaklanmıştır.*

Artık, asketikizm, manastırın hücrelerinde yaşanılan münzevi hayat içinde yaşanılmamakta; çilekeşlik günlük yaşamın uğraşılarına taşınarak uygulanmakta, hiç durmaksızın ve asla ara vermeksizin sürekli bir şekilde sıkı çalışma etkinliğinde sürdürülen mesleki etkinlik yoluyla çile çekildiğine inanılmakta, kendi dünyevi istediklerine düşkünlük göstermekten vazgeçilerek dinsel uygulamaların gereğinin yapıldığına ve niteliğinin yükseltildiğine inanılmaktadır." (Weber M. , 1984 ; 29).

Protestan meslek anlayışının kalvinistler tarafından benimsenilerek genişletilmesiyle, bir kimsenin mesleğindeki başarısının veya ekonomik uğraşısındaki kazancının, ruhani lütfa nail oluşunun dıştan ve görünen bir işareti olarak kabul edilmiştir (Bendix R. , 1971 ; 36).

Luther'le mesleki etkinlik bir Tanrı yolu olarak kabul görür, Tanrı uğruna kullanılması gereken zorluklar ve çileler dünyevi uğraşı içine taşınırken; J.Calvin'le birlikte, bu zahmetli dünyevi uğraşının sonucu olarak görülen başarı veya kazanç, seçilmişliğin bir kanıtı olarak algılanmıştır.

"*M.Weber, felsefi yorumlarıyla, meslek öğretisinin önemini gözler önüne sermiştir.; protestan Alman 'Beruf', protestan Hollanda 'Beroep' ve protestan İngiliz 'Calling' kelimelerinin içerdiği, belirli bir çalışmaya yönlendiren yaşam görevi anlamındaki bir kelimeye, Roma ve katolik dünyasında konuşulan*

lisanlar arasında asla rastlanılmadığını, açıklamak istemiştir. Luther'in başlattığı reform hareketinin, ülkelere 'meslek' kavramıyla girmiş olduğunu öne sürmüştür.

Mesleki etkinlik anlamındaki 'calling' veya 'beruf' kavramlarının, kutsal kitabın latince versiyonundaki 'Herkes çağrıldığı halde kalsın. Kardeşler, herkes ne halde çağrıldı ise, Tanrı ile o halde kalsın' ifadesiyle kesin olarak aynı anlamı içermekte, puritan meslek anlayışı da bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Kutsal kitapta, sadece çalışma üzerinde durulmamış, mesleki etkinlik içinde sürekli kılınmış bir çalışmadan söz edilmiştir. Yine de, katoliklerin yaptığı kutsal kitap çevirilerinden, modern anlamıyla meslek kavramı açıkça ifade edilmiş değildir." (Brubaker R. , 1984 ; 73-74).

Diğer taraftan, ilk protestanların meslek kavramı, günümüz anlayışından oldukça uzak olduğu halde, kutsal kitap çevirilerine daha yakındır. Weber, kapitalizmin ruhunun izine lutherizmde rastlamış olsa dahi; baptist ve bazı puritan mezhepleri arasında, yani sadece kalvinizmde sezinleyebilmiştir (Brubaker R. , 1984 ; 75). Kaldı ki, Cenova tarzı kalvinizm, Fransız katolikliğinin latince kökenli lisanına daha yakın olduğundan; katolik ile kalvinist anlatım biçimi arasında temel bir çelişki bulunmamıştır.

"Mesleğin (beruf). yerine getirildiği yer anlamında 'office' kelimesini irdelediğimizde, çok çarpıcı benzerliklerle karşılaşırız. Fransa'da 'office', İspanyolca'da 'officio' , İtalyanca'da 'officio' olan bu işyeri kavramı, zihinde hep aynı çağrışıma neden olmakta, dünyevi veya dini uğraşının gerçekleştiği yer olarak algılanmaktadır. Örneğin, Fransızca'da office'nin anlamı, istihdamın veya ibadetin yapıldığı yerdir. İş yeri veya ibadet yeri anlamları, bir kelimede böyle iç içe geçtiği gibi; protestan İngilizlerin kullandığı 'calling' ve protestan Almanların söylediği 'beruf' kelimelerinin köken itibarıyla farklı olmayan bir anlamda kullanılmaktadır." (Brubaker R. , 1984 ; 78).

M. Weber'in Luther'i yorumlayış tarzı, 'calling' kavramıyla birlikte, mesleki etkinliğin kabul edilmesinin yanında; yepyeni anlamı içinde ve bir ideal halini alan yerleşmiş biçimiyle asketikizmin dünyevi çilekeşlik olarak uygulanmasına da yol açmıştır.

"*Protestanlığın meslek anlayışına, ilk hristiyanlığın çalışmaya verdiği önem açısından bakıldığında, yeni olan pek bir şeyin olmadığı kanısı edinilir. Paul'ün, 'çalışmayan, yemesin' sözü, hristiyanlığın ilk başlangıcındaki çalışma öğretisinin temelini oluşturmuştur.*

Orta çağ katolikliği de sürekli uyku halini öldürücü bir günahkarlık olarak görmüş, çalışmaya olduğu kadar sezinlemeye karşı da savaş açıldığını öne sürmüştür. Sürekli uyku halinin bu şekilde dikkate alınmasına, Augustine ve Benedictin mezhep kurallarında da rastlanılmış, manastır disiplinin temeli sürekli zahmet çekmek üzerine kurulmuştur. Orta çağ katolikliğinin tamamıyla yabancı olduğu, Tanrı takdiri olarak görülen dünyevi meşakkat, böylece asketikizmin temel bir unsuru halini almıştır.

Oysa Luther'in kendisi bile, bir Augustinci keşiş olarak tanınmıştır. Yine de Barentano, Luther'in keşişliği bıraktık tan sonra Augustine üzerinde ayrıntılı bir çalışma içine girdiği konusu da, benimsenmiştir. Çalışmanın taşıdığı öneme, Augustine'le ilgili yaptığı araştırmalardan sonra ulaşılması da bir muhtemeldir. Ancak, orta çağlar içinde yüceltilen asketikizmin, manastır hayatı içinde tutulan münzevilikle sınırlandırıldığı da, bir gerçektir. Ruhban sınıfından gelmeyen birinin bu çilekeşliğe katılması asla söz konusu değildir.

Ancak, mesleğiyle komşularına hizmette bulunan katolikler halktan gelen bir kimsenin, münzevi hayat içinde kendisini duaya adamış bir keşişten çok daha yüksek derecelere nail olabileceğine inanmışlardı. Bunlar arasından Frankiskan mezhebinden olanlar, daha da ileri giderek, asketikizmin yalnızca manastırın münzevi hücrelerinde değil, dünyanın içinde ve insanların arasında da uygulanabileceğine inanarak, burjuva erdemlerinin beslenmesini de yeğlemişlerdi." (Green W.R. , 1959 ; 71-75).

Weber, bu burjuva erdemlerini, Benjamin Faranklin'in dünyevi amentüsünün öneminden bahsederken, Franklin'in yararcılık mantığını gerektiğinden çok fazla vurgulamıştır.

"*Franklin, ısrarla demekteydi ki, zaman paradır, asla boşa harcanmamalıdır , başarılar disiplinli ve düzenli çalışmalarda saklıdır, yaşanılan her an değerlendirilmeli, işlerin ise kesin kaydı devamlı olarak tutulmalıdır. Frankiskan mezhebinin üyeleri savurganlıktan nasıl men edilmişlerse; puritanlar da taraftarlarını yortularda, balolarda veya danslarda vakitlerini boşa geçirmelerini kesinlikle yasaklamışlardı.*

Dünyevi görevlerini, bir dereceye kadar, kiliseye gitmekten ve ayinlerine düzenli olarak katılmaktan, daha üstün görmüşlerdi. Böylece ticaret ruhuna daha fazla sadık kaldılar, Tanrının inananlardan beklediği dürüstlük ve sevgi haline işlerinde her an bağlı kalmak istediler.

Tanrı iradesinin iş hayatında uygulanmasında ısrarlı olan baptist ve puritan mezhepler, dünyevi asketikizmi en güçlü bir şekilde yerine getirmiş olmakla, kapitalizmin gelişmesini ve himaye görmesini sağladılar. Çilekeşliğin disiplinini, mesleki etkinlik sırasında gerçekleştirilen bütün iş hayatına yüklemekle, öğretileriyle baptistler daha fazla dikkat çekici bir konuma ulaştılar." (Hillerbrand J. , 1974 ; 43).

5.PURİTAN AHLAKINDA SEÇİLMİŞLİĞİN İŞARETİ OLARAK ZENGİNLİK İDEALİ VE SERMAYE BİRİKİMİ

Puritanlığın meslek öğretisiyle ilgili yorumunda, 18. Asrın gerçekleri içinde doğru bir yorumlamada bulunan M.Weber'in, daha gerilere gidildiğinde savının geçerliliğini kaybettiği sezgileri; 16. yüzyılda tamamıyla farklı bir toplumsal yapıya ve eylemsel içeriğe sahip olunması nedeniyle, yanılmış olabileceği kuşkuları, yapılan araştırmalarla öne sürülmüştür (Bendix R. , 1971 ; 83).

Başlangıçta, dağıtılan adaletin ilahi ve doğal varlığında yeni bir ifadeye rastlanılmamakta, farklı kişilerin uğraşı içinde bulundukları çeşitli mesleklerinde çağrılmış olduklarına inanılmaktaydı (Hillerbrand J. , 1974 ; 54). Bu, kapitalist teşebbüsün sergilenmesine Tanrı inayetiyle karşı çıkılması anlamını içeren bir inançtı.

"*Bu inanç, çok rağbet edilen bir 18.asır ilahisinde şöylece dile getirilmekteydi; 'zengin adam şatosunda oturur, fakir ise kapısında; Tanrı onları yüksek ve alçak kılmış, kaderlerine hükmetmiş mülklerinde'.*

Konuya bu açıdan bakıldığında, katolikler ile puritanların öğretileri arasında pek bir farkın olmadığı sonucuna varılır. Thomas Aquinas'ın dağıtılan adalet hakkındaki görüşleri, özetle şöyledir : 'insanların farklı uğraşılar içinde birbirinden ayrılmalarının, bu şekilde koşullarının farklı kılınmasının ilk sebebi, sadece Tanrının böyle takdir etmiş olmasıdır." (Hillerbrand J. , 1974 ; 56).

İkinci neden ise, doğal etmenlerde aranmalı; farklı insanlar arasında görülen çeşitli uğraşıların, herkesin kendi doğal yeteneğine göre dağıldığının bilincine varılmalıdır.

"Aquinas''n kavramlarının puritanlardan tamamıyla farklı bir seviyede oluşturmasına rağmen; bireysel yetenekleri fark edilerek mesleki uğraşının seçilmesinde ve insanların dünyevi kaderlerinin belirlenişinde bir takım doğal nedenlerin etkisini kabul etmiş olması, 16. ve 17. asır meslek öğretileriyle aynı fikri ilerlemelere yol açmıştır." (Hillerbrand J. , 1974 ; 62).

Puritanların meslek öğretilerinden çıkarılan fiili dersler katoliklerin gelişme tarzından pek farklı değildir, her iki kesim de ihtirası öldürücü bir günahkarlık olarak görmektedir.

"*Hiçbir söz, puritanların bu ilk öğretilerini, Robert Crowley'in şu mısralarından daha açık bir şekilde dile getiremezdi : Fyrste, mesleğinde yürürken, kısmetinin değişmesini hiç aklına getirmez; günahkar ihtiraslar ve haris arzular, tamamıyla yabancıdır ona*" (Cohen C.L. , 1986 ; 62).

Max Weber, protestan ahlakından meslek anlayışını ilk defa öne sürdüğü zaman, görüşlerini kanıtlayıcı pek çok bulguya zamanının puritan meslek kavramında rastlanmıştı.

"*Bir başka meslekte görev alan, diğer insanlar, Tanrı'nın başka sahalarda gizlediği hazinelerini gözler önüne sermek zorundadırlar. Hükmeden sulh yargıçları, ahlak bozukluğunu ve gayri meşru hayatı cezalandırmalı, iyi ahlaklılığı ve erdemliliği de korumalıdır. Cömertliğiyle zengin insan, darlık içinde bulunan fakiri rahatlatmalı, ihtiyaçlarını da gidermelidir. Mal alıp satan bir tacir, maharetiyle ürün imal eden bir zanaatkar; topluluğun gönencini sağlamakla yükümlü olduğu gibi, bolluğu pazara getirmek zorundadır.*" (O'brien G. , 1928 ; 59).

Arazi sahibi bir efendi, toprağı işleyenleri ekip biçmeleri için bırakmalı, evlerden aldığı kiradan farksız olan bir bedel karşılığında çiftçilik yapmalarına izin vermelidir. Toprağı işleyen ve sığır yetiştiren çiftçiler, kira ödeyerek efendilerin arazilerinde kalmalı; tahıl ve diğer hayati mamulleri başkası için yetiştirmeli ve satabilmelidir. Bu nedenle, her bir insan kendi görevini yerine getirirken, aynı zamanda malların ve menfaatlerin dağılımı düzenine bağlılık göstermeli, diğer insanların haklarına saygılı olmakla Tanrı'ya olan inancını hissetmeli, bütün görevlerinde daima imanlı ve gayretli kalmalıdır (Schneider H. 1958 ; 61).

Mistik ahlakının bu gerçek yorumundan, kapitalist ruhun çok küçük düzeyde de olsa himaye edilmiş olduğu, bunun da orta çağın düzen ruhu içinde sınırlandırıldığı hemen fark edilebilir. Gerçekten de, sürekli bir tema olarak 'meslek' konusuna değinen vaizler düşünsel eğilimlerinde kamulcu anlayışı yadsımışlardır (Schneider H. 1958 ; 64).

Puritanlar meslek kavramını kullanmaya başladıkları anda, imanlarının bir gereği olarak kaçınılmaz bir şekilde, tamahkarlığı ve harisliği, menfaatperestlik ile bencilliği en katı bir tarzda yermiş, bu uğurda müritlerini en şiddetli bir şekilde paylamışlardır.

"*Thomas Lever, yine 'Vaazlar' (1550). isimli kitabında, büyük çiftliklerin tahliyesi veya satışı sırasında arazi ihtirasına kapılarak, dünyevi tutkular peşinde olmamaları konusunda daima uyanık kalması için gayret sarf etmiştir. Lever, şunları yazmıştır :*

Şeytanın nefsine olan düşkünlüğü ve kibirli hali, Tanrının hizmetine girmeyi ve hoşnutluğunu elde etmeyi tümüyle engellemektedir. Tanrı'ya adayacağın çalışma ve boyun eğeceğin irade, sadece İsa'ya inanmak ve geleceğini ellerine teslim ederek güvenmekle olur.

Mesleğin yolunda sıkı çalışmak, işinde özen göstermek, taahhütlerinize bağlı kalmak, daima dürüst kalmak; imanınız gereğidir ve hepsi Tanrı armağanıdır. Bundan dolayı şeytan, tamahkar ruhuyla ve haris tabiatıyla, seni kendisine benzetmek ister, kendisine tutsak ederek bencilce güdülere kapılmanı bekler. Mesleğinle yetinirken, Tanrının iradesini işinde uygulama zahmetine katlanırsan; Tanrı'nın tacir, efendi, hukukçu, çiftçi, imalatçı vs. hemen herkesi mesleğinde çağırmış olduğunu anlarsın.

Yine de, Tanrıdan gelen mesleğini yerine getirirken, şeytanın yanı başında durarak seni ayartmak istediğinin farkına varabilmelisin. Şeytan gururuna kapılmanı istemekle, yok pahasına ürünleri almana meylettirmekle; Tanrı'nın ismini vaaz eden vaizleri hayal kırıklığına uğratmanı, ev hanımlarının küçük kasalarındaki paranın son kuruşuna kadar göz dikmeni bekler." (Cohen C.L. , 1986 ; 74).

Alışılmış anlamının dışına çıkarak, meslek anlayışının, servetin yol açtığı gücü kötüye kullanılmasına kesinlikle karşı olduğu daima haykırılmaktadır. Puritan ilahiyatçıların 16. yüzyıldaki tavsiyeleri, daima, *'mesleğinde kânaatkar ol, işinden de hoşnut kal*' (Tawney R.H. , 1980 ; 143). özdeyişiyle ifade edilmiştir. Zamanının tarımsal güçlükleriyle karşılaşmaları, bir kaçının kendi gayretinin semeresini görmesine engel olduğu gibi, bu tavsiyeyi dikkate almamalarına da yol açmaktaydı.

"*Zengin insanlar örneğine bakılacak olursa, Londra'nın tüccarlarının, özellikle mesleğinde dürüst kalmaya özen gösterdikleri, ticari eşyaların kendilerine Tanrı tarafından emanet edildiğine inandıkları, dürüstlüklerinin ve Tanrı'ya bağlılıklarının bir sonucu olarak bolluk ve zenginlikle ödüllendirildiklerine iman ettikleri sezinlenir. İşinde servete ve başarıya nail olmaları; imanlarında asla gevşemeye neden olamaz, kendi benliklerini yükseltmez, gururlarını tatmin etmez, zenginlik hali içinde diğer insanlara yardım etmeyi, Tanrı'ya karşı söz verilmiş bir görev bilirler. Ancak zenginlikleri, ülke dışındaki çiftliklerden geliyorsa; bunlara imanlı ve Tanrı'ya saygılı efendileri getirmeli, dürüst kahyaları görevlendirilmeli, fakir rençperlerin karıları dikkatle seçilmelidir.*" (Tawney R.H. , 1980 ; 146).

Ekonomik uğraşılar içinde en fazla hor görüleni aracılık işleri olmuştur. Ürünün tüketicisine ulaştırılması işlevini gören, alıcı ile satıcıyı ya da mülk sahibi ile kiracıyı karşılaştıran bu insanlar, bu gayretlerinden dolayı horlanmışlardır. Thomas Lever, 'Vaazlar' (1550). kitabında, tüm komisyoncuları, kira aracılarını ve ürün kabzımallarının, kötü işlerde bulunmakla itham ederek lanetlenmiştir.

"*Tacir, incitici bir davranış içine girerek, tam bir hilekarlık içinde, zanaatkarın emeğinden yararlanmakta ve kazancını sahiplenmektedir. Ürünleri ihtiyaç sahiplerine ulaştırmamakta, sadece kendini kazançlı kılan kimselerle iş yapmaktadır.*" (Cohen C.L. , 1986 ; 79).

Lever, bu yaptıklarından dolayı tüccarların pişman olmalarını ve üzüntü duymalarını istemiştir.

"*Gördüğünüz meslekleri, vaizlerden, piskoposlardan, sulh yargıçlarından, kilise görevlilerden , arazi sahiplerinden, mülk sahiplerinden, zanaatkarlardan, tacirlerden kısacası herkesten saklı tutunuz; işlerinizin en az onların yaptıkları kadar değerli olduğunu biliniz; ayrıca, kendinizi yalancılıktan ve hilekârlıktan, dinde sapkınlık etmekten koruyunuz.*" (Cohen C.L. , 1986 ; 80).

Hiç durmaksızın, meslek düşüncesi aktarılmak istenmektedir. Gerçekte Lever'in meslek görüşünün, esas itibarıyla, orta çağ 'summa' yapıtlarından farklı olan bir yanı da bulunmamaktadır. Ticaretin daima meşru düzenlemeler ve sınırlamalar içinde gerçekleşmesinde ısrar edilmiş, aşırıya kaçan her kazanç tamahkarlık olarak yerilmiş, günahkar melunların hali olarak betimlenilmiştir. Alış verişlerde adaletin uygulanmasına, borç ödemelerde eşitliğin ve hakkaniyetin sağlanılmasına çok büyük özen gösterilmiştir.

"*Eşitliğe dayanan adalete sığmayan her uğraşıyı, günahkarlık ve uygunsuzluk olarak görmüşlerdir. İlk puritanlar, meslek öğretileriyle aynı ilkeleri savunmuşlar, aynı halleri sapkınlık olarak görerek yermişlerdir. Luther'in ekonomik görüşleri, katoliklerden daha bir bağnazlık içinde karşı çıkmışlar ve sınırlandırmalarla doludur. Avrupa'da 16. asrın sonlarına gelinceye kadar, meslek kavramı yoluyla dahi, ekonomik değişime tam bir tutuculuk içinde yaklaşılmıştır.*" (Cohen C.L. , 1986 ; 93).

Puritan meslek anlayışının, kazanç ve biriktirme güdüsüne yönlendirmediği, o dönemin rağbet edilen yazarların kitaplarıyla kanıtlanmak istenmiştir (Tawney R.H. , 1980 ; 152). Lever, tutucu ve sınırlayıcı bir içerikteki meslek inancında, zamanının diğer yazarlarının vardıkları sonuçlarıyla ve yaptıkları betimlemeleriyle, yalnız bırakılmamıştır. Müritleri ve vaizleri de kendisiyle aynı görüşleri paylaşmaktadır.

"*Kral VI. Edward'ın huzurunda verdiği bir vaazında, Hugh Letimer, imanını şöylece ikrar etmektedir : 'Bundan dolayı hiçbir kimseyi hor görmeyiniz, hiçbir kimseye tepeden bakmayınız. Gördüğü işinden ya da geliştirdiği mesleğinden dolayı, bu kimseyi asla küçük görmeyiniz. İnsanların ihtiyaçlarını gidermek gailesiyle yeltendiği bu işinden dolayı çalışanı takdis ediniz, iş disipliniyle kendisini yararlı ve düzenli kılan, doğasını biçimlendiren insanı takdis ettiğiniz gibi; tüm mesleki ve fenni uğraşıları kutsayınız.*

Bu gayreti sırasında yeterli miktarda para sahibi olabilir, Tanrı'dan geldiğine inanarak dünyevi mesleğindeki ilerlemelerden hoşnut kalabilir. İmanlı biri çabasının mükafatını yalnızca Tanrı'dan umduğundan asla kaybetmez; inanmayan ise, sadece kaybettiği bir sırada değil, kazandığında da kayba uğrar, hiçbir zaman fazla kazananlar arasında değildir." (Tawney R.H. , 1980 ; 161-162).

Bir kere daha protestanlığın meslek anlayışı ile kapitalizmin biriktirme ihtirasının karşı karşıya geldiğine tanık olunmaktadır. İmanlı biri için meslek, kendisinin dünyadaki konumunu belirlemekte ve doğrudan Tanrı tarafından rasgele yerleştirilmektedir ; yükselme fırsatı, yalnızca Tanrı'nın şanını

sergilemesi maksadını içermektedir. Tanrı'dan gelen bir armağan özelliğini taşısa dahi her mesleki etkinlik bir takım ödev ve yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir (Schneider H. 1958 ; 72).

M.Weber, Tanrı şanında daha fazla pay sahibi olabilmek ümidiyle, puritanın meslek öğretisinin tutumluluğu ve dakikliği, sıkı çalışmayı ve dürüstlüğü iş hayatına uyarladığını öne sürmüştür. Ancak, dünyevi uğraşısı içinde sürekli kendine hakim olmaya ve bilinçli kalmaya özen gösteren bir kimse için, böyle bir uyarlama, yaşamın her kesitinde ussal olmasını ve akılcı kararları almasını zorunlu kılmıştır.

Meslek kavramını çok daha geniş bir kapsamda dikkate alan Latimer, 'Yedi Vaaz' (1554). isimli kitabında kaçırılan fırsatları şöylece değerlendirmektedir.

"Artık, insanlar kendi durumlarına daha fazla dikkat eder olmuşlardır. Fakirlerin içinde bulundukları yoksunluk haliyle hiç ilgilenmemekte, karşılıksız yardımlaşmayı tembelliğin ve aylaklığın ödüllendirmesi olarak görmekte, yalnızca kendi çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlamak için çalışıp didinmelerini söylemektedirler.

Dedelerinin babalarına, babalarının da kendilerine daha fazla dünyalık bıraktıkları gibi kendileri de bu emelle arazi satın almakta, paralarını iş etkinliğinde kullanarak daha fazla zenginleşmek istemektedirler. Mesleki etkinliğin sıkı çalışmak kadar biriktirmeyi de beraberinde getirdiği, biriktirmenin ise daha çok zenginlik demek olduğu gerçeğini hiç kimse yadsıyamaz." (Schneider H. 1958 ; 76).

Mesleki etkinlik içinde Tanrı iradesinin uygulanması inancı, çalışanın yaşamını çok daha düzenli ve disiplinli kıldığı gibi, Tanrı tarafından buyurulan ahlaki ilkelere bağlı kalmasını da öğretmiştir. İş etkinliği sırasında görülen bütün görevlerin, bağlanılan bütün ilkelerin ve uygulanılan bütün kuralların; kısaca dürüstlük ve sıkı çalışmaya yönlendirecek içerikte olmasına yol açılmıştır.

6.PURİTAN YAZININDA KAZANÇ EMELİ VE BAŞARI GÜDÜSÜ

Mesleki etkinlik bir Tanrı yolu halini alınca; Tanrı'ya ibadet ve bağlanış da, dünyevi etkinlik sırasında iradesini uygulama temeline bağlanınca; puritan meslek ahlakı, ile, ussal ekonomik etkinliğin idealleri arasında kolay bağlantı kurulur olmuştur (Schneider H. 1958 ; 98).

"*Robert Crowley, bir puritan savaşçı olduğu kadar, yazdığını şiirlerle meslek düşüncesinin daha kapsamlı bir şekilde uygulanmasını da sağlamıştır. Yazıları neredeyse yalnızca meslek kavramıyla ilgilidir. Hiç kimse kendisini fakirlerin korkusuz savunucusu olmakla suçlamamış, kurulmakta olan yeni toplumsal düzenin faal bir düşmanı haline gelmiştir.*

Kapitalist eğilimli bir düzene baş kaldırdığı halde, mesleğinde ilerlemeyi doğru bulmuştur. Örneğin küçük çiftçiye verdiği öğütte, 'toprağın üzerinde çalışarak doğdun, bu gayretinle yaşayacaksın' demekle; itaatkar, hoşnut ve yardımsever olmasını öğütlemiştir.

Bütün şiirlerinde, kendi çıkarı uğruna işini veya mesleğini kullanan kimseleri, lanetlenmiş olmakla tehdit etmiştir. Crowley'in tüccara tavsiyesi, kapitalist ruhun uyarıcısı olarak görülen mesleki etkinlikte bulunan bu kimseye öğüdü, toprağı işleyenden farksız olmuştur.

Bir tüccar, tıpkı küçük arazisinde yetiştirdiği tahılını satmak için pazara gelen çiftçi gibi, aldıklarını adil fiyat üzerinden satmayı kendi görevi bilmeli, kendi bireysel çıkarını ülkenin genel yararının üzerinde görmemelidir; mal biriktirmeden kaçınmalı, pazarda darlığa yol açmaktan sakınmalı, yasa dışı kazanç sunan borçlanmalara girmemelidir." (Schneider H. 1958 ; 104-107).

Bütün bunların ötesinde, mesleğini kazanç gayesi içinde görmemelidir. M.Weber, mesleğin, puritan ahlak sistemi içindeki büyük önemini vurgulamış olmakla nasıl gerçekçi bir tanımlamada bulunmuşsa; bu meslek anlayışının neyi ifade ettiğini derinlemesine irdelemede de o denli yetersiz kalmıştır (Horton D. , 1948 ; 65). Puritan meslek anlayışının sıkı çalışmayı ve dakikliği, dürüstlüğü ve tutumluluğu teşvik ettiği ne derecede doğruysa, tamahkarlığı ve kazanç tutkusunu, mal biriktirme emeli içinde şiddetle kâr etme arzusunu yasakladığı da o derecede bir gerçektir.

"*Mesleğiyle yetinmeli, kendini işine adamalısın. İşinde Tanrı'ya yönelmenin dışında; hiçbir heves tutkuyu kendin için hoş görmemelisin. İşindeki her anı Tanrı'ya yöneliş içinde geçirebilmen ancak, Onun iradesini yerine getirmekle ve geçim gailesini pek hissetmeksizin insanlara hizmet etmekle olanaklı olduğunu, artık anlamak zorundasın.*" (Horton D. , 1948 ; 68).

Meslek öğretisi yoluyla, herkesin Tanrı tarafından gerçekleştirildiğine inanılan işinde yükselmesi ve kendisini geliştirmesi istenmiş; aşırı kira peşinde koşan arazi sahipleri, emeğinin fazlasına tamah eden ve kazanç sağlayan tüccar, her tür aracılık işlerinde bulunan bütün komisyoncular ise, lanetlenmiştir.

Crowley, 'Servete Giden Yol' (1544). isimli kitabında şunları yazmıştır :

"*Haşmetli efendi, ben seni nasıl çağıracağım? Tüccarlığınla geçiniyorsun, komisyonculuğunla servetine servet katıyorsun! Gerçekte senin adın olmayacak, Tanrı sana hoşnutlukla bakmayacaktır. Seni pek çok uğraşı içinde görüyorum, alıyorsun ve satıyorsun; ancak, ne aldıkların kendin için, ve ne de sattıkların sana ait, ürettiğin ve ortaya koyduğun hiçbir şey yok. Başkasının malından veya ürettiğinden kendine pay çıkartan haris ruhlu birisin sen! Bu nedenle soylular içinde de anılmayacaksın! Harisliğinle ve hasisliğinle reddedileceksin*!" (Schneider H. 1958 ; 112).

Yeni Ahit'deki '*herkes çağrıldığı halde kalsın; herkes ne halde çağrıldıysa Tanrı ile o halde kalsın*' (Kutsal Kitap , 2004 ; 196). ifadelerine bağlanarak, içerdiği anlamı dünyevi uğraşılara ve toplumsal konumlara uyarlamak; tıpkı birer Lutherist gibi, puritanlar arasında da, mesleğini değiştiren kimselere karşı olumsuz duyguların beslendiği, görülmedik şey değildir.

Mesleğinin sınırlarını aşanlar hakkında hiç de iyi konuşulmamakta, bunu arsızlık ve hayasızlık olarak niteleyenler de çıkmaktadır. Çünkü meslek, hiçbir şekilde ilerleme idealini oluşturmamış ve yükselme aracı olarak da görülmemiştir. Mesleki disiplin yoluyla düzen altına alınmış hayatta, dünyevi asketikizm yüceltilmiş, böylece işinde ve çalıştığı her anında Tanrı'ya yönelen insan övgüye değer görülmüştür (Schneider H.W. , 1982 ; 19).

Puritanizm, böyle bir meslek kavramını oluşturmuş olmakla, açık ve seçik bir şekilde ifade etmiş bulunmakla, bu dünyaya kapitalist doğada bir mesaj vermemektedir (Schneider H.W. , 1982 ; 21). Her bir mesleki etkinliği, Tanrı takdirinin bir sonucu olarak gördüğünden, uzunca bir dönem içinde değişmez olduğu kanısına kapılmıştır.

"*On yedinci asrın ilahiyatçılarından birine ait olduğu sanılan şu ifadeye, British Museum kayıtlarında rastlanılmıştır : Ülke halkını oluşturan sizler, kutsanmışsınızdır, hepinizin mutlu olması gerekir. Çünkü her biriniz, hangi işle uğraşmanız gerektiğini biliyorsunuz, ait olduğunuz görevlerde nasıl gayretli olmanız gerektiğinin farkındasınız. Artık hiç kimse, işini bir başkasına vermesin, mesleğiyle bağlandığı Tanrı hizmetinde sınırı aşmasın. Puritanlarda dahi, ilk meslekte sebat edilmesi duygusu bulunmaktadır*." (Schneider H.W. , 1982 ; 26).

Max Weber, protestan ahlakı içinde meslek anlayışını ön plana çıkarmış olmasına karşın, kapitalist gelişmenin protestanlık üzerine yaptığı kesin etkiyi irdelememiştir. Batıda 18.asra gelinceye kadar, ussal ekonomik etkinliği güdüleyici özellikte bir meslek kavramına rastlanılmadığı, R.Baxter'in görüşlerinin dahi en azından bir asır sonrasında revaç bulduğu öne sürülmektedir.

R.Baxter'in 'Hristiyanın Rehberi' (1673). ve 'İnsanın Bütün Görevi' (1657). gibi kitapları, sadece iman yoluyla kurtuluşa erme eğilimine karşı sıkı çalışmayı bir panzehir olarak öne sürmüş, Tanrı'ya işinde yönelmeyi ve daima dürüst kalmayı yüceltmiş olan araştırmalarıdır. Bundan dolayı, sıkı ve dakik çalışmaya duyulan gereksinim, çok güçlü bir şekilde öne sürülmüş, ancak, gelenekselleşmiş ahlaki sistemin en katı bir şekilde uygulanmasına duyulan gereksinim, yeniden öngörülmüştür (Horton D. , 1948 ; 102).

Baxter, 'İnsanın Bütün Görevi' isimli kitabında, geleneksel ahlak ile biraz daha özgürlükçü ortam arasında bocalamış kalmış olduğundan, ussal ekonomik etkinliğin yükselmesi açısından pek fazla bir önemi içermemektedir (Horton D. , 1948 ; 103). M. Weber bile, protestan meslek ahlakı ile kapitalizmin ruhu arasında doğrudan bir nedensellik bağı kurduğu tezini desteklemek için geniş ölçüde Baxter'den alıntı yaparken, gerçekte çok belirgin olan tutucu içeriğini fark etmemiş değildir.

"*Baxter, herkesin, hayatın zorunlu gereksinimlerini karşılayabilmesi ve kendi zamanını değerli kılarak kurtuluşa erebilmesi için, mutlaka, mesleki bir disiplin altına girmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Ancak, kazanç ruhu, kişinin mesleğini seçmesine neden olmamalı, kişiler Tanrı tarafından görevlendirildikleri bu uğraşılarında kalmada sebatkar davranmalıydılar.*

'Sadece Tanrı'nın hizmetine girebilmek veya daha çok Tanrı'ya bağlanabilmek ümidiyle dünyevi uğraşıda bulunmak veya mesleki bir terbiyeden geçmek zorundasın. İşini asla zengin olabilmek ümidiyle veya dünyada hatırı sayılır yüksek konumlu biri haline gelme beklentisiyle seçmeyeceksin. Ne olursa olsun, eğer çalışmanda özenli olursan ve insanlara karşı da hep dürüst kalırsan, günahkâr doğanın hükümranlığından da kendini kurtarmış olursun.' (1673, 133).

Şu halde bir kimse mesleğini seçerken, bunun, insanlara en fazla iyiliği dokunacak bir işin olmasına özen göstermelidir. Şayet her iki uğraşı da bu bakımdan birbirine eşit önemi içermekteyse, böyle bir

durumda, daha çok kazanç sunan değil, ruhunun kurtuluşuna daha çok katkı sağlayan ve nefsi daha çok terbiye eden seçilmelidir." (Horton D. , 1948 ; 105-106).

İş uğraşısında çile çekilmesine ve Tanrı'ya yönelinmesine büyük değer veren Baxter, bu konuda şunları demektedir :

"*Şayet mesleğinizdeki çalışmanız değer kazanmışsa; dünyayı asla sevmeyeceksin, aşırı şekilde işinin semeresiyle ilgilenmeyeceksin, edindiğin iyeliklerinden dolayı hoşnut kalıp gururlanmayacaksın; işinde karşılaştığın zorluklardan veya sorunlardan bezginlik gösterip bırakıp kaçmayacaksın, işindeki sıkıntı ve dertlere Tanrın için göğüs gerecek, güçlükleri aşmasını bileceksin; böylece, Tanrı'ya karşı üstlendiğin hizmetinde acı çekmesini öğrenip güçlüklere tahammül edeceksin, fakir gibi yaşamayı benimseyerek kazandıklarının çoğunu işine aktarmayı alışkanlık edineceksin.*" (Horton D. , 1948 ; 115).

M.Weber'in öne çıkardığı, işinde giderek zenginleşen bir insanın, lütfun ve mağfiretin işaretlerini taşıdığı şeklindeki bir inançtan Baxter tamamıyla uzaktır.

"*Dünyaperest bir kimse olmayacaksın, Tanrı'ya hizmetinin karşılığını bu dünyadaki zenginliklere ulaşmayı dilemekle almayacaksın, ancak hiçbir gayri meşru aracı kullanmaksızın mesleğindeki çaban seni zengin kılabilir. Bu durumda, bedenin doyum ile hoşnutluğu için servete beslemeyeceksin, dünyevi işlerin semeresine kendini kaptırmayacaksın, sonuçları ne olursa olsun, tüm bu eğilimler yasa ve ahlak dışıdır.*" (Horton D. , 1948 ; 119).

Kazanç peşinde koşmayı ve bu maksatla hesaba dayalı ussal etkinliği güdülemeyi değersiz bulmasıyla, R.Baxter; mesleki etkinliği ne kadar bir Tanrı yolu haline getirmiş olsa da, kapitalist ruhun yükselmesine asla taraftar olmamıştır. Baxter'in meslek anlayışı, hiçbir şekilde, gönülden kapitalizmden yana olmamıştır. Bireyciliğin mekanikleşmesinden yana olmak yerine, maksada yönelik felsefesinde toplumsal idealist olarak görünmeyi yeğlemiştir. İş uğraşılarında geliştirilecek tutumla ilgili olarak da, ahlaki öğüt vermede ısrarlı gözükmüştür.

"*Halkın gönenci, insanların pek çoklarının iyi hali, kişinin kendi konumunun yüksekliğinden çok daha değerlidir. Kendi gayretimizin veya ürünümüzün çok büyük bir önem taşıdığını bir düşünelim, yine de tekelci konumuna ulaşmanız ya da ticari başka yöntemlere başvurmanız, asla meşru değildir. Sizin daha çok kazanmanız ve zenginleşmeniz karşısında, ulusun zarara uğraması veya halkın büyük bir çoğunluğunun yoksullaşması, asla hoş görülemez.(1673, 448).*" (Horton D. , 1948 ; 127).

Sonuç olarak Baxter, işle ilgili o çok eski kilise hukukçularının görüşlerini aklından çıkartmamıştır. Müşterinin ödemeye razı olduğu fiyat haktır ilkesini asla uygun bulmamış, adil fiyat öğretisini biraz ılımlaştırarak yeniden tavsiye etmiştir. Baxter demektedir ki, '*bir kimse, alış veya satış sırasında, kesinlikle, 'yaygın olan kanaati dikkate almak ve pazar fiyatını gözetmek zorundadır (*1673, 113).' (Horton D. , 1948 ; 103).

Ayrıca, adil değerin objektif şekilde belirlenmesinden gönülden yana olmakla, tamamıyla orta çağ tutumunu benimsemiştir.

"Sattığın bu ürünü aşırı derecede arzu eden bir müşteriyle karşılaşabilirsin, değerinin çok üzerinde bir fiyatı ödemeye razı olmuş biriyle alış verişe girebilirsin; ancak her iki halde de müşterinin bu elverişliliğinden veya arzusundan istifade etmeyeceksin, pazardaki değerinin üstüne çıkmayacaksın." (Horton D. , 1948 ; 103-104).

Fakire göre zenginden biraz daha yüksek fiyatı istemeyi haklı bulmuşsa da, pazarda belirlenen adil fiyata uyulmasını ve ürün bolluğunun da dikkate alınmasını istemiştir. *'Daima adil olmanız, sizin için en uygundur'* (Horton D. , 1948 ; 141). demekle, Baxter, aslında tavsiyelerinin de genel eğilimini ortaya koymaktadır.

Ticaretle ilgili sabit kuralların lehine bir eğilim göstermiş, sadece kazanç gailesiyle davranmanın adaletsizliğe yol açabileceğine hükmetmiş, kapitalist ruhun yükselmesine de neden olan kıyasıya rekabet dünyasının kurallarını insafsız ve kabul edilemez bulmuştur.

SONUÇ

Kazanç maksadına yönelik olarak ve tasarlanan hedeflere ulaştıracak araçların ussal seçimine dayanarak gerçekleşen rasyonel ekonomik faaliyetin izlerine, Avrupa'da reform hareketinin başlamasından çok önce rastlanılmıştır. Ayrıca, protestan meslek ahlakı, sözü edilen kapitalist ruhun dinsel içeriği veya güdüsü özelliğine, ancak sanayi devrimi sonrasında erişebilmiştir.

Bütün bunlara rağmen, kendi şahsi görüşümüzü şöylece özetleyebiliriz; kurumsal ve şekilci ibadetin bireysel ve içten yönelişe dönüşmesi, insanlardan kopuk ve belirli mekanlarda gerçekleşen ibadet ruhunun mesleki etkinlik içinde katlanılan çilekeşlik halini alması, böylece de dünyevi uğraşının dinsel bir anlam ve zorunluluk özelliğine kavuşması, reform sayesinde olmuştur.

KAYNAKLAR

Bendix R., (1959). Max Weber : An Intellectual Portrait , New York

Bendix R., (1971). Scholarship and partisanship Essays on Max Weber , London

Brubaker R., (1984). The Limits of Rationality : An Essay on the Social and Moral Thought of Max Weber , London

Cohen C.L., (1986). God's Caress : The Psychology Of Puritan Religious Experience, New York

Eisenstadt S.N., (1968). The Protestant Ethic and Modernization London

Eisenstadt S.N., (1963). Max Weber : On Charisma and Institution Building Chicago

Eldridge J.E.T., (1971). Max Weber : The Interpretation of Social Reality New York

Green W.R., (1959). Protestantism and Capitalism, Boston

Hillerbrand J., (1974). The Protestant Reformation, New York

Horton D., (1948) The worship of the English Puritans , London

Kitab-ı Mukaddes Şirketi, (2004). Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma, İstanbul

O'brien G., (1928). An Essay on the Economic Effects of Reformation, New York

Plotnik M.J., (1937). Werner Sombart and his type of economics, New York

Schneider H., (1958). Puritan Mind, Ann Arbor

Schneider H.W. , (1982). Aspects of Puritan religious thought, New York

Sombart W., (1951). The jews and modern capitalism, Glencoe

Sombart W. , (1967). The Quintessence of Capitalism, New York

Tawney R.H. , (1980). Religion and the Rise of Capitalism, London

Weber M., (1984). The Protestant Ethic And The Spirit of Capitalism, London

Weber M. , (1950). General Economic History, New York

ÖĞRETMEN VE VELİLERİN KAYIT BÖLGELERİ UYGULAMASINA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Gürbüz OCAK
Dr. Afyon Kocatepe Üni. Eğitim Fak. Eğitim Bil. Böl.

Ahmet YAMAÇ
Araş. Gör. Afyon Kocatepe Üni. Eğitim Fak. Sınıf Öğr.

ÖZET: Tarama modeli niteliğindeki bu araştırma, 2009-2010 eğitim-öğretim yılında uygulamaya giren kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik öğretmen ve velilerin tutumlarını ortaya koyma amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu tabakalı örnekleme yoluyla belirlenen, Afyonkarahisar merkez ilköğretim okullarında görev yapan, 96 sınıf öğretmeni ve 124 veli oluşturmaktadır. Velilerin tutumlarını değerlendirmek amacıyla bağımsız değişken olarak gelir düzeyi ve öğrenim durumu kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak ‘‘Kayıt Bölgeleri Uygulamasına Yönelik Tutum Ölçeği’’ kullanılmıştır. Veri toplama aracı 5’li Likert tipinde 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenirliği α=0.90’dır. Verilerin analizinde; ortalama, standart sapma, varyans analizi ve t-testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, öğretmenler ve velilerin tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır. Ayrıca velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumlarında, gelir ve öğrenim durumu değişkenlerine bağlı olarak istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kayıt Bölgeleri, Öğrenci, Okul, Veli

THE EXAMINATION OF TEACHERS’ AND CAREGIVERS’ ATTITUDES TOWARDS RESIGTRATION AREAS APPLICATION

ABSTRACT: This survey research was conducted to explicit teachers’ and caregivers’ attitudes towards registration areas applications started to be done in the 2009-2010 academic year. The sample consisted of 96 classrom teachers and 124 caregivers in Afyonkarahisar selected through stratified sampling. Level of income and of education were considered as independent variables to assess caregivers’ attitudes. In this research, “The Scale for Attitude Towards Registration Areas Application’’ was used to collect data. This scale was a five point likert type scale consisting of 20 items. The reliability coefficient of the scale was 0.90. The data collected were analiyzed by mean, standard. deviation, t-test, analysis of variance . The result revealed that there were statistically significant differences between attitudes of parents and teachers. In addition, caregivers’ attitudes towards registiration area applications statistically sgnificantly differed on their level of income and of education.

Key words: Registration areas, school, caregiver, student

GİRİŞ

Toplum, ortak bir ekini (kültürü) kabullenen, bir coğrafi alanda yayılan ve kendi kendinin devamlılık sürecini kazanabilmiş ilişkiler bütünlüğüdür. Diğer yandan, eğitim ise, toplumsal bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireylerin bilişsel yeteneklerinin geliştirilme ihtiyacı, eğitime yoğunluk kazandırır. Eğitim; "Bireylerin toplumsal yeteneğinin, en elverişli düzeyde de kişisel gelişiminin elde edilmesi için seçilmiş ve deneyimli bir çevreyi içine alan toplumsal bir süreçtir ". Bireyin davranışında, istekli olarak davranış değişikliği oluşturması süreci, bir eğitimdir. Eğitim; "Bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak, istendik değişme meydana getirme sürecidir'' (Tezcan, 1981: 4).

Her toplum varlığını sürdürmek için eğitim kurumuna gereksinim duyar. O halde eğitim, toplum yaşamının kurallara göre ve düzenli olarak sürdürülmesi için toplum tarafından oluşturulan temel toplumsal kurumlardan biridir. İşte bu noktadan sonra, toplum ve eğitim birbirlerini tamamlayan iki kavram haline gelmiştir (Aslan, 2001: 27). Günümüz çağdaş toplumunda tüm bireylerin özgür bir ortamda eğitilerek kendisi ve toplum için yeni değerler üretebilmesi esastır. Eğitimle ortaya çıkan eşitsizlik reddedilip, bireyin tek ve değerli olduğu düşüncesi üzerine yapılandırılan; tüm bireylere eşit imkânlar tanıyan eğitim anlayışı dile getirilir. Böylece her birey almış olduğu eğitim olanakları sayesinde kültürel, sosyal ve bilişsel yönden çağa ayak uydurabilen, toplumun etkin bir parçası olmuş ve sosyal yapının işleyen bir dinamiği haline gelmiş olur.

Türk toplumunda, toplumun ihtiyaçlarına cevap veremediği için toplumun geri kalmasına sebep olan siyasi ve toplumsal yapılanmanın, terk edilip demokratik anlayışa uygun devlet düzenine geçiş ile birlikte eğitim sisteminde de eşitliğin ön plana çıkartıldığı; çağın ihtiyaçlarına uygun düşünen, sorgulayan, araştıran, eleştiren, topluma ve insanlığa faydalı yenilikler getirebilen bireyler yetiştirilmesi amaç edinilmiştir.

Devlet, bu amaçlarını gerçekleştirebildiği takdirde, eğitim bilincinin de etkisiyle değişen dünya şartlarını uygun bireylerden kurulu toplum oluşturabilecektir. Yeni süreçte öğrenci, eski dar kalıplardan çıkıp, öğretmenin rehberliğinde öğrenmeyi öğrenen birey konumuna gelecektir (Numanoğlu, 1999: 347). Öğretimin ilk basamağından son basamağına kadar öğrenciler, problemi belirleme, olası çözüm önerileri geliştirme, mevcut çözüm önerileri içinde en makul olanı tespit edip uygulama ve elde edilen sonucu temel amaçlarla karşılaştırarak gerekli düzeltmeleri yapma becerileriyle tanıştırılacaktır. Gençler, bu şekilde bilgiyi anlayan, yorumlayan ve geliştirebilen özelliklere sahip olarak yetiştirilebilirler (Doğan, 1997: 18). Bu gelişmeler okulun ve okul üyelerinin işlevini değiştirmiştir. Okul gerçek öğrenme yaşantılarının bir modelini oluşturma görevini üstlenmiştir.

Bu süreçte eğitim uygulamalarının yapıldığı en önemli kurum olan okullara büyük sorumluluk düşmektedir. Okulun birinci görevi basitleştirilmiş bir çevre sağlamaktır. Okul yeterli derecede temel olan ve aynı zamanda gençlerin yeteneklerine uygun düşen özellikleri seçer. Okulun ikinci görevi mevcut çevrenin zihinsel alışkanlıkları üzerine yaptığı değersiz etkileri olabildiğince ortadan kaldırmaktır. Okulun üçüncü görevi, toplumsal çevrede bulunan farklı etmenleri dengelemek; her bireyin içinde doğduğu toplumsal grubun sınırlamalarında kendisini kurtararak daha geniş bir çevreyle canlı bir ilişkiye girmesini sağlayacak olanaklar bulmasına çaba göstermektir (Dewey, 1996: 22).

Okullar çeşitli sosyal statülere eleman dağıtımı yaparken aynı zamanda nesillerin değişmesi sırasında olması gereken sosyal hareketliliği de sağlar. Bugün baba ve oğlun öğrenim düzeylerinin farklı

olmasındaki en etkileyici güç okullardır. Bireylerin yetenek ve gayretlerine en uygun nesiller arası sosyal hareketlilik okullar vasıtasıyla yapılmaktadır. Ancak bazı sosyologlar okulu, egemen güçlerce sosyal sınıfın, yerleştirilmesi ve meşrulaştırılmasında bir araç olarak görmektedirler. Okuldaki şans eşitliği çocukların okul öncesi yetişme tarzları ve sosyal menşeleri tarafından önemli ölçüde etkilenmektedir (Ergün, 1992: 95).

Eğitim ancak eğitim olanağı bulabilenler için eşitleyicilik görevini belli bir yere kadar, belli bir ölçüde yapabilir. Çoğunlukla köylü çocuğu çiftçi, işçi çocuğu işçi olarak kalır. Temel eğitimin desteklenmesi ve zorunlu kılınması bu olguyu sanıldığının aksine pek az etkilemektedir. Anayasanın herkese eğitim olanağı sağlamış olması önemlidir; ama sonucu değiştirmeye yetmez. İlk olarak çocuklar okullara eşit koşullarda başlamazlar sonra ayrı toplum katmanlarından gelenlerin karşılaştığı engeller çok değişik olur (Yörükoğlu, 1997: 128). Bu bağlamda günümüz toplum yapısında eğitim görevi devletçe parasız ve tüm bireylere eşit şartlarda verilmektedir. Ancak buna rağmen eğitim kalitesi, öğretmen kalitesi, okul imkânları gibi etkenler, okulun bulunduğu bölge, şehir, mahalle; çocuğun bulunduğu sosyal sınıf ve ailenin ekonomik durumu gibi sebeplerden dolayı farklılık göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dayandığı temel ilkelerin başında sosyal hukuk devleti anlayışı yer almaktadır. Anayasa'daki bu temel ilkenin yansıması, Türk Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yer almaktadır. Türk Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre eğitimin dayandığı temel ilkeler arasında "demokrasi eğitimi", "genellik ve eşitlik", "imkân ve fırsat eşitliği" yer almaktadır. Türkiye'de ilköğretim, 7–14 yaş grubundaki herkes için zorunludur ve herkesi yeteneklerine göre eğitmeyi amaçlar. Ancak yasalarda belirtilen durumların uygulamaya yansıması her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar daha çok sonuçlardaki eşitsizlikler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Tomul, 2009: 129).

Çok kültürlü eğitim ve eğitimde sosyal adalet kavramları farklı ırk, etnik yapı ve sosyal gruplardan gelen tüm öğrenciler için eşit eğitim fırsatlarının sağlanması gerektiği yönüyle benzerlik göstermektedir (Akt: Tomul, 2009: 129; Banks, 2001). Çok kültürlü eğitim, farklı öğrenci grupları arasında diyalog geliştirmeyi amaçlarken (Bohn & Sleeter, 2000), eğitimde sosyal adalet farklılıkların eğitimde yarattığı dezavantajlı durumların öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisini tamamen gidermeyi veya azaltmayı hedeflemektedir.

Eğitimde sosyal adalet anlayışı, politik etkiler ve finansal durumu güçlendirmenin yanı sıra, sosyal hakları geliştirme ve iyi bir eğitim sistemi sunarak toplumda yenilenmeyi hedefler (Alsubry&Shaw, 2005). Eğitimde sosyal adalet, eğitim ortamında daha çok sosyalleşmeyi sağlayarak ve öğrencileri daha fazla birlikte yaşamaya teşvik ederek farklılıkları azaltır. Bu şekilde sosyal farklılıkların azaltılmasıyla öğrencilere eşit imkânlar sağlanmış olur. Şüphesiz eşit imkânlar öncelikle okullar aracılığıyla sağlanır.

Türkiye'de okul olanakları incelendiğinde de; okulların maddi imkânları, başarı farklılıkları ve öğretmen kalitesi bakımından birbirinden önemli ölçüde farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılığın bölgeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel sebeplerden kaynaklanması bir dereceye kadar belki anlaşılabilir. Ancak aynı şehirde hatta aynı semtte bulunan okullar arasında bu tür farklılıkların bulunması düşündürücüdür. Yapılan incelemeler sonucunda okullar arasında bulunan farklılıkların büyük ölçüde okulun sahip olduğu veli potansiyelinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Tomul (2009)'un yaptığı "İlköğretim Okullarında Sosyal Adalet Uygulamalarına Yönelik Yönetici Görüşleri'' adlı araştırmaya göre, ilköğretim öğrencilerin devam ettiği okulun yöneticileri, okulun yerleşim çevresinde nispi olarak sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek olan ailelerin çocuklarını akademik başarısı daha yüksek olan

okullara gönderdiklerini belirtmişlerdir. Genel olarak aynı okula devam eden öğrencilerin sosyo-ekonomik özellikleri ve akademik başarıları arasında fazla önemli farklılıkların olmadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin devam ettiği beş okulun yöneticisi sosyo-ekonomik ve akademik başarıya göre okulların ayrışmasının olumsuzluğuna vurgu yapmışlardır. Ayrıca eğitimde sosyal adaleti sağlamanın okul yönetimini aştığını, ancak bir genel politika ile gerçekleştirilebileceğini belirtmişlerdir. Yani sosyal statüsü yüksek ve ilgili ailelerin belirli okullarda yoğunlaşması, o okulların imkânlarını yükseltirken; diğer okullar imkân ve başarı bakımından geri bırakmaktadır. Bununla birlikte okul imkânlarının kısıtlılığı ve aile ilgisizliği gibi sebeplerden dolayı okulların başarısız gibi görünmesi, hem toplumun okula bakışını hem de öğretmenin eğitime olan bakışını olumsuz yönde etkilemesi beklenebilir. Dolayısıyla iki farklı okulda okuyan öğrencilerin sahip olduğu imkânlar aynı mahalledeki okullarda bile farklılık gösterebilmektedir. Bu türden olumsuzlukların giderilmesine yönelik olarak, MEB 2009/30 sayılı bir genelge yayınlamıştır. Buna göre, 2009-2010 eğitim-öğretim yılından itibaren ülke genelindeki ilköğretim okullarına öğrenci kayıtları, Ulusal Adres Veri Tabanındaki adresler ve MERNİS nüfus bilgileri esas alınarak elektronik ortamda yapılacaktır. Bu uygulamanın ailelere, öğretmenlere ve öğrencilere olan etkisi ile ailelerin ve öğretmenlerin bu uygulamaya bakış açıları ve eğilimlerinin araştırılmasına ihtiyaç vardır. Araştırma gereksinimi de bu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma ile 2009-2010 eğitim-öğretim yılında uygulamaya giren kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik öğretmen ve veli tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda kayıt bölgeleri uygulamasının öğretmen ve veliler üzerinde ne gibi bir etki yaptığı, farklı sosyal statüdeki velilerin bu uygulamaya yönelik tutumları ve öğretmen-veli tutumları arasındaki anlamlı farklılaşmalar belirlenmeye çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik öğretmen ve velilerin tutumları nasıldır?

Alt Problemler

- Öğretmen ve velilerin, kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumları(Genel/Okul/Öğrenci/Veli) arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Velilerin, kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik genel tutumları arasında, gelir ve öğrenim durumu değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmada tarama modeli benimsenmiştir. Tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2009: 79). Bu araştırmada, 2009-2010 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konulan kayıt bölgeleri uygulamasına ilişkin öğretmen ve velilerin tutumları genel tarama modelinde betimlenmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Afyonkarahisar Merkez ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenler ve bu okullarda öğrenim gören öğrencilerin velileri oluşturmaktadır. Ancak çalışma evrenin çok büyük olması sebebiyle zümrelere göre örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yönteminde tesadüfi örnekler, örnekleme girer. Ancak bu tesadüfi örnekler belirlenirken ana kütle belirli özelliklere göre kendi arasında zümrelere ayrılır ve her zümreden o zümreyi temsil edecek sayı ve nitelikte örnek ayrı ayrı tesadüfi olarak belirlenir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2007: 62). Bu bağlamda kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik toplumun alt, orta ve üst zümrelerinde yer alan velilerin araştırmaya dengeli olarak katılımlarını sağlamak amacıyla bu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, Afyonkarahisar il merkezindeki, farklı sosyal çevreye ve imkânlara sahip 10 okulda 1. sınıf öğretmenleri ile bu okullardaki 1. sınıf öğrenci velilerinden oluşmaktadır.

Tablo 1: Çalışma Grubunda Yer Alan Veli ve Öğretmenlere Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

	Frekans	**Yüzde**
Öğretmen	96	43.6
Veli	124	56.4

Tablo 2: Çalışma Grubunda Yer Alan Velilere Yönelik Betimsel Bilgiler

Gelir düzeyi	**Frekans**	**Yüzde**	**Eğitim durumu**	**Frekans**	**Yüzde**
0-1500	37	32.7	İlköğretim	21	19.4
1500-3000	56	49.6	Lise	33	30.6
3000 ve üstü	20	17.7	Lisans	54	50

Araştırmaya 96'sı 1. sınıf öğretmeni ve 124'ü 1. sınıf velisi olmak üzere 220 kişi katılmıştır (Tablo 1). Araştırmaya katılan veliler gelir düzeyi bakımından sayısal olarak betimlendiği zaman, 37'si 0-1500 TL arası, 56'sı 1500-3000 TL arası ve 20'si de 3000 TL ve üstü kazanca sahiptir. Bununla birlikte veliler eğitim durumuna göre sayısal olarak betimlendiği zaman ise 21'i ilköğretim, 33'ü lise ve 54'ü lisans düzeyindedir (Tablo 2).

Veri Toplama Aracı ve Geliştirilmesi

Araştırmada veri toplama aracı olarak tutum ölçeği kullanılmıştır. Tutum ölçeğinde yer alan maddelere; "Hiç Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Kararsızım", "Katılıyorum", "Tamamen Katılıyorum" arasında değişen likert tipi beşli bir dereceleme yapılmıştır. Tutum ölçeği iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde bazı değişkenlere (Öğretmen ve veli arasında, velilerin de kendi arasında ekonomik gelir ve öğrenim durumu değişkenleri) yer verilirken; ikinci bölümde ise, öğretmenlerin ve velilerin tutumlarını ortaya çıkarmak için kapalı uçlu 20 maddeye yer verilmiştir.

Araştırmada kullanılacak olan veri toplama aracının maddelerini belirlemek için öncelikle literatür taraması yapılmış ve ardından öğretmenler ile okul müdürlerine açık uçlu sorular sorulmuştur. Daha sonra buradan elde edilen verilere dayanarak taslak ölçek oluşturulmuştur. Taslak ölçek için başlangıçta 35 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Geçerlik ve güvenirlik analizleri sonucunda 15 madde atılmıştır. Taslağın güvenilirlik ve geçerlik hesapları için ön denemesi yapılmıştır.

Ön analiz sonucuna göre, Kaiser Mayer Olkin (KMO) .88 ve Bartlett testi değerinin (.00) düzeyinde anlamlı olduğu ($p<.05$) ortaya çıkmıştır. Buna göre ölçeğin faktör analizine uygun olduğu söylenebilir. Ölçeğe ilişkin yapılan faktör analizi sonucunda ölçek maddelerine ait faktör yük değerlerinin .51-.77 arasında değiştiği görülmüştür (Tablo 3). Ayrıca güvenirlik çalışması için hesaplanan iç tutarlık katsayısı (Croanbach Alpha) genel için $\alpha=.90$ olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte ölçeğe ilişkin her bir alt boyutun da güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır. Buna göre, okul alt boyutu için $\alpha=.91$, veli alt boyutu için $\alpha=.63$ ve öğrenci alt boyutu için $\alpha= .64$ olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca madde toplam korelasyonunun .36 - .72 arasında değiştiği görülmüştür. Bu bulgular, ölçeğin, öğretmen ve velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumlarını ölçmekte kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Tutum Ölçeği Maddelerinin Faktör Yükleri

Madde	Okul boyutu	Veli boyutu	Öğrenci boyutu
1	.56		
2	.55		
3	.62		
5	.71		

Tablo 3 (Devam): Tutum Ölçeği Maddelerinin Faktör Yükleri

Madde	Okul boyutu	Veli boyutu	Öğrenci boyutu
7	.78		
8	.57		
9	.64		
12	.57		
15	.58		
17	.54		

18	.68		
20	.70		
22	.67		
23	.76		
6		.61	
10		.67	
14		.63	
13			.49
16			.75
11			.69

Verilerin Çözümlenmesi

Değerlendirme, 220 katılımcının tutum ölçeğine verdiği yanıtlar üzerinde yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde, öğretmen ve velilerin verdikleri cevapların puanlarını hesaplamak amacıyla ölçekte yer alan maddelere aşağıda belirtilen puan aralıkları uygulanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde, aritmetik ortalama, frekans, yüzde, faktör yükleri, one way anova ve t-testi istatistik işlemleri kullanılmıştır. Bu aşamadan sonra veliler ve öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını saptamak amacıyla t-testi; velilerin gelir düzeyi ve eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını saptamak amacıyla da tek yönlü varyans analizi(One-Way Anova) uygulanmıştır.

Verilerin analizinde puan aralıkları, ‘’Hiç Katılmıyorum’’ 1.00-1.79, ‘’Katılmıyorum’’ 1.80-2.59, ‘’Kararsızım’’ 2.60-3.39, ‘’Katılıyorum’’ 3.40-4.19 ve ‘’Tamamen Katılıyorum’’ 4.20- 5.00 olarak belirlenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Öğretmen ve velilerin, kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumları(Genel/Okul/Öğrenci/Veli) arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Ölçekte yer alan yanıtların öğretmenler ve veliler arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan t-testi sonuçlarına göre; genel tutumlarda, okul boyutunda, veli boyutunda ve öğrenci boyutunda öğretmenlerin lehine anlamlı farklılıklar vardır ($p<.05$)(Tablo 4). Öğretmenler velilere nazaran bu uygulamaya daha olumlu bakmaktadır.

Tablo 4: Öğretmen ve Veli Tutumlarını Karşılaştıran t-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Katılımcı	N	$\overline{X}$	Ss	t	p
Okul Boyutu	Öğretmen	96	66.35	18.70	-4.730	.000
	Veli	114	53.44	21.74		
Veli Boyutu	Öğretmen	96	38.02	19.6	7.414	.000
	Veli	114	19.31	17.6		
Öğrenci Boyutu	Öğretmen	96	50.6	23.43	-3.463	.001
	Veli	114	39.31	24.7		
Genel Tutum	Öğretmen	96	58.49	15.91	6.043	.000
	Veli	114	44.56	18.22		

Öğretmen ve velilerin okul alt boyutuna yönelik tutumlarına ait bulgular

Tablo 4'deki öğretmen ve velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına ilişkin okul boyutuna yönelik tutumları değerlendirildiğinde şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır:

Tablo 4'de belirtildiği gibi, ölçeğin 2. maddesinde yer alan ''Çocuğun eğitimi için MEB'in her okuluna güvenilmelidir'' ifadesine velilerin verdikleri yanıtlar 3.14 ortalama ''Kararsızım'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ise 3.73 ortalama ile ''Katılıyorum'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmen ve velilerin verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t-testi sonuçlarına göre fark anlamlıdır ($p<.05$). Veliler okullara öğretmenlere göre daha az güvenmektedirler. Velilerin okullara yönelik tereddütlerinin temelinde okullar arasındaki imkân ve başarı farklılıklarının yattığını söylenebilir.

Tablo 5'de belirtildiği gibi, ölçeğin 2. maddesinde yer alan ''Kayıt bölgeleri uygulaması eğitimde fırsat eşitliği açısından önemlidir.'' İfadesine ölçeği cevaplayan velilerin verdikleri yanıtların ortalaması 3.40 ortalama ile ''Katılıyorum'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin verdikleri yanıtın ortalaması ise 3.86 ile ''Katılıyorum'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmen ve velilerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını saptamak için yapılan t-testi sonucuna göre fark anlamlıdır($p<.05$).

Tablo 5'de belirtildiği gibi, ölçeğin 15. maddesinde yer alan '' Çocuğun eğitimi için okullar arasında seçim yapılmasını hoş karşılamam'' ifadesine, velilerin verdikleri yanıtların ortalaması 2.54 ile ''Katılmıyorum'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ise verdikleri yanıtların ortalaması 3.20 ile ''Kararsızım'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmen ve velilerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını saptamak için yapılan t-testi sonuçlarına göre, fark anlamlıdır ($P<.05$).

Tablo 5'de belirtildiği gibi, ölçeğin 20. maddesinde yer alan ''Okullar arasındaki imkân farklılıkları kayıt bölgeleri uygulaması ile giderilebilir.'' ifadesine ölçeği cevaplayan velilerin bu maddeye ilişkin

yanıtlarının ortalaması 2.97 ile ‘’Kararsızım’’ aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin yanıtları ise 3.40 ortalama ile ‘’Katılıyorum’’ aralığına denk gelmektedir. Veli ve öğretmenlerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t-testi sonucuna göre, fark anlamlıdır (P<.05). Veliler okullar arasındaki farklılıklarının kayıt bölgeleri uygulaması ile giderilmesi ile ilgili maddeye verdikleri yanıtlarda kararsız kalmalarının sebebi bu uygulamanın tek başına bu farklılıkları azaltmada yeterli olmayacağı görüşünde olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Öğretmenler ise veli desteğinin okul imkânlarını artırmada önemli bir faktör olarak görüyor olabilirler.

Velilerin verdiklerin yanıtların okul boyutuna yönelik 14 ifadeden dört tanesi katılıyorum, dokuz tanesi ‘’Kararsızım’’ ve bir tanesi ‘’Katılmıyorum’’ aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin okul boyutuna ilişkin verdikleri yanıtların, 14 ifadeden 12 tanesi ‘’Katılıyorum’’ aralığına denk gelirken, iki tanesi ‘’Kararsızım’’ aralığına denk gelmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Öğretmen ve Velilerin Okul Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Aritmetik Ortalama, T-testi ve Standart Sapma Değerleri

SN	Maddeler	N	Kat.		1	2	3	4	5	$\overline{X}$	ss	t	p
1	Öğrencinin yakındaki okula gitmesi okula karşı tutumunu olumlu etkiler.	124	Veli	f	8	37	12	35	32	3.37	1.3	-4.20	.00
				%	6.5	29.8	9.7	28.2	25.8				
		96	Öğr	f	4	8	5	41	38	4.05	1.0		
				%	4.2	8.3	5.2	42.7	39.6				
2	Çocuğun eğitimi için MEB'in her okuluna güvenilmelidir.	124	Veli	F	13	36	18	34	23	3.14	1.3	-3.45	.00
				%	10.5	29	14.5	27.4	18.5				
		96	Öğr	F	17	52	31	65	55	3.73	1.2		
				%	7.7	23.6	14.1	29.5	25				
3	Kayıt bölgeleri eğitimde fırsat eşitliği açısından önemlidir.	124	Veli	f	9	23	22	35	33	3.40	1.1	-2.94	.00
				%	7.3	28.5	17.7	39.5	16.9				
		96	Öğr	f	2	14	12	35	33	3.86	1.1		
				%	2.1	14.6	12.5	36.5	34.4				
5	Öğrencinin uzaktaki okula gitmesine karşıyım.	124	Veli	f	11	43	14	30	26	3.13	1.3	-2.95	.00
				%	8.9	34.7	11.3	24.2	21				
		96	Öğr	f	6	11	20	33	26	3.64	1.1		
				%	6.2	11.5	20.8	34.4	27.1				
7	Bir velinin uzaktaki okula çocuğunu göndererek kendi mahallesindeki okulu göz ardı etmesi hoş değil.	124	Veli	F	11	40	20	27	26	3.13	1.3	-3.396	.00
				%	8.9	32.3	16.1	21.8	21				
		96	Öğr	f	4	17	9	38	28	3.71	1.1		
				%	4.2	17.7	9.4	39.6	29.2				
8	Her okulun sadece kendi çevresindeki hanelerden öğrenci alması okul ekonomisini olumlu etkiler.	124	Veli	f	14	45	19	31	15	2.90	1.2	-2.449	.01
				%	11.3	36.3	15.3	25	12.1				
		96	Öğr	f	7	21	21	29	18	3.31	1.2		
				%	7.3	21.9	21.9	30.2	18.8				

Kat:Katılımcı

Tablo 5(Devam): Öğretmen ve Velilerin Okul Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Aritmetik Ortalama, T-testi ve Standart Sapma değerleri

SN	Maddeler	N	Kat.		1	2	3	4	5	$\overline{X}$	ss	t	p
9	Kayıt bölgeleri uygulaması toplumsal bütünlük ve istikrarın sağlanmasında önemli bir rol üstlenir.	124	Veli	f	9	29	23	49	14	3.24	1.15	-2.08	.03
				%	7.3	23.4	18.5	39.5	11.3				
		96	Öğr.	f	6	7	26	42	15	3.55	1.04		
				%	6.2	7.3	27.1	43.8	15.6				
12	Öğrencinin gittiği okulun evine yakın olması okul ile etkileşimine olumlu katkı sağlar.	124	Veli	f	10	26	18	41	29	3.42	1.27	-1.93	.05
				%	8.1	21	14.5	33.1	23.4				
		96	Öğr.	f	5	12	13	38	28	3.75	1.16		
				%	5.2	12.5	13.5	39.6	29.2				
15	Çocuğun eğitimi için okullar arasında seçim yapılmasını hoş karşılamam.	124	Veli	f	23	50	21	21	9	2.54	1.18	-4.14	.00
				%	18.5	40.3	16.9	16.9	7.3				
		96	Öğr.	f	6	27	18	31	14	3.20	1.18		
				%	6.2	28.1	18.8	32.3	14.6				
17	Bu uygulama ile çocukların okullara eşit dağıtılması okullar arasındaki başarı farklılıklarını azaltacaktır.	124	Veli	f	16	40	21	33	14	2.91	1.24	-4.82	.00
				%	12.9	32.3	16.9	26.6	11.3				
		96	Öğr.	f	2	12	22	40	20	3.66	1.01		
				%	2.1	12.5	22.9	41.7	20.8				
18	Çocuğun uzaktaki okula gidebilmesi için harcanan para mahalledeki okula harcanmalıdır.	124	Veli	f	12	39	24	31	18	3.03	1.24	-3.04	.00
				%	9.7	31.5	19.4	25	14.5				
		96	Öğr.	f	9	10	15	45	17	3.53	1.17		
				%	9.4	10.4	15.6	46.9	17.7				

Kat: Katılımcı

Tablo 5(Devam): Öğretmen ve Velilerin Okul Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Aritmetik Ortalama, T-testi ve Standart Sapma değerleri

SN	Maddeler	N	Kat.		1	2	3	4	5	$\overline{X}$	ss	t	P
20	Okullar arasındaki imkân farklılıkları kayıt bölgeleri uygulaması ile giderilebilir.	124	Veli	f	15	40	20	31	18	2.97	1.2	-2.58	.01
				%	12.1	32.3	16.1	25	14.5				
		96	Öğr.	f	5	20	21	31	19	3.40	1.1		
				%	5.2	20.8	21.9	32.3	19.8				
22	Diğer okullara nazaran aileler, kendi mahallesindeki okulla daha fazla ilgilenmelidir.	124	Veli	f	9	27	19	41	28	3.41	1.2	-3.22	.00
				%	7.3	21.8	15.3	33.1	22.6				
		96	Öğr.	f	2	11	8	46	29	3.92	1.0		
				%	2.1	11.5	8.3	47.9	30.2				
23	Kayıt bölgeleri uygulaması okullara karşı ön yargıları kıracaktır.	124	Veli	f	14	35	28	27	20	3.03	1.2	-2.98	.00
				%	11.3	28.2	22.6	21.8	16.1				
		96	Öğr.	f	4	20	15	35	22	3.53	1.1		
				%	4.2	20.8	15.6	36.5	22.9				

Kat: Katılımcı

Öğretmen ve Velilerin Veli Alt Boyutuna Yönelik Tutumlarına Yönelik Bulgular

Öğretmen ve velilerin kayıt bölgelerine ilişkin veli boyutuna yönelik tutumları değerlendirildiğinde şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır:

Tablo 6'de belirtildiği gibi, ölçeğin 6. maddesinde yer alan ''Her bir adresin sadece bir okulla ilişkilendirilmesini hoş karşılamam'' ifadesine, velilerin verdikleri yanıtlar 4.06 ortalama ile ''Katılıyorum'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ise verdikleri yanıtların ortalaması 3.55 ile ''Katılıyorum'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ve velilerin bu maddeye yönelik yanıtlarının arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t-testi sonuçlarına göre, fark anlamlıdır ($P<.05$).

Velilerin, veli boyutuna yönelik verdikleri yanıtların, üç ifadeden iki tanesi ''Tamamen Katılıyorum'' aralığına denk gelirken, bir tanesi ''Katılıyorum'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin üç ifadeye verdikleri yanıtların, iki tanesi ''Katılıyorum'' aralığına denk gelirken, bir tanesi ''Kararsızım'' aralığına denk gelmektedir.

Tablo 6: Öğretmen ve Velilerin Veli Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Aritmetik Ortalama, T-testi ve Standart Sapma değerleri

SN	Maddeler	N	Kat.		1	2	3	4	5	$\overline{X}$	ss	t	P
6	Her bir adresin sadece bir okulla ilişkilendirilmesini hoş karşılamam.*	124	Veli	f	2	10	13	52	47	4.06	.9	-3.54	.00
				%	1.6	8.1	10.5	41.9	37.9				
		96	Öğr	f	6	13	21	34	22	3.55	1.1		
				%	6.2	13	21	34	22				
10	Ailelerin çocuklarını isteği okula göndermek istemesi önemlidir.*	124	Veli	f	0	8	6	45	65	4.34	.8	-5.41	.00
				%	0	6.5	4.8	36.3	52.4				
		96	Öğr	f	3	13	17	44	19	3.65	1		
				%	3.1	13.5	17.7	45.8	19.8				
14	Çocuğun eğitimi için okullar arasında seçim yapılmalıdır.*	124	Veli	f	3	7	7	50	57	4.21	.9	5.96	.00
				%	2.4	5.6	5.6	40.3	46				
		96	Öğr	f	5	21	21	32	17	3.36	1.1		
				%	8	21.9	21.9	33.3	17.7				

Kat: Katılımcı
***** **:** Olumsuz madde

Öğretmen ve Velilerin Öğrenci Alt Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Bulgular

Öğretmen ve velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına ilişkin öğrenci boyutuna yönelik tutumları değerlendirildiğinde şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır:

Tablo 7'da belirtildiği gibi, ölçeğin 16. maddesinde yer alan ''Öğrencinin gittiği okulun eve yakın ya da uzak olması öğrencinin başarısını etkilemez'' ifadesine velilerin verdikleri yanıtlar 3.70 ortalama ile ''Katılmıyorum'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ise bu maddeye yönelik verdikleri yanıtlar 2.88 ortalama ile ''Kararsızım'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ve velilerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t-testi sonuçlarına göre fark anlamlıdır ($p<.05$).

Ölçeğin 11. maddesinde yer alan ''Öğrencinin okuldaki arkadaşlarının aynı mahalleden olmaması onun uyum sorunu yaşamasına sebep olur'' ifadesine velilerin verdikleri yanıtlar 2.59 ortalama ile ''Katılmıyorum'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtlar 2.90 ortalama ile ''Kararsızım'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ve velilerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan t-testi sonuçlarına göre fark anlamlı değildir ($p<.05$).

Velilerin öğrenci boyutuna ilişkin verdikleri yanıtların bir tanesi katılmıyorum, bir tanesi ''Katılıyorum'' aralığına denk gelirken, bir tanesi de ''Kararsızım'' aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin öğrenci boyutuna ilişkin verdikleri yanıtların 3'ü de ''Kararsızım'' aralığına denk gelmektedir.

Tablo 7: Öğretmen ve Velilerin Öğrenci Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Aritmetik Ortalama, T-testi ve Standart Sapma değerleri

SN	Maddeler	N	Kat.		1	2	3	4	5	$\overline{X}$	ss	t	p
13	Okulun eve uzaklığı öğrenci başarısında önemlidir.	124	Veli	f	21	39	22	25	17	2.82	1.31	-2.71	.00
				%	16.9	31.5	17.7	20.2	13.7				
		96	Öğr	f	10	17	20	33	16	3.29	1.23		
				%	10.4	17.7	20.8	34.4	16.7				
16	Öğrencinin gittiği okulun eve yakın ya da uzak olması öğrencinin başarısını etkilemez.*	124	Veli	f	8	23	12	36	45	3.70	1.30	3.35	.00
				%	6.5	18.5	9.7	29	36.3				
		96	Öğr	f	9	29	16	26	16	3.11	1.27		
				%	9.4	30.2	16.7	27.1	16.7				
11	Öğrencinin okuldaki arkadaşlarının aynı mahalleden olmaması onun uyum sorunu yaşamasına sebep olur.	124	Veli	f	21	56	14	18	15	2.59	1.26	-1.79	.07
				%	16.9	45.2	11.3	14.5	12.1				
		96	Öğr	f	12	32	19	19	14	2.90	1.27		
				%	12.5	33.3	19.8	19.8	14.6				

Kat: Katılımcı
* : Olumsuz madde

Velilerin, kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik genel tutumları arasında, gelir ve öğrenim durumu değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık var mıdır?

Velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumlarının gelir değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan one way anova sonuçlarına göre, velilerin tutumlarında anlamlı farklılıklar vardır (F=3.573, p<.05)(Tablo 8). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için varyans eşitliği (p>.05) göz önüne alınarak Scheffe testi kullanılmıştır. Ekonomik geliri 0-1500 TL ile 3000 ve üstü TL olan velilerin tutumları arasında ekonomik geliri 0-1500 olanların lehine anlamlı bir farklılık vardır. Bu da bize göstermektedir geliri yüksek aileler çocuğun daha iyi bir eğitim alabilmesi için okul seçimine önem vermektedirler. Okullar arasındaki başarı ve imkân farklılıklarının olması ve çocuğunun eğitim olanakları bakımından kısıtlı olan okullara gitmek zorunda kalması bu aileleri endişelendiriyor olabilir. Geliri düşük aileler ise çocuğunu daha iyi bir eğitim alabilmesi için uzaktaki bir okula gönderemediğinden dolayı kayıt bölgeleri uygulamasına daha olumlu bakıyor olabilir.

Tablo 8: Velilerin Ekonomik Gelirlerine Göre Tutumlarını Karşılaştıran Tek Yönlü Anova Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	1723.813	2	861.906	3.573	.038	0-1500 ile 3000TL üstü
Gruplar içi	25678.224	110	233.438			
Toplam	27402.032	112	13.78			

Velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumlarının öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan one way anova sonuçlarına göre, velilerin tutumlarında anlamlı farklılıklar saptanmıştır (F=5,092 p<.05)(Tablo 9). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için varyans eşitliği (p>.05) göz önüne alınarak Scheffe testi kullanılmıştır. Öğrenim durumu lisans ve lise olanlar arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Buna göre öğrenim durumu lisans olanlar, lise ve ilköğretim olanlara nazaran bu uygulamaya daha olumsuz bakmaktadırlar.

Tablo 9: Velilerin Öğrenim Düzeylerine Göre Tutumlarını Karşılaştıran Tek Yönlü Anova Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Faruk
Gruplar arası	2300.594	2	1150.297	5.092	.008	Lise-Lisans
Gruplar içi	23720.936	105	225.914			
Toplam	26021.530	107				

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma ile 2009-2010 eğitim-öğretim yılında uygulamaya giren kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik öğretmen ve velilerin tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Öğretmen ve velilerin bu uygulamaya ilişkin tutumlarının değerlendirilmesinde, öğretmenler ($\overline{X}$ =58.49) genel anlamda bu uygulamayı velilerden ($\overline{X}$ =44.56) daha olumlu karşılamaktadırlar. Veliler tarafından okulların kalite bakımından sınıflandırılması öğretmenlerin de kalite bakımından sınıflandırılması anlamına gelmesi anlamı taşıyabilir. Dolayısıyla, bu uygulamaya öğretmenler destek verirken velilerin bu durumdan çok hoşnut olmaması beklenebilir. Öğretmenlerin veli profili yüksek olan A sınıfı okullarda çalışıyor olmaları, öğretmenler arasında da bir sosyal statü farkı oluşturuyor olabilir. Bunun doğal sonucu olarak öğretmenler velilere nazaran kayıt bölgeleri uygulamasını daha olumlu karşılıyor olabilir. Bununla birlikte velilerin de okullara yönelik önyargıları ve tereddütleri bu uygulamaya yönelik tutumlarını olumsuz etkiliyor olabilir. Yıldırım (2008)'ın okul aile işbirliğine yönelik araştırmasında öğretmenler: ''Okul aile işbirliğinin, okulun finansman bakımından

rahatlamasını, yükünün azalmasını ve başarının artmasını sağlar. Çünkü veliler okulun işleyişi bakımından söz sahibi olurlarsa okula daha çok yardımcı olurlar. Okula karşı önyargıları kalkmış olur. Eğer veliler okula inanırlarsa maddi ve manevi bakımdan destek olurlar. Ancak bu imkânların yeterli seviyede olmaması devletin okullar aracılığı ile bireylere eşit standartlarda eğitim olanağı sunmasını engellemektedir. Bu durum da velilerin ve öğretmenlerin okullara karşı kararsız bir tutum sergilemesine sebep olmaktadır'' şeklinde yargıya yer vererek; öğretmenler, okul-aile işbirliğinin geliştirilmesi ile veli-okul arasındaki etkileşimin önemli derecede artacağını, dolayısıyla da okullara karşı ön yargıların kırılacağını belirtmişlerdir.

Ölçeğin 2. maddesinde yer alan ''Çocuğun eğitimi için MEB'in her okuluna güvenilmelidir'' ifadesine göre öğretmen ve velilerin tutumlarının karşılaştırılmasında; öğretmenler ($\overline{X}$ =3.73) katıldıklarını belirtirken, veliler ise ($\overline{X}$ =3.14) kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmen ve velilerin verdikleri yanıtların arasındaki fark anlamlıdır (p<.05). Sonuçlardan da görüleceği üzere velilerin ilköğretim okullarının verdiği eğitime karşı bir kararsızlık yaşadığı açıktır. Okullar arasındaki başarı ve imkân farklılıkları velilerin okullara yönelik ön yargılarının oluşmasına sebep olabilir. Okullara karşı oluşan önyargıların en önemli etkenlerinden birisi de okul ile aile işbirliğidir. Okul ile aile arasında işbirliğinin tam manasıyla gerçekleşmemesi velinin okullar hakkında ön yargılar oluşturmasına sebep olabilir. Ancak öğretmenler okullar arasında ayrım yapılmamasını ve her okula güvenilmesini belirtmektedirler.

Ölçeğin 3. maddesinde yer alan ''Kayıt bölgeleri uygulaması eğitimde fırsat eşitliği açısından önemlidir.'' İfadesine verilen yanıtlara göre veliler ve öğretmenler kayıt bölgelerinin bu imkânların eşitlenmesinde önemli bir rol alacağını düşünmektedirler. Hem veliler ($\overline{X}$ =3,4) hem de öğretmenler ($\overline{X}$ =3,8) katıldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin ve velilerin verdikleri yanıtların arasındaki fark anlamlıdır (p<.05). Toplumdaki bireylerin daha üst statülere hareket edebilmeleri büyük ölçüde kendilerine sağlanan eğitim olanakları ile yakından ilgilidir. Bir başka ifadeyle eğitim yoluyla dikey hareketlilik eğitimde fırsat eşitliği ile sağlanabilir. Diğer taraftan eğitim kurumlarının niteliklerinin bölgelere göre değişmesi toplumun alt sosyo-ekonomik sınıfının nitelikli eğitim olanaklarından yararlanmasını önlemektedir (Sarıtaş, 2006: 231). Yukarıda da değinildiği gibi çağdaş ve sosyal bir devletin en önemli görevlerinden biri de, bireylere ortak ve eşit eğitim imkânları sunarak bireyin sahip olduğu potansiyel ve yeteneğiyle toplumda önemli bir statü elde etmesini sağlamaktır. Okullar arasında başarı ve imkân farklılıklarının olması, bireylerin sahip olduğu eğitim olanakları bakımından farklılığa sebep olmaktadır. Okullar toplumdaki bu farklılıkları artırıcı değil eşitleyici bir rol üstlenmelidir. Her birey kendisine sunulan eşit sosyal ve ekonomik imkânlar çerçevesinde toplumda statü elde etmelidir. Bu durum ise eğitimde fırsat eşitliği kavramına vurgu yapmaktadır.

Ölçeğin 6. maddesinde yer alan ''Her bir adresin sadece bir okulla ilişkilendirilmesini hoş karşılamam'' ifadesine yönelik velilerin ve öğretmenlerin tutumlarının karşılaştırılmasında, hem veliler ($\overline{X}$ =4.06), hem de öğretmenler ($\overline{X}$ =3.55) katıldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin ve velilerin verdikleri yanıtların arasındaki fark anlamlıdır (p< .05). Kayıt bölgeleri uygulamasında her adres sadece bir okulla ilişkilendirilmekte, öğrencinin kendi bölgesi dışında bir okulda öğrenim görmesini engellenmektedir. Öğretmen ve velilerin düşüncelerine baktığımız zaman her ikisi de hemen hemen aynı düşünceyi paylaşmaktadırlar. Buna göre öğrenciye yalnızca bir okula gidebilme hakkının verilmesine

karşı çıkılmaktadır. Bunun sebebi de okulların imkân, başarı ve öğretim kalitesi bakımından farklılık göstermesi olabilir.

Farklı sosyal statüdeki velilerin bu uygulamaya yönelik tutumları incelendiğinde; gelir ve öğrenim düzeyi arttıkça velinin uygulamaya dönük tutumu olumsuzlaşmaktadır. Yüksek gelir düzeyine sahip olan bireylerin (3000 ve üstü: $\overline{X}$ =36.25, 1500-3000: $\overline{X}$ =43.39, 0-1500: $\overline{X}$ =49.04 ortalama ile) ölçeğin genelinden aldıkları puanlar diğerlerine göre daha düşüktür. Gelir düzeyi yüksek olan ailelerin okul seçme özgürlüğünün kısıtlanması onların bu uygulamaya yönelik tutumlarının olumsuz olmasında etkili olabilir.

Tutumlar velilerin öğrenim düzeyi değişkenine göre incelendiğinde; lisans düzeyinde olanların tutumları ilköğretim ($\overline{X}$ =48.71) ve lise ($\overline{X}$ =49.46) düzeyinde olanlara göre daha düşüktür. Çocuğunu daha iyi imkânlara sahip okullarda okutmak isteyen lisans düzeyinde ($\overline{X}$ =38.58) eğitime sahip olan velilerin bu uygulama ile okul seçme şansının elinden alınması ya da uygulamanın toplumda sosyal bir tabakalaşma oluşturuyor gibi görünmesi onların uygulamaya ilişkin tutumlarını olumsuz etkilemiş olabilir.

Sosyal hayatta insanlar arasında bir çok ‘’start eşitsizlikleri’’ vardır. Okul, bu eşitsizlikleri daha da artırıcı yönde değil kapatıcı yönde çalışmalı; okul öğretiminde geri kalanlar veya başarısız olanlar çeşitli önlemlerle desteklenmelidir (Ergün, 1992: 105). Türkiye’deki eğitim veren devlet kurumlarına göz attığımız zaman aynı şehirde, aynı semtte hatta aynı mahallede olan okullar arasında sosyal, ekonomik ve başarı yönünden kayda değer farklılık saptayabiliriz. Bu farklılıkların oluşmasında şüphesiz birçok etken söz konusudur. Bu etkenlerin başlıcaları okul imkânları, okulun bulunduğu çevrenin sosyo-kültürel seviyesi, okuldaki yönetici ve öğretmenlerin mesleki becerileri ve eğitime yönelik tutumları olarak gösterilebilir.

Öneriler

Kayıt bölgeleri uygulaması eğitimde fırsat eşitliği bakımından önemlidir. Bu uygulama ile toplumun farklı kesimlerinin eğitim toplumda farklı statüdeki bireyleri ayrıştırıcı değil birleştirici bir rol üstlenmelidir. Kayıt bölgeleri uygulaması ile okullar sadece kendi bölgelerindeki hanelerden öğrenci alıp ve çok başarılı okulların kontenjanları azalması, sosyal ve kültürel bakımdan üst düzey ailelerin öğrencilerinin belirli okullarda yoğunlaşmasının önlenmesi ile okullar arasındaki imkân ve başarı farklılıklarının dengelenmesi sağlanabilir.

Toplumun üst sosyal sınıftaki velilerinin kaygıları dikkate alınmalıdır ve okullar arasındaki farklılıkları azaltıcı önlemler alınmalıdır.

Okul-toplum ilişkisini güçlendirici etkinliklere yer verilerek, kötü imaja sahip okulların daha yakından tanınması ve sahiplenilmesi sağlanmalıdır.

Farklı sosyal statüdeki velilerin okullara yönelik algılamalarını derinlemesine belirlemek amacıyla nitel çalışmalar yapılabilir.

Ayrıca okul yöneticilerinin kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik algılamaları araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Aslan, K.(2001) Eğitimin Toplumsal Temelleri, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5: 16-30,

Alsbury, T. L. & Shaw. N. L. (2005). Policy İmplications for Social Justice in School District Consolidation, Leadership and Policy in Schools, 4, 105–126.

Bohn, A.P., & Sleeter, C.E. (2000). Multicultural education and the standards movement: A report from the field. Phi Delta Kappan, 82(2), 156–161.

Dewey, J.(1996) Demokrasi ve Eğitim, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Ergün, M.(1992) Eğitim ve Toplum(2.Baskı), Ankara: Ocak Yay.

Doğan, H.(1997) Eğitim Programı ve Öğretim Tasarımı, Ankara: Doğan yay.

Karasar, N.(2009) Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Nobel Yay.

MEB 26/03/2009 tarih ve 2009/30 sayılı genelgesi,<*iogm.meb.gov.tr/files/mevzuat/101.pdf*>. *Adresinden 10 Aralık 2009 tarihinde alınmıştır.*

Numanoğlu, G. (1999). Bilgi Toplumu-Eğitim-Yeni Kimlikler-II: Bilgi Toplumu ve Eğitimde Yeni Kimlikler. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 32, (1-2), 341-350.

Sarıtaş, M.(2006). Eğitimin toplumsal temelleri, K. Keskinkılıç(ed.), Eğitim Bilimine Giriş(2. Baskı), Ankara: Pegem A yay.

Tezcan, M. (1981) Eğitim Sosyolojisine Giriş, Ankara: Ankara üniv.

Tomul, E.(2009) İlköğretim Okullarındaki Sosyal Adalet Uygulamalarına İlişkin Yönetici Görüşleri, Eğitim ve Bilim, 152: 126-137

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S.(2007) SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Detay yay.

Yıldırım, C.(2008) Okul-Aile İşbirliğine Yönelik Bir Araştırma, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7: 98-115.

Yörükoğlu, A.(1997) Aile ve Çocuk(5. Baskı), Ankara: Özgür yay.